

Методологія та історіографія мовознавства

*Матеріали
V науково-практичної Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 року

Міністерство освіти і науки України
Інститут модернізації змісту освіти
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України
Український мовно-інформаційний фонд НАН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Львівський національний університет імені Івана Франка
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Донецький національний університет імені Василя Стуса
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали V науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 року

УДК 81
М 437

Рецензенти: *Т. М. Корольова*, доктор філологічних наук, професор (Одеса); *Л. О. Кудрявцева*, доктор філологічних наук, професор (Київ).

Редакційна колегія:

В. А. Глущенко (відповідальний редактор), доктор філологічних наук, професор (Слов'янськ); *О. Л. Біличенко* (заступник відповідального редактора), доктор наук із соціальних комунікацій, професор (Слов'янськ); *Н. М. Маторіна* (відповідальний секретар; укладач), кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *Ф. С. Бацевич*, доктор філологічних наук, професор (Львів); *В. М. Бріцин*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *І. Р. Буніятова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *М. О. Вінтонів*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *К. Ю. Голобородько*, доктор філологічних наук, професор (Харків); *Л. П. Іванова*, доктор філологічних наук, професор (Київ); *А. П. Загнітко*, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Вінниця); *І. М. Казаков*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *А. М. Мезенко*, доктор філологічних наук, професор (Вітебськ, Білорусь); *А. М. Науменко*, доктор філологічних наук, професор (Миколаїв); *Н. П. Нікітіна*, кандидат педагогічних наук, доцент (Слов'янськ); *Н. І. Овчаренко*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *С. О. Омельченко*, доктор педагогічних наук, професор (Слов'янськ); *А. С. Орел*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *М. В. Піменова*, доктор філологічних наук, професор (Санкт-Петербург, Росія); *К. А. Тищенко*, кандидат філологічних наук, доцент (Слов'янськ); *С. М. Швидкий*, доктор історичних наук, доцент (Слов'янськ); *В. А. Широков*, доктор технічних наук, академік НАН України (Київ).

М 437   **Методологія та історіографія мовознавства:** матеріали V науково-практичної Інтернет-конференції. Слов'янськ: ДДПУ, 2018. 120 с.

У збірнику представлено результати наукових досліджень учених, викладачів, докторантів та аспірантів навчальних закладів, педагогів-практиків, які вивчають актуальні питання методології та історіографії мовознавства, проблеми методики викладання мови в педагогічних вузах і загальноосвітніх закладах.

Матеріали цієї серії будуть корисні для науковців, викладачів, студентів педагогічних закладів вищої освіти, практичних працівників системи освіти.

УДК 81
© Н. М. Маторіна, 2018 (укладання)

ОРГКОМІТЕТ

Організатори конференції

Міністерство освіти і науки України,
Інститут модернізації змісту освіти,
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України,
Український мовно-інформаційний фонд НАН України,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Харківський національний педагогічний університет імені
Г. С. Сковороди,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Склад оргкомітету

*Голова оргкомітету: **Омельченко Світлана Олександрівна**, доктор педагогічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».*

*Заступник голови: **Глущенко Володимир Андрійович**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».*

Члени оргкомітету:

***Бацевич Флорій Сергійович**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка;*

***Біличенко Ольга Леонідівна**, доктор наук із соціальних комунікацій, професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;*

***Бріцин Віктор Михайлович**, доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу російської мови Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, голова Наукової координаційної ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності»;*

Буніятова Ізабелла Рафаїлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка;

Голобородько Костянтин Юрійович, доктор філологічних наук, професор, декан українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Загнітко Анатолій Панасович, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса (м. Вінниця);

Маторіна Наталя Михайлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (відповідальний секретар; укладач);

Науменко Анатолій Максимович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з німецької мови Інституту філології Чорноморського національного університету імені Петра Могили;

Овчаренко Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, декан філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Широков Володимир Анатолійович, доктор технічних наук, академік НАН України, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

ЗМІСТ

<i>Ананьян Е. Л.</i> КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ	7
<i>Бондарь К. В.</i> ОДИНОКИЙ ВОИН. НАУМ ПЕРЕФЕРКОВИЧ КАК ЛИНГВИСТ И ПЕРЕВОДЧИК	10
<i>Глуценко В. А., Рябініна І. М., Тищенко К. А.</i> ДАВНІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.	16
<i>Глуценко В. А.</i> ОПЕРАЦИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ В СТРУКТУРЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО МЕТОДА	21
<i>Голуб О. М.</i> ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	30
<i>Дегтярь Є. Р., Сітко А. В.</i> LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISEMENT AND THEIR TRANSLATION	35
<i>Зіненко О. А.</i> ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	38
<i>Илиади А. И.</i> О КРИТЕРИЯХ ВЫЯВЛЕНИЯ САРМАТО-АЛАНСКОГО НАСЛЕДИЯ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ	42
<i>Карпіна Н. І.</i> DIKTATE ALS ÜBUNGSMATERIAL IM PROZESS DES ERLERNENS DER DEUTSCHEN SPRACHE.....	47
<i>Коротяєва І. Б.</i> МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ	49
<i>Маторіна Н. М., Маторін Б. І.</i> ЛІНГВОІСТОРІОГРАФІЯ ПРО ВЗАЄМОПЕРЕХІД ЧАСТИН МОВИ	54

Ніколайчук А. С. СУРЯДНІСТЬ І ПДРЯДНІСТЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УЧЕНИХ ЛЕЙПЦИЗЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ.....	58
Оліфіренко Л. В. ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	62
Ольховська Ю. Д. ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ МОЛОДОГРАМАТИКІВ (Г. ПАУЛЬ).....	66
Орел А. С. ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ФОНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ.....	70
Пампура С. Ю. ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ...	75
Погорелова А. О., Маторина Н. М. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	80
Присяник О. П. МЕТОДОЛОГІЯ МОВОЗНАВСТВА ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК ЙОГО РОЗВИТКУ	84
Саманьего Д.-М. А., Сітко А. В. СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87
Святченко В. В. СИСТЕМНІСТЬ МОВИ В ПРАЦЯХ Ф. ДЕ СОССЮРА.....	92
Сітко А. В., Хоружий В. В. СТРАТЕГІЇ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ	96
Сорока Т. В. AXIONOMEN COMMUNICATION IN LINGUISTIC DEFINING.....	101
Толпига А. В. ПИТАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ.	106
Шепель Ю. О. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ЗАГАДКИ ЯК ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГАДОК З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....	111
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	118

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ У ТЕОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ

Сьогодні комунікативний підхід до перекладу розглядається як провідний принцип сучасної теорії перекладу. Відповідно до цього підходу переклад вважається успішним, якщо в результаті так званого мовного посередництва завдяки професійно виправданим перекладацьким діям мовою перекладу створюється текст, комунікативно рівноцінний оригіналу.

Серед вузлових понять комунікативної теорії перекладу є поняття *еквіваленту* та *еквівалентності*, які в генезі розвитку перекладацької думки пізнали певну змінність у їхньому визначенні та тлумаченні.

Так, перші наукові уявлення про еквівалентність зустрічаємо в працях Я. І. Рецкера. Науковець, розкриваючи сутність та специфіку теорії закономірних співвідношень, акцентує увагу на тому, що поняття еквівалентності розповсюджується виключно на відношення між одиницями тексту, але не на міжтекстові відношення. На думку Я. І. Рецкера, еквіваленти – це постійні рівнозначні співвідношення, які, як правило, не залежать від контексту. У процесі перекладу за ними закріплено роль так званих “каталізаторів”, оскільки, “маючи постійне співвідношення в рідній мові, насамперед прояснюються у свідомості перекладача та допомагають йому зрозуміти значення оточуючого контексту й усього висловлювання в цілому, навіть якщо воно включає незнайомі йому слова” [4, с. 13]. За таких умов, можна говорити про потенціал еквіваленту, як перекладного співвідношення з мінімальною залежністю від контексту, прискорювати процес перекладу: як опорні точки тексту перекладу, “такі еквіваленти майже завжди можна використовувати «готовими», у незмінному або незначно змінюваному вигляді, і це дає можливість зосередити зусилля на інших, більш складних для перекладу відрізках” [4, с. 13–14].

Іншу позицію щодо визначення та розуміння еквівалентності висвітлено Дж. Кетфордом у його праці «Лінгвістична теорія перекладу».

Так, якщо у Я. І. Рецкера еквівалентність діяла лише у випадках опрацювання окремих одиниць (слів або словосполучень), то в теоретичних поглядах Дж. Кетфорда відношення еквівалентності розповсюджуються на висловлювання тексту оригіналу, що відображають предметну ситуацію. Отже, ефект еквівалентного співвідношення все ще не працює на цілих текстах, а діє на вокабулярні елементи, що висловлюють один і той же самий розумовий зміст [6].

Суттєвими змінами в розумінні еквівалентності відзначені дослідження американського лінгвіста та перекладознавця Ю. Найди. Розробляючи власну концепцію перекладацької еквівалентності, науковець вводить до галузевого понятійного обігу два типи еквівалентності: *формальну* та *динамічну*. Сутність *формальної еквівалентності* презентується самою її назвою. Так, фахівець, який іде цим шляхом, зобов'язаний зорієнтувати свій переклад на оригінал таким чином, щоб уникнути будь-якої заміни, упущення вокабулярних елементів оригіналу; модифікування граматичного фону оригіналу; змін у членуванні та перестановці членів речення оригіналу, розбивці оригіналу на абзаци тощо. У межах дієвості цього типу еквівалентності цікавим є і переклад ідіоматичних елементів, оскільки приписано тільки калькування, а якщо будь-які відхилення все ж таки мають місце, вони повинні бути пояснені у виносці. Саме цей вид еквівалентності забезпечує можливість безпосереднього співставлення різномовних текстів [6]. *Динамічна еквівалентність* розуміється Ю. Найдою як “якість перекладу, при якому смисловий зміст оригіналу передається мовою-рецептором таким чином, що реакція (response) рецептора перекладу в основному подібна реакції вихідних рецепторів” [6]. Під реакцією науковець розуміє загальне сприйняття повідомлення, що включає розуміння його смислового змісту, емоційних установок, інтенційних відтінків, фізичного та психологічного контексту тощо. Так, у визначення динамічної еквівалентності вперше було введено, з одного боку, прагматичне вимірювання – установка на реципієнта, а з іншого – враховується ще один суттєвий компонент перекладу – комунікативна ситуація. Зазначимо, що, досліджуючи ці два типи еквівалентності опозиційно, Ю. Найда вважав формально-еквівалентний переклад штучним, тоді як динамічно-еквівалентний цілком природним, оскільки в першому випадку адресат, який отримує

інформацію через переклад, потрапляє в ситуацію ризику, бо є максимальна вірогідність отримання хибної, невірної інформації; у другому випадку, враховуючи рівність реакції рецепторів, переклад організовано адекватно.

Аналіз наукової літератури за проблемою вивчення еквівалентності у процесі перекладу засвідчив, що ідеї В. Н. Комісарова в цьому питанні заслуговують на найбільшу увагу. Концепція еквівалентності в його науково-теоретичному баченні представлена у вигляді ієрархії, п'ять рівнів якої є взаємопов'язаними та відображають ступені смислового зближення текстів оригіналу та перекладу. Обов'язковою умовою еквівалентності В. Н. Комісаров визначає збереження домінантної функції висловлювання. Науковець наголошує, що “будь-який текст виконує якусь комунікативну функцію: повідомляє якісь факти, виражає емоції, устанавлює контакт між комунікантами, вимагає від Рецептора якоїсь реакції або дій і таке інше... Сприймаючи висловлювання, Рецептор повинен не тільки зрозуміти значення мовних одиниць і їхній зв'язок одна з одною, але і зробити певні висновки з усього змісту, здобути з нього додаткову інформацію, яка повідомляє не тільки що говорить Джерело, але і для чого воно це говорить, «що воно хоче цим сказати»” [3]. Представлена думка свідчить, що саме мета комунікації керує встановленням еквівалентних відношень між оригіналом та перекладом. Таким чином, спостерігаємо наступне: у мові перекладу – *мета комунікації* відтвориться в *комунікативному ефекті*, який на рецептора справить текст; у мові перекладу – текст перекладу повинен вплинути на рецептора так само, як вплинув на свого рецептора текст оригіналу.

У теорії перекладу існує ще не одна концепція перекладацької еквівалентності: теоретичні погляди Є. В. Бреуса, В. Г. Гака, В. Коллера, Т. Р. Левицької, А. М. Фітермана, А. В. Федорова, О. Д. Швейцера тощо. Саме у своїй сукупності, де є місце суперечливості та єдності думок, беззаперечним стає висновок, що еквівалентність є оцінним критерієм перекладу. Тільки правильний вибір еквівалентності робить переклад адекватним, тобто прагматично адаптованим у відповідності до оригіналу і націленим на відтворення того ж комунікативного ефекту, що і текст оригіналу, при збереженні, наскільки це можливо, змістовної та формальної залежності від оригіналу.

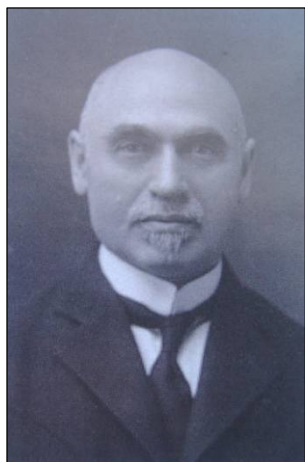
ЛІТЕРАТУРА

1. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский: учебное пособие. Москва: Изд-во УРАО, 2001. Ч. 1. 104 с.
2. Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. URL: <https://www.livelib.ru>
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: Высшая школа, 1990. 253 с.: URL: <http://www.alleng.ru>
4. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода / Дополнения и комментарии Д. И. Ермловича. Москва: «Р. Валент», 2007. 244 с.
5. Латышев Л. К. Технология перевода: учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак-тов. Москва: Издательский центр «Академия», 2005. 320 с.
6. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. Москва: Наука, 1988. 215 с. URL: <https://www.twirpx.com>

*Бондарь К. В.
(г. Тель-Авив, Израиль)*

ОДИНОКИЙ ВОИН.

НАУМ ПЕРЕФЕРКОВИЧ КАК ЛИНГВИСТ И ПЕРЕВОДЧИК

Российская лингвистика в конце XIX – начале XX вв. переживала взлет, и в любой области науки можно назвать множество имен первоклассных ученых. Не исключение и гебраистика – отдел востоковедения, занимающийся древнееврейским языком, созданными на нем письменными памятниками и – шире – многими аспектами еврейской культуры. Но даже на этом ярком фоне фигура Наума Переферковича (1871 – 1940) выделяется масштабом и своеобразием: лингвист, историк еврейских языков, переводчик, литературный критик, он стал автором первого и до сих пор непревзойденного перевода Талмуда на

русский язык, оставил работы по еврейской истории, теории перевода и по русскому языкознанию. Исследователь-одиночка, он не принадлежал ни к школам, ни к партиям, не имел ни учителей, ни учеников; по словам его внука, тоже Наума Переферковича, живущего в Израиле, архив ученого не сохранился. По этим, а отчасти и другим причинам до сих пор нет монографии о его жизни и деятельности, а библиография работ о нем скудна [5–7; 13].

Уже обстоятельства рождения выделяли Переферковича из среды его поколения: родившийся в Ставрополе, в семье кантониста (бывшего николаевского солдата, прошедшего суровую школу муштры с 12-летнего возраста и в награду получившего право жить вне черты оседлости), он не знал многих ограничений, сопровождавших евреев Российской империи в ту пору. Одаренный особым талантом, он окончил с медалью гимназию и единственный в семье получил университетское образование. *Alma mater* Наума Переферковича – восточный факультет Петербургского университета, который он окончил с отличием и получил медаль за магистерскую диссертацию «Свод талмудических сведений о гностических сектах».

При окончании университета Н. А. Переферкович также получил академическую степень по русскому языку и право преподавания этого языка в гимназиях. По семитским языкам он усовершенствовался несколько семестров в Берлине. Кроме того, молодой ученый имел права раввина. Университетскую карьеру ему сделать не удалось, но он развил в качестве частного ученого в Петербурге интенсивную научную и литературную деятельность: преподавал «закон еврейской веры» в немецкоязычных школах, сотрудничал в русско-еврейской прессе, главным образом в журнале «Восход» – еврейском журнале на русском языке, издававшемся в Петербурге в 1881–1906 гг.

Под псевдонимом «Н. Абрамов» Н. А. Переферкович издал учебник русского языка «Дар слова» [1], первый в истории «Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений» [2] и «Полный словарь русских рифм (Русский рифмовник)» [3]. Перед революцией Н. А. Переферкович читал лекции на Курсах востоковедения. В 1918 г. работал в Наркомате иностранных дел, был переводчиком на мирных переговорах в Бресте, затем некоторое время преподавал в вузах [13]. В

последний период своей деятельности ученый жил и работал в независимой Латвии, в Риге, где преподавал в школах, читал лекции в Русском институте университетских знаний («Среди преподавателей этого русского учебного заведения было много известных ученых... Историю религий читал профессор Н. А. Переферкович» [12]). Из воспоминаний сына Переферковича, Авраама, следует, что «обстановка в послевоенной Латвии оказалась неблагоприятной для научной деятельности Н. А. Переферковича. Большая личная библиотека, созданная в Петербурге многолетними стараниями, была утеряна. Латвийский университет не нуждался в услугах еврейского ученого. В отличие от Петербурга, в Риге не было частных издателей, заинтересованных в его научных изысканиях. Н. А. Переферковичу была предложена работа в библиотеке американского конгресса в Вашингтоне, однако жена решительно возражала против эмиграции в США. Его занятием стало преподавание основ иудаизма в светских еврейских и нееврейских школах, со скромной зарплатой. Помимо этого он сотрудничал в газетах, читал лекции, писал научные труды» [10–11].

Занявшись филологией языка идиш, Переферкович участвовал в составлении «Хрестоматии средневекового идиш в респонсах», написал исследование «Возникновение языка идиш», которое было частично опубликовано в журнале «Ха-Тхие» (Рига, 1921, № 4–5), и составил словарь «Гebraизмы в идиш» [9]. В последние годы, уже будучи пенсионером, Н. А. Переферкович работал над историей магических верований и религий, составленной с точки зрения позитивизма. Работа писалась на немецком языке [10–11]. К Науму Переферковичу, как мало кому из исследователей, применима эпикурейская формула «живи незаметно»: он счастливо избежал репрессий большевиков, не поступившись ни свободой, ни научными интересами и занятиями. Кончина его прошла незамеченной на фоне стремительных событий установления советской власти в Риге, и всего год он не дождал до нацистской оккупации и трагедии Холокоста в Латвии. Переферкович похоронен на рижском еврейском кладбище Шмерли. Его семья чудом спаслась и позже оказалась в Палестине.

Главным делом всей жизни Н. А. Переферковича стали критические переводы на русский язык памятников еврейской мысли: *Мишны* –

составленного таннаями (законоучителями I–II вв. н. э.) и являющегося древнейшей частью Талмуда собрания Устного Закона, по традиции считающегося дополнением к Письменному Закону; *Тосефты* – сборника таннаических учений, составленного в структурном и смысловом соответствии с корпусом Мишны и содержащего развернутые пояснения и дополнения к ней; галахического мидраша *Мехилта* (первый перевод на европейский язык), толкующего книгу Исход, и *Сифра*, толкующего книгу Левит; первого трактата Вавилонского Талмуда *Брахот*. Тексты сопровождалась дополнительными сведениями из еврейской религиозной жизни, диаграммами и археологическими очерками. Переводы, вышедшие в свет в 1897–1911 гг. в Петербурге двумя изданиями, были, как отмечал рецензент Л. Каценельсон [4], ещё одной попыткой борьбы с антисемитизмом: Талмуд был источником разного рода обвинений евреев именно из-за того, что написан на недоступном языке, и его перевод мог стать поводом для снятия многих обвинений, базирующихся на ложных ссылках на Талмуд. Не следует забывать, что взгляды Н. А. Переферковича на иудаизм и еврейские тексты во многом определялись его принадлежностью к русско-еврейской интеллигенции – наследнице немецкого Просвещения. В своих поисках новых оснований еврейской жизни и того места, которое должна занимать в этой жизни религия, Н. А. Переферкович, как и многие его современники, был одиночкой [13].

Сами переводы оформлены как научные издания, и в предисловиях к ним ничего не говорится о возможности использования их в религиозных целях. Однако такую возможность Переферкович, видимо, предполагал, указывая, что имел в виду «познакомить учащихся с мыслями», но не столько «со словами» важнейших еврейских книг. Свой труд автор адресовал нескольким группам читателей: людям, начинающим серьезное изучение Талмуда; «народу», которому из религиозных побуждений важно изучить Талмуд, но времени и знания языков для этого недостаточно; людям нерелигиозным или недостаточно религиозным для того, чтобы потратить время на изучение оригинала или перевода близкого к нему, но желающим познакомиться с содержанием произведения.

Любой перевод выделяет в тексте «главное» и вынужденно пренебрегает «второстепенным». И в этом отношении не так уж важно, что именно считают переводчики «главным»: логику мысли или игру слов. В

любом случае читателю предьявляется уже готовое осмысление текста. И в том случае, когда перевод передает логику мысли, восприятие переводчика выделяется сильнее. В этом, несомненно, и есть основная отличительная черта перевода Переферковича. Другой его отличительной чертой можно считать большое количество непереуведенных еврейских терминов. Наряду с ними переводчиком используются имена и названия из Синодального перевода Библии, что приводит отчасти к восприятию этого перевода евреями как «нееврейского» и, следовательно, по их мнению, непригодного к использованию в иудаизме. Вообще говоря, Талмуд в переводе Н. А. Переферковича сегодня мы могли бы назвать «адаптированным» под западную культуру и разнообразных читателей. Автор перевода никак не комментирует язык Мишны, ее лингвистические особенности, что, по-видимому, объясняется избранным им подходом: передавать «мысли», а не «слова».

Существует и авторская критика перевода – в статье «Талмуд. Мишна и Тосефта. Критический перевод Н. Переферковича» [8], в которой переводчик повествует о работе в целом, её содержании, «трудностях перевода» и о творческих планах на будущее. В седьмом томе Н. А. Переферкович намеревался сделать алфавитный указатель всех – переведенных или транскрибированных терминов, использованных во всех предшествующих томах. Ещё одним указателем, необходимым переводу, Н. А. Переферкович называет указатель библейских (ветхозаветных) цитат. Ученый считает его важным для прояснения некоторых моментов, которые талмудисты трактовали согласно своему (а не библейскому) времени и пониманию; ряд мест в тексте был талмудистам ближе и понятнее, чем современному ученому-исследователю, в силу того, что условия жизни талмудистов были ближе к библейским. И наконец, Переферкович считает необходимым указатель новозаветных цитат, употребленных в Талмуде. Указатель должен был открыть и объяснить, какие вещи в Новом завете имеют талмудические корни, и какие реалии еврейской жизни Новый завет описывает неверно. Остановившись в своем переводе на Мишне и Тосефте, Переферкович подчеркивал, что Талмуд требует последовательного изучения: только после Мишны, Тосефты и мидрашей стоит переходить к Гемаре – своду дискуссий по поводу текста Мишны, Иными словами, Гемару Н. А. Переферкович называл комментарием к

тексту, текстом же считал Мишну и Тосефту. Эти планы остались нереализованными. Творческое наследие Н. А. Переферковича еще ждет своего осмысления и современного исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамов Н. Дар слова. Санкт-Петербург, 1900–1913. Вып. 1–16.
2. Абрамов Н. Словарь русских синонимов и сходных по смыслу выражений. 7-е изд., стереотип. Санкт-Петербург, 1900; Москва: Русские словари, 1999.
3. Абрамов Н. Полный словарь русских рифм (Русский рифмовник). Санкт-Петербург, 1912; 6-е изд. Нью-Йорк: Slovo-Word, 1996.
4. Каценельсон Л. И. Первый почин. Н. А. Переферкович. Талмуд, его история и содержание, часть I. Мишна (Санкт-Петербург, 1897 г.). *Восход*. 1898. № 5. С. 18–28.
5. Ковальчук С. Н. Религиозно-философские искания профессора Н. А. Переферковича. *Евреи в меняющемся мире*. Рига, 2005. Вып. 5. С. 51–62.
6. Ковальчук С. Н. Евреи на русских университетских курсах в Риге. Из истории высшей школы в довоенной Латвии (1921–1937). *Евреи в меняющемся мире: сборник статей*. Рига, 2002. С. 146–158.
7. Львов А. Л. Талмуд Переферковича: автор, читатели, текст. *Народ Книги в мире книг*. 2004. № 49. С. 2–8.
8. Переферкович Н. А. Талмуд. Мишна и Тосефта. Критический перевод Н. Переферковича. Том VI (кн. 11 и 12). *Книжки Восхода*. 1904. № 11. С. 167–176.
9. Переферкович Н. А. Гебраизмы в идише. Рига, 1929. 2-е изд., 1931.
10. Письмо Авраама Переферковича в редакцию Российской еврейской энциклопедии. Кфар-Саба (Израиль), 22. 09. 96.
11. Письмо Авраама Переферковича Светлане Ковальчук. Кфар-Саба (Израиль), 04. 03. 2004.
12. Фейгмане Т. Д. Русские в довоенной Латвии. Рига: Балтийский русский институт, 2000.
13. Schedrin, Vassili / 'No More Cries!': Reform Jewish Congregation of St. Petersburg in the 1900-s. // JEWISH HERITAGE SOCIETY. URL: <http://www.jewish-heritage.org/vspres.htm>

**ДАВНІ ПИСЕМНІ ПАМ'ЯТКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ
МОВИ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ
20-х – 60-х рр. ХІХ ст.**

Давні рукописні тексти стали найважливішим джерелом історичної фонетики й історичної граматики східнослов'янських мов завдяки живій традиції, яка пов'язує мову цих пам'яток із сучасними східнослов'янськими мовами та їхніми говорами. Зусиллями вчених 20-х – 60-х рр. ХІХ ст.: О. Х. Востокова, М. О. Максимовича, Ф. І. Буслаєва, І. І. Срезневського, П. О. Лавровського, Я. Ф. Головацького – було покладено початок розробці прийомів дослідження писемних пам'яток, встановлення графіки й орфографії як системи й відхилень від неї, прийоми порівняння рукописних текстів з «живими» діалектами.

Як відомо, вивчення писемних текстів зумовлене як лінгвістичними, так і позалінгвістичними чинниками. Текстологічні спостереження, порівняння списків, з'ясування наборів буквених знаків, їхнє накреслення дозволяє визначити відношення тексту до культурно-писемної традиції, прийоми письма, зв'язок писців з орфографічною школою. Згідно із сучасними поглядами, писемна пам'ятка може бути використана як джерело не у вигляді набору випадкових окремих фактів, а в результаті суцільного, цілеспрямованого вивчення всієї сукупності явищ і планомірного переходу від графіко-орфографічного рівня до фонологічного й до вищих рівнів [2, с. 55].

Важливо, щоб матеріали, наявні в давніх писемних пам'ятках, були достовірними. Необхідною передумовою цього є робота лінгвіста з оригіналами (а не виданнями) давніх текстів. У зв'язку з цим Є. Ф. Карський, аналізуючи праці О. О. Потебні, М. О. Колосова, П. Г. Житецького, Г. В. Ягича, відзначав, що вони поряд з давніми рукописами використовували (частіше) «не зовсім справні видання їх» [3, с. 654]. Наш аналіз свідчить, що цей висновок необхідно поширити на попередників учених Харківської лінгвістичної школи – українських і

російських мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. Це, звичайно, знижувало достовірність спостережень і висновків мовознавців.

М. О. Максимович поступово окреслив комплекс методичних правил критичного аналізу мови писемних пам'яток [4, с. 73–78]. Відзначимо, що його поради становлять практичну цінність і сьогодні.

Окремі фонетичні риси української та російської мов М. О. Максимович відзначав у пам'ятках XII ст. На цій підставі він схильний хронологізувати виникнення східнослов'янських мов XII століттям [там же, с. 81].

За спостереженнями М. О. Максимовича, у давньоруських писемних пам'ятках, починаючи з найдавніших, спостерігається змішування давньоруських (східнослов'янських) і старослов'янських мовних особливостей. Це стосується пам'яток різних жанрів [там же, с. 80].

М. О. Максимович звертав увагу на ту обставину, що вже в договорах з греками вживані слова з повноголоссям [5, с. 257–295]. На це ж звертав увагу І. І. Срезневський, зазначаючи, що мова договорів з греками – «церковнослов'янська», але давньоруські писці «мимохить» допускали «русизми» (повноголосні форми типу **ЗОЛОТНИКЪ**, **ВОЛОСТЬ**, **ГОРОДЪ**; форми з початковим *o* відповідно до старослов'янського *je*, напр. **ОСЕНЬ**; форми з **Ж** відповідно до старослов'янського **ЖД**, напр. **МЕЖИ** тощо) [9, с. 47].

Перспективною виявилася теза М. О. Максимовича про те, що давньоруські писемні пам'ятки різних жанрів характеризуються різною співвіднесеністю давньоруських (східнослов'янських) і старослов'янських мовних особливостей: у церковних пам'ятках (починаючи з Остромирового євангелія) «руських форм слів» менше, а в пам'ятках світського характеру – більше [4, с. 31–32].

На думку І. І. Срезневського, до XIII ст. книжна мова (духовні твори, літописи, мова адміністрації) була однаковою [8, с. 67]. Але в XIV ст. мова світських грамот і літописів віддалилася від мови духовних творів. Причому відмінність з часом збільшується: у пам'ятках XV – XVI ст.ст. відмінності книжної мови великі, і «немає ніякої можливості їх відділити» [там же].

Ф. І. Буслаєв, так само як М. О. Максимович та І. І. Срезневський, розрізняв жанри пам'яток, зазначаючи, що у творах духовного змісту (проповідях, повчаннях духовних осіб, постановвах церкви) переважає мова старослов'янська, а у творах світського змісту (літописах, юридичних актах, давніх віршах, прислів'ях тощо) – розмовна «руська мова» [1, с. 36].

І. І. Срезневський подав методичні рекомендації для розробки підготовчих матеріалів з історії мови, звернувши увагу на детальний аналіз стародавніх пам'яток і вивчення тогочасних діалектів [8, с. 32–33].

Він зазначав, що в пам'ятках потрібно розмежовувати давньоруські й старослов'янські елементи, «не змішувати описок, порівнювати подібне та відмінне» [там же, с. 33].

Вагоме місце серед досліджень І. І. Срезневського посідають праці, у яких автор розглядав стародавні рукописні пам'ятки та стародруки. У цих працях дослідник аналізував стародавні писемні пам'ятки, передусім приділяючи увагу літописам. Учений створив програму з вивчення та видання стародавніх рукописних пам'яток, висловлюючи побажання, щоб кожний стародавній рукопис видавався «рядок у рядок», «буква в букву, згідно з оригіналом» [там же, с. 34].

І. І. Срезневський висловлював думку про те, що кожна з давніх мовних пам'яток повинна бути розібрана окремо в лексичному, граматичному й історико-літературному плані. При порівнянні кращих записів потрібно скласти для них найповніший і докладний словник, не пропускаючи жодного слова, жодного відтінка значення, а особливо повну й докладну граматику, не пропускаючи жодної форми, жодної особливості форми. У кожному записі повинно бути відзначено вплив інших мов. Вплив іншомовних елементів повинен бути відмічений і при історико-літературному розборі пам'ятки з боку її змісту й особливостей викладу.

На думку І. І. Срезневського, лише внаслідок такого чіткого монографічного перегляду пам'яток мови старої й сучасної, книжної й народної є можливим укладання історичного словника й історичної граматики, і лише внаслідок осмислення матеріалів, зібраних у такому словнику і в такій граматиці, можна приступити до повної й докладної історії мови [6, с. 100–101].

Дослідникові належить низка чудових палеографічних описів давньоруських пам'яток, напр. Грамоти великого князя Мстислава й сина його Всеволода Юр'єву монастирю (1130 р.) [там же, с. 46–47, 51].

І. І. Срезневський відкривав, описував і вивчав пам'ятки давньоруської мови й укладав давньоруський словник, оброблений і виданий після смерті вченого у вигляді «Материалов для словаря древнерусского языка по письменным памятникам» [7].

Учений відзначав цінність давніх писемних пам'яток, зазначаючи, що майже всі висновки про структуру давньоруської мови можна зробити, працюючи саме з пам'ятками. Проте в них спостерігаються риси впливу старослов'янської мови, тому використовувати матеріал давніх писемних пам'яток потрібно обережно [8, с. 33].

При роботі з матеріалом писемних пам'яток І. І. Срезневський рекомендував «вичленовувати з мови пам'яток усе те, що не могло належати давньоруській мові» [там же, с. 34]. Говорячи про близькість давніх слов'янських мов, учений зазначав, що «перші писемні пам'ятки належали до того часу, коли наріччя слов'янські відрізнялись одне від одного небагатьма рисами, причому «руська» мова була найближча до старослов'янської за складом і будовою» [там же, с. 65 – 66].

І. І. Срезневський підкреслював консерватизм мови пам'яток. Він зазначав, що мова в народі змінювалася в різних місцевостях, розпадаючись на говори й наріччя, а в книгах мимоволі утримувалася мова давня. Писці вводили в мову окремі слова з мови народної, проте робили це тільки ненавмисно, випадково [там же, с. 66].

Характерно, що в книзі П. О. Лавровського «О языке северных русских летописей», як і в працях його сучасників, звуки ототожнюються з буквами. Так, П. О. Лавровський указував на таку особливість давнього «наріччя новгородського», як «взаємозаміна **ц** і **ч**»; ця особливість, на думку вченого, виникла «раніше XII ст.» [там же, с. 136].

Звук і букву ототожнював і М. О. Максимович. Так, він писав про «змішання **въ** с **у**» як про реальну фонетичну рису в південноруських пам'ятках починаючи з XI ст. [5, с. 285].

Ф. І. Буслаєв, як і О. Х. Востоков, доводив існування в давньоруській мові носових голосних, залучаючи до цього матеріал давніх писемних пам'яток. Реконструюючи перехід носового голосного *ę* в

сполучення *ьн, ьм* у «спільноруській» мові (**НАЧЬНОУ** «начну», **МЬНОУ** «мну») [1, с. 57, 66], Ф. І. Буслаєв невмотивовано визначав напрямок фонетичної зміни. Говорячи про опущення *о, е* в основах слів типу *огня, отца* [там же, с. 66], учений не брав до уваги той факт, що *о, е* в цих словах мають різне походження.

Отже, матеріал давніх писемних пам'яток став важливим джерелом історичної фонетики й історичної граматики східнослов'янських мов завдяки традиції, яка пов'язує мову цих пам'яток з сучасними східнослов'янськими мовами та їхніми говорами. Зусиллями вчених 20-х – 60-х рр. XIX ст. (О. Х. Востокова, М. О. Максимовича, Ф. І. Буслаєва, І. І. Срезневського, П. О. Лавровського, Я. Ф. Головацького) було розпочато розробку прийомів опрацювання графіки й орфографії давніх писемних пам'яток. При цьому для дослідників стає характерним диференційований підхід до жанрів пам'яток, що виявилось в протиставленні творів духовного та світського змісту (М. О. Максимович, Ф. І. Буслаєв, І. І. Срезневський). У працях мовознавців 20-х – 60-х рр. XIX ст. спостерігається ототожнення звука та букви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 623 с.
2. Иванов В. В. Лингвистическое источниковедение в его отношении к истории русского языка. *Филологические науки*. 1992. № 4. С. 52–61.
3. Карский Е. Ф. А. А. Шахматов как историк русского языка. *Карский Е. Ф. Труды по белорусскому и другим славянским языкам*. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. С. 653–662.
4. Макаров В. И. Становление восточнославянской диалектологии как самостоятельной науки: учебн. пособие. Киев: ИСИО, 1995. 104 с.
5. Максимович М. А. Новые письма к М. П. Погодину: О старобытности малороссийского наречия. *Максимович М. А. Собр. соч.* Киев, 1880. Т. 3. С. 273–311.
6. Срезневский И. И. История русского языка: Курс 1849–50 года. Составлял г. Чернышевский. *Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка*. Москва: Учпедгиз, 1959. С. 93–132.

7. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. 3-е изд. Москва, 1958. Т. 1. 632 с.; Т. 2. 590 с.; Т. 3. 614 с.

8. Срезневский И. И. Мысли об истории русского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. С. 16–81.

9. Срезневский И. И. Русское слово: избр. труды / сост. Н. А. Кондрашов. Москва: Просвещение, 1986. 176 с.

Глущенко В. А.
(г. Славянск)

ОПЕРАЦИОНАЛЬНЫЙ КОМПОНЕНТ В СТРУКТУРЕ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО МЕТОДА

В монографии 1998 г. я впервые представил концепцию лингвистического метода [6, с. 12–13], которой придерживался в последующих работах и придерживаюсь и в настоящее время. Опираясь на собственные наблюдения и призывая себе на помощь авторитетных коллег [7; 13], я отмечал ошибки в определении методов исследования, смешение терминов *метод* и *прием* не только в кандидатских, но и в некоторых докторских диссертациях [3; 5; 17; 4, и др.]. Прошло 20 лет, «да только воз и ныне там». На защитах я не раз убеждался в том, что диссертанты не знают указанной концепции, в частности не знакомы с опубликованной в журнале «Мовознавство» статьей [3] (а у нее высокий индекс цитирования).

Это вынуждает меня время от времени возвращаться к проблеме структуры лингвистического метода. В предлагаемом докладе акцент делается на операциональном компоненте.

Мне не раз приходилось отмечать, что в науковедении термин *метод* употребляют в разных значениях – в широком (как способ, орудие и средство познания) и в узком (как совокупность приемов, процедур, операций исследования). В частности, так интерпретируется лингвистический метод.

Чаще всего лингвистический метод трактуется в узком смысле, как «совокупность приемов, используемых в исследовании языка» [1, с. 232]. Таким образом, в пределах узкого толкования лингвистический метод выступает как гомогенный феномен.

Однако (и об этом я писал многократно) отождествление метода с приемами (процедурами, операциями) обедняет понятие лингвистического метода; метод определенным образом отмежевывается от таких важных методологических средств, как принцип и подход, которые не включаются в его структуру.

В связи с этим целесообразно привести мысль украинского философа С. Б. Крымского, который утверждал, что «метод не может быть редуцирован до чисто инструментального функционирования, до простого орудия, но предусматривает осознание нормативно аппаратных средств и ценностных установок в их неразрывном единстве» [10, с. 111].

Наряду с тенденцией отождествлять методы с приемами (процедурами, операциями) в науковедении наблюдается противоположная тенденция – отрывать приемы (процедуры, операции) от методов, рассматривать операциональные элементы отдельно, как самостоятельный феномен. При этом между методом и приемами постулируется тесная связь, но именно связь разных феноменов, а не частей одного феномена. Эта тенденция отразилась, в частности, в употреблении словосочетания «приемы и методы», например в монографии Ю. С. Степанова [16, с. 14]. На мой взгляд, это, равно как и отождествление метода с приемами (процедурами, операциями), обедняет понятие метода. Операциональные элементы, несомненно, должны быть включены в структуру метода как его составная часть.

В чем сущность широкой трактовки лингвистического метода? В широком смысле научный, в том числе лингвистический метод рассматривают как путь познания, его вид и способ, орудие и средство. Такое толкование является классическим: его истоки можно найти уже у Аристотеля, на него ориентировался Г. Гегель.

Так, С. Б. Крымский определял научный метод как систематизированный способ достижения теоретического или практического результата, решения проблем или получения новой информации на основе определенных регулятивных принципов познания и

действия, осознания специфики исследуемой предметной области и законов функционирования ее объектов. Научный метод очерчивает и реализует путь к истине, направления эффективной деятельности, которые ведут к реализации поставленных целей, задает регулятивные и нормативные установки познавательного процесса. Метод, согласно С. Б. Крымскому, отличается от методики и техники тем, что, кроме технической, процедурной части, включает также их теоретическое осознание и особые познавательные принципы; метод находится в единстве с определенной теорией (теориями).

В структуре метода С. Б. Крымский выделял две части. Это, во-первых, «конструктивная часть метода» («ценностные установки»). Сюда входят принципы методологического анализа, образцы и антиобразцы («идолы») их предметного воплощения, а также условия применения метода (его возможности, сфера и ограничения применения). Во-вторых, это «алгоритмически-процедурная часть метода» («аппаратные средства», «технический аспект», «методологическая техника»). В эту часть автор включал «стандартные правила», «процедуры», «алгоритмические рецепты (способы действия)», «нормативы» и «требования» [10, с. 111–114].

Таким образом, научный, в том числе лингвистический метод в широком смысле следует интерпретировать как гетерогенный феномен, т. е. как сложную логическую единицу с определенной структурой.

С этой точки зрения представляет несомненный интерес трактовка Б. А. Серебренникова. По его мнению, научный метод вообще и лингвистический метод в частности – это «определенный подход к изучаемому явлению, определенный комплекс положений, научных и чисто технических приемов, применение которых дает возможность изучить данное явление», поэтому «метод всегда является системой» [15, с. 258]; специфика метода определяется объектом исследования и его целью [там же, с. 259].

Обобщив эту концепцию, Л. П. Иванова указала, что в структуре метода можно выделить два основных компонента: «теоретическое обоснование данного подхода к анализу языковых и речевых фактов» и «вытекающую из него методику исследования» [8, с. 231]. Нетрудно заметить, что такая трактовка лингвистического метода коррелирует с общенаучной концепцией С. Б. Крымского.

Соглашаясь с С. Б. Крымским и Л. П. Ивановой в целом, хотел бы отметить, что, принимая во внимание роль конструктивистских моментов в научном познании, понятие метода целесообразно связывать с понятием цели.

Характерно, что с целью исследования связывают метод философы А. Г. Спиркин и З. А. Каменский. А. Г. Спиркин подчеркивает: роль конструктивистских моментов в научном познании существенно возрастает на современном этапе развития науки. Согласно З. А. Каменскому, понятие метода должно связываться с понятием цели; в этом случае следует говорить о конструктивистской интерпретации метода. Эта тенденция имплицитно отразилась уже в аристотелевской трактовке метода. В работах ученых XX в. она проявилась в явной и отчетливой форме.

При условии включения цели исследования в структуру метода (а это представляется правомерным) в ней может быть выделен телеологический компонент.

В частности, лингвистический метод целесообразно рассматривать как логическую единицу, включающую в себя три разнородных компонента: онтологический, операциональный и телеологический.

Это положение, выдвинутое В. И. Постоваловой [14, с. 24], получило развитие и обоснование в моих публикациях [6, с. 12–13; 2; 3; 5; 17; 4, и др.].

При таком подходе комплекс научных приемов (процедур, операций) и методика их применения составляют лишь один из компонентов метода – операциональный.

В ряде статей я подробно охарактеризовал онтологический и телеологический компоненты лингвистического метода. Здесь же дам им предельно краткую характеристику. Как принадлежность онтологического компонента метода целесообразно рассматривать такие средства познания, как принцип и подход. Телеологический компонент лингвистического метода составляет его цель.

Операциональный же компонент включает в себя определенные приемы и процедуры (выше говорилось об «алгоритмически-процедурной части метода», в которую, согласно С. Б. Крымскому, входят «стандартные

правила», «процедуры», «алгоритмические рецепты (способы действия)», «нормативы» и «требования»).

Обратимся – в качестве примера – к операциональному компоненту сравнительно-исторического метода. По Г. А. Климову, это 1) прием генетического отождествления фактов, 2) процедура лингвистической реконструкции, 3) приемы хронологизации и локализации языковых явлений и их системно связанных совокупностей [9, с. 84]. Наиболее существенной частью операционального компонента сравнительно-исторического метода является процедура лингвистической реконструкции [11, с. 202].

Поговорим об этих приемах и процедуре лингвистической реконструкции подробно.

1. Прием генетического отождествления фактов. О нем говорят как об основе сравнительно-исторического метода. Существование этого метода возможно лишь в том случае, если будет доказано генетическое тождество большого количества разнородных языковых элементов. Для сравнения может быть использован только наиболее устойчивый языковой материал: некоторые тематические группы лексики из основного словарного фонда (в частности, термины родства; слова, обозначающие жизненно необходимые предметы: рус. *земля, небо, вода, дерево* и др.; личные местоимения; числа первого десятка, числительное *сто*), формы словоизменения и средства словообразования. Так, генетически тождественны рус. *лес*, укр. *ліс*, древнерусск. *лѣсъ*, польск. *las* и др.

Однако здесь нужно быть очень осторожным. Нельзя принимать за генетически тождественные элементы случайные созвучия (так, В. К. Третьяковский, русский филолог XVIII в., этимологически сближал рус. *скот* и шотландск. *Scott*).

2. Процедура лингвистической реконструкции (в частности, речь идет о реконструкции фонологических и морфологических архетипов). Обычно применительно к сравнительно-историческому методу говорят о внешней реконструкции. В рамках внешней реконструкции компаративисты реконструируют (восстанавливают) тот или иной архетип на основе внешнего сравнения, т. е. путем сравнения фактов ряда родственных языков, взятых в их истории. Благодаря этому восстанавливается языковая картина в периоды, не зафиксированные

памятниками письменности. Так реконструируется праславянский архетип **gostь* (рус. *гость* сравнивается с соответствиями других славянских языков). Индоевропеисты же сравнили гот. *gasts*, латин. *hostis* «чужестранец, враг» и подобные лексемы из других индоевропейских языков, что позволило реконструировать праиндоевр. архетип *gh* (*g* придыхательное). В праславянском **gostь* фонема *ь* развилась из *ĩ*; в готском фонема *ĩ* выпала перед *s*; в германских языках праиндоевропейские *ǫ*, *ǣ* совпали в *a*. На основании этого реконструируется праиндоевр. **ghōstīs*.

3. Приемы хронологизации и локализации языковых явлений и их системно связанных совокупностей. Совершенно очевидно, что без учета фактора времени нельзя построить историю языка. При этом хронологизация может быть абсолютной и относительной. Примером относительной хронологизации является переход *e > o* в истории русского языка. Этот переход осуществлялся после отвердения *ж*, *ш* (рус. *несёшь*, *грабёж*), но до отвердения *ц* (перед *ц* нет перехода *e > o*: рус. *отец*). В этом случае, поскольку рассматриваемое изменение отражено в древних письменных памятниках, можно установить и абсолютную хронологию: *ж*, *ш* отвердели в XIV в. (**ножы**), а *ц* – в XVI в. (**улицы**). Следовательно, переход *e > o* осуществился между XIV и XVI вв., т. е. в XV в.

Прием относительной хронологизации позволяет установить, какое из двух рассматриваемых языковых явлений предшествовало другому. Примером могут служить первая, вторая и третья палатализации заднеязычных согласных в праславянском языке, реконструированные Ф. Ф. Фортунатовым и И. А. Бодуэном де Куртенэ. В середине XX в. М. Сводеш разработал прием глоттохронологии, который позволяет предположительно определить время «распада» праязыка и появления «дочерних» языков.

Пространственное распределение языковых фактов также очень важно. Поэтому в рамках сравнительно-исторического метода большое внимание уделяется локализации. Так, историки восточнославянских языков зафиксировали употребление буквы **ѣ** вместо **и** (**і**) и **и** (**і**) вместо **ѣ**, с одной стороны, в галицко-волинских памятниках XIII в. (**исконѣ** в Галицком евангелии 1283 г.), с другой стороны, в новгородских памятниках XIV в. (**тило** в Новгородском евангелии 1355 г.). Это

позволило сделать вывод о том, что переход $\text{ʋ} > i$ осуществился в соответствующий период в говорах юго-западных и северо-западных восточнославянских территорий. В XX в. получила широкое распространение методика лингвистической географии.

Сторонники узкой трактовки лингвистического метода не отрицают важности принципов и подходов в исследовании языка, признают они и роль цели в изучении языковых явлений. Однако они отрывают принципы, подходы, цель исследования от метода, рассматривают эти элементы отдельно, как самостоятельные феномены, а метод, как отмечалось выше, отождествляют с приемами (процедурами, операциями). На мой взгляд, это, равно как и отождествление метода с приемами (процедурами, операциями), обедняет понятие метода. Указанные элементы (принципы, подходы, цель исследования), несомненно, должны быть включены в структуру метода как его составная часть.

И материал, связанный со сравнительно-историческим методом, как представляется, подтверждает это.

В самом деле, сравнительно-исторический метод возник тогда, когда языковеды стали видеть в языке исторический феномен (первая четверть XIX в.). Иначе говоря, именно принцип историзма вызвал к жизни сравнительно-историческое языкознание. Это положение является общепринятым: в работах, посвященной сравнительно-историческому методу, идет речь и о принципе историзма. Однако это не единственный принцип в структуре онтологического компонента сравнительно-исторического метода. Проведенная автором этих строк историко-научная реконструкция показала, что в работах сравнительно-исторического направления значительную роль играют также принципы причинности, системности и всеобщей связи явлений [6]. Указанным принципам соответствуют определенные подходы (исторический, причинный, системный).

Иными словами, применение а) приемов генетического отождествления фактов, хронологизации и локализации языковых явлений и их системно связанных совокупностей и б) процедуры лингвистической реконструкции стало возможным тогда, когда лингвисты смогли увидеть в языке историческое явление, начали исследовать причины языковых изменений и давать им системную интерпретацию.

Такая ориентация лингвистических исследований тесно связана с их целью. В фактологическом плане компаративисты трактуют цель достаточно широко: это воспроизведение моделей праязыковых состояний семей и групп родственных языков, их дальнейшего развития и членения на самостоятельные языки, а также создание сравнительно-исторических описаний (грамматик и словарей) родственных языков [12, с. 485]. В методологическом плане, как я старался показать, цель сравнительно-исторического исследования может быть представлена как раскрытие исторических, причинных, системных связей фактов языка, т. е. как реализация принципа всеобщей связи явлений на конкретном историко-языковом материале [6, с. 14–15]. Именно так, с методологических позиций, трактовали цель сравнительно-исторического исследования ученые Харьковской и Московской лингвистических школ [там же, с. 99, 175].

Аргументированная в докладе концепция лингвистического метода, на мой взгляд, «снимает» противоречия, в той или иной мере присущие другим концепциям. Она постулирует важную роль операционального компонента лингвистического метода, не сводя к этому компоненту лингвистический метод в целом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1966. 608 с.
2. Глущенко В. А. К вопросу о структуре лингвистического метода. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*: научно-методич. сб. / отв. за вып. В. А. Глущенко. Славянск, 2001. Вып. VIII. С. 3–6.
3. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура. *Мовознавство*. 2010. № 6. С. 32–44.
4. Глущенко В. А. Методологічні пошуки С. Б. Кримського й сучасне мовознавство: до проблеми структури лінгвістичного методу. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*: зб. наук. праць [за заг. ред. проф. В. А. Глущенко]. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. Вип. 6. С. 3–12.

5. Глущенко В. А. Об узкой и широкой трактовках лингвистического метода. *Образ мира в зеркале языка: сб. научных статей.* М.: ФЛИНТА, 2011. С. 71–77.

6. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.

7. Зеленько А. С. Методи й аспекти дослідження мови. *Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту.* 1999. № 5. С. 7–14.

8. Иванова Л. П. Курс лекций по общему языкознанию: научное пособие. Киев: Освита України, 2006. 312 с.

9. Климов Г. А. Основы лингвистической компаративистики / отв. ред. Н. З. Гаджиева. Москва: Наука, 1990. 168 с.

10. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.

11. Макаев Э. А. Общая теория сравнительного языкознания. Москва: Наука, 1977. 205 с.

12. Нерознак В. П. Сравнительно-исторический метод. *Лингвистический энциклопедический словарь* / гл. ред. В. Н. Ярцева. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 485–486.

13. Немченко В. Н. Функционирование научного термина «метод» в современной лингвистической литературе. *Вестник Нижегородск. ун-та им. Н. И. Лобачевского.* 2007. № 6. С. 280.

14. Постовалова В. И. Историческая фонология и ее основания. Опыт логико-методологического анализа. Москва: Наука, 1978. 203 с.

15. Серебренников Б. А. Проблема взаимоотношения общей методологии, лингвистической науки и частных методов лингвистического исследования. *Общее языкознание. Методы лингвистических исследований* / отв. ред. Б. А. Серебренников. Москва: Наука, 1973. С. 257–313.

16. Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва: Наука, 1975. 311 с.

17. Glushchenko V. Method Structure in Russian and Ukrainian Linguistic Tradition. *Collected Articles of the 3rd International Linguistics Conference (Taganrog, Russia)* / edited by G. T. Polenova and T. G. Klikushina. Newcastle upon Tyne, 2014. P. 293–300.

ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Зіставлення – типологічний метод, метод установлення типу, подібностей у мовах. За допомогою зіставлення досліджуються будь-які мови, незалежно від ступеня їх спорідненості. У них виявляють подібне і відмінне. Основною його метою є виявлення закономірностей відповідностей між загальними й окремими явищами у системах мов.

У методиці власне зіставного дослідження виявляють наступні етапи: 1) укладання переліку мовних засобів; 2) виявлення абсолютних і відносних розбіжностей між ними. Дослідники пропонують також не тільки презентувати отримані результати, а й давати їм відповідну наукову інтерпретацію. Оптимальним у навчальних цілях видається зіставлення іноземної мови з рідною. Хоча лінгвісти часто критикують такий унілатеральний аналіз (через можливу неповноту, упередженість, інтерференцію тощо), його застосування надає важливі дані про мови, або рівні мови, що зіставляються. За допомогою зіставного методу досліджують одиниці різних рівнів мови [10, с. 39–41]. Прослідкуємо, як застосовують зіставний метод на лексичному рівні мови, а саме, для аналізу фразеологічних одиниць англійської й української мов.

За допомогою порівняльного методу отримуємо можливість прийти до розуміння того, які особливості фразеологічного складу мови є зумовленими її типом. Для цього окреслюємо такі напрями аналізу:

1) реалізація різних семантичних, структурних та функціональних типів ФО у порівнюваних мовах [3, с. 143–152; 5, с. 165–166; 10, с. 126–134];

2) прояв варіативності ФО у мовах, що порівнюються [3, с. 152–153; 10, с. 139–140];

3) прояв своєрідності структурної організації ФО як відбиття типу мови [10, с. 128–134];

4) прояв своєрідності семантики ФО у мовах, що порівнюються [3, с. 153–166; 10, с. 134–139];

5) прояв синонімії, антонімії, полісемії та омонімії ФО у мовах, що досліджуються [10, с. 140–143];

6) особливості національних та інтернаціональних ідіом [5, с. 165–172].

Важливим джерелом інформації про національно-специфічний зв'язок між освоєнням дійсності та мовою є ФО із зоонімічним компонентом. Для власного дослідження ми обрали анімалістичний компонент «ведмідь», що входить до складу таких ФО.

Взаємовідношення «людина – природа», зокрема «людина – тваринний світ» мало особливе значення для розвитку людського суспільства, оскільки освоєння світу є не чим іншим, як пізнанням його закономірностей та використанням їх у трудовому процесі для задоволення духовних і матеріальних потреб [9, с. 13]. Долучення даних про відбиття такої взаємодії людини і природи у людській мові, зокрема у фразеології, до типологічного вивчення англійської та української мов надасть можливість виявити схожі та відмінні риси у сприйнятті дійсності народами, що говорять цими мовами, у їхніх культурах тощо. Схожі риси в утворенні ФО свідчать про певний спільний базис: про деяку спільність природних умов, соціальних відносин, фізичної, розумової діяльності людини, витоки історичного та культурного розвитку. Різне – результат відбиття специфіки мислення, відмінностей у регіональних природних умовах, у соціальних, економічних, культурних орієнтирах народів.

Для слов'янських народів царем звірів, безперечно, був ведмідь. Він є господарем лісу, покровителем полювання [6, с. 363]. Здатність ведмедя впадати в зимову сплячку і пробуджуватися навесні породила уявлення по ньому як аналог умираючого і воскресаючого Бога. З ним у багатьох народів пов'язаний культурний герой, предок, родоначальник, засновник традицій, тотем. Ведмідь і людина в повір'ях слов'ян вважалися родичами. Культ ведмедя був тісно пов'язаний з Велесом і мисливською магією. Ведмідь вважався охоронцем домашніх тварин [6, с. 364].

Особливо важливим ведмідь був для жителів Полісся. Тому саме поліська фразеологія багата на ФО із анімалістичним компонентом «ведмідь». Г. Доброльожа систематизувала поліські ФО з компонентом «ведмідь» за семантикою:

1. Прислів'я і приказки, що мають мисливське підґрунтя, наприклад: *На живому Медведєві шкури не купуй. Не убивши ведмедя, не діли шкуру. Як на медведя мала галуза впаде, то він ричить, а як велика, то він мовчить.*

2. Прислів'я, що характеризують гастрономічні пристрасті ведмедя, зокрема: *У ведмедя десять пісень і все про мед. Як тягли ведмедя до меду, то ледве не відірвали вуха, а як тягли ведмедя від меду, ледве не відірвали хвоста. Ревів ведмідь не тому, що бджоли покусали, а тому, що меду взяти не дали.*

3. Фразеологізми, що характеризують надмірну незграбність і нездатність до навчання: *І ведмедя вчать танцювати. Ведмідь на вухо наступив.* [4, с. 68].

Отже, часто ведмідь стає об'єктом для жартів: *Ведмідь ніколи не вмивається, та він товстий проте. Де й ділась ведмежа натура. Медвідь танцює, а циган гроші бере.* Однак, слід зазначити, що, по-перше, це є не завжди справедливим, адже вправність ведмедя у здобутті їжі, у стосунках з іншими хижаками добре відома, а, по-друге, сміючись з ведмедя, людина сміється з самої себе (незграбність, відсутність музичного слуху, раптовий приступ боягузтва), оскільки тварина лише стає уособленням певної людської риси. Дослідники виділяють такі риси зовнішності та характеру людини, втіленням яких став ведмідь: 1) дурний: *розбирається, як ведмідь на зорях*; 2) байдужий: *забив, як ведмедя жолудь*; 3) безталанний: *летить, як ведмідь з бугра*; 4) невдоволений: *бурчить, як ведмідь*; 5) втомлений: *намучився би медведь коло риби*; 6) нахабний: *приклався, як ведмідь до меду*; 7) незграбний: *клишоногий, як ведмідь*; 8) неохайний: *чистий, як ведмідь під дощем*; 9) сонливий: *хроче, як ведмідь у барлозі*; 10) сильний: *здоровий, як ведмідь*. [4, с. 70].

Тож можна прослідкувати, що ведмідь мав особливе значення для українців (як у Поліссі, так і в інших регіонах), що і знайшло своє відображення у багатій палітрі фразеологізмів, що відбивають суб'єктивне сприйняття людиною цієї тварини і наділення її певними людськими якостями.

Аналізуючи культурну основу образу ведмедя у фразеології англійської мови, необхідно звернутися до спільних коренів різних індоєвропейських народів, мова яких так чи інакше вплинула на

формування англійської, адже ця мова є конгломератом власне германських, скандинавських, французьких та багатьох інших елементів.

Ведмідь у міфології індоєвропейських народів відіграв особливу роль. М. М. Маковський вказує на те, що, наприклад, готи та сакси виводили своє походження від ведмедя [7, с. 214]. Давні германці та скандинави зробили ведмедя супутником грізних богів війни, а германський Тор і скандинавський Один могли перетворюватися на велетенського Бера. Саме цим богам наслідували славнозвісні воїни – берсерки. Більшість джерел зводить назву воїнів **berserkr** до коренів ***bersi-** (***ber-**) – *ведмідь*, або ***berr-** – *голий* та ***serkr-** – *сорочка*, що можна перекласти як *ведмежа шкура*. Реальні (а не міфічні) берсерки носили ведмежі шкури, поведінкою та риком втілювали цю тварину. Зв'язок між берсерками та культом Одіна яскраво проявляється у рисах характеру, які також перекликаються із характеристиками міфологічного ведмедя: лють, гнів, безжальна, первісна сила. (Інші народи, наприклад, Китаю та північної Америки, бачили ведмедя як уособлення відваги та чоловічої сили.) Під час бою воїн начебто перетворювався на ведмедя, наслідуючи його рухи, поводи тощо. Так, берсерк міг битися не за допомогою зброї, а використовуючи камені, палиці, заготовлену дубинку.

М. М. Маковський прослідкував співвідношення коренів, пов'язаних з найменуванням ведмедя в різних індоєвропейських мовах: англ. **Bear**, нім. **Bär** (*ведмідь*) відповідають ірл. **speir** (*небо*), і.-є. ***per-** (*диво*) тощо; д.-ірл. **math** (*ведмідь*) співвідноситься з і.-є. ***medh-** (*середина, гармонія*) і з д.-англ. **smeath** (*розумний*) тощо [7, с. 214]. Вчений також пропонує простежити відбиття уявлень про ведмедя як про хлібного духа в індоєвропейських мовах: англ. **bear** (*ведмідь*), але д.-англ. **baer** (*просо*), лат. **farina** (*мука*), англ. **bread** (*хліб*); латиш. **lacis** (*ведмідь*), але рос. **злак** тощо. Крім того, М. М. Маковський проводить паралелі між такими словами: д.-англ. **bear** (*ведмідь*), але д.-англ. **bearr** (*ліс*) (символ Всесвіту та символ середини, гармонії); д.-англ. **bera** (*ведмідь*), але д.-англ. **byre** (*час*) тощо [7, с. 215].

Наскільки давні уявлення про ведмедя знайшли своє відображення у фразеології сучасної англійської мови, важко встановити. Ми можемо спостерігати відтінки значення «войовничість, сила, лють, що вселяє страх» в таких ФО: *If it had been (were) a bear, it would have bitten (bite) you;*

as cross (angry) as a bear (пор. укр. Злий, наче собака); *bear with a sore head* (відлюдько, мурмило, зла або розлючена людина); *to take bear by the tooth* (опинитися у дуже небезпечному становищі через власну необачність); *loaded for bear* (готовий до бійки, на взводі).

Деяку співзвучність з українськими ФО з мисливським підґрунтям можна прослідкувати в таких ФО: *Catch the bear before you sell his skin/cook him.* (Також: не продавай вовка, поки не вбив. Курчат восени рахують. Не кажи «гон», поки не перескочеш.) *Time to catch bears is when they are out.*

Певні паралелі можна відзначити в семантичних групах «гастрономічні уподобання ведмедя» та «надмірна незграбність», до яких входять ФО, що вказують на такі його риси, як ненажерливість, грубість, нетактовність: *as gruff as a bear*; *cranky as a bear with a sore paw*; *hungry as a bear*; *to play the bear* (поводити себе, як ведмідь, бути грубим, незграбним, нетактовним тощо).

Таким чином, застосування порівняльного аналізу у дослідженні ФО із анімалістичним компонентом не тільки допомагає встановити ізоморфні та аломорфні риси на лексичному рівні порівнюваних мов, але й одержати важливі лінгвістичні та соціокультурні відомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-український фразеологічний словник / укл. К. Т. Баранцев. Київ: Знання, 2005. 1056 с.
2. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. Вінниця: Нова Книга, 2008. 256 с.
3. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов. Вінниця: Нова Книга, 2008. 248 с.
4. Доброльожа Г. Поліська компаративна фразеологія анімалістичного спрямування. *Волинь–Житомиричина. Історико–філологічний збірник з регіональних проблем.* Житомир, 2010. № 22 (II). С. 65–71.
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця: Нова Книга, 2004. 464 с.
6. Лозко Г. С. Українське народознавство. Київ: АртЕк, 2004. 472 с.
7. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. Москва: Владос, 1996. 416 с.

8. Ніколенко А. Г. Лексикологія англійської мови – теорія і практика. Вінниця: Нова Книга, 2007. 528 с.

9. Петрова Н. Д. Лінгво-гносеологічні основи динаміки фразеологічної номінації (на матеріалі англійської фразеології живої природи): автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Київський держ. лінгв. ун-т. Київ, 1996. 55 с.

10. Сравнительная типология английского, немецкого, русского и украинского языков: учебное пособие / Левицкий А. Э., Борисенко Н. Д., Борисов А. А. и др. Киев: Освита України, 2009. 360 с.

*Дегтярь Є. Р., Сітко А. В.
(м. Київ)*

LINGUISTIC FEATURES OF ADVERTISEMENT AND THEIR TRANSLATION

Advertising is regarded as one of the types of communication, which is an integral part of numerous kinds of human activity, including social, political, economic, cultural and scientific. Each of these spheres has its own identities, way of creation of advertising image and realization of advertising discourse.

There are many ways to classify advertising texts. The most popular classification implies means of transmission, for example television advertising, printed advertising, radio advertising, and advertising on the Internet [1]. Undoubtedly, verbal language plays a key role in the advertising. Indeed, various promotional images attract customers' attention and express some essential points of products or service. However, precisely because of the verbal signs, these key points are interpreted correctly, and in a case of translation, specialists make possible to transmit the message.

Specific feature of an advertising texts is the presence of two mandatory components. The first component should contain information about the offered product or service, and the second one impacts buyers' emotional sphere, thus implementing the manipulative function of these texts. Advertiser carefully suits to the selection of language tools of different levels in native language, which will be the most effective in implementing this manipulative technology. Thus,

translator has to do the same work, and find right words in order to remain this special function of advertising texts in operation.

To influence the reader at the emotional level in advertising, writers use a convenient linguistic means, a metaphor. The successful application of a figurative approach consists of expression of known facts in an unexpected way and creation an unusual image of simple facts. So, the phrase «*Ноутбуки, комп'ютери – завжди надійні і вірні друзі*» is used for the advertisement of computers with the help of metaphor [3]. In this case, it allows the author to create an image of a friendly computer, an assistant, which satisfies all human needs, and also increases the emotional and estimated saturation of the marketing text, that prevails on its informality. Another example is Calvin Klein's advertisement '*You are buying the way of life*' [2]. This slogan convinces customers that purchase of Calvin Klein's production is capable to change their life for the better. In Ukrainian it might sound like «*Змінюємось на краще*».

Another stylistic tool that is highly used in advertisement is epithets, which are characterized by the predominance of emotional significance over the object, for instance *terrific, ecstatic, overjoyed, fantastic, rare*, etc. It is quite ordinary phenomenon used to create an appropriate emotional reaction, in addition to metaphors. In general, advertisers use such kind of vocabulary to create positive feelings. However, surprisingly, such vocabulary passes not only positive assessment of the advertised product or service, but also implicitly gives negative characteristics to other similar goods. For instance, «*Металопластикові вікна та двері нашого виробництва найнадійніші та найбезпечніші*». As vivid means of expression, they serve in order to highlight the features of the advertised product. For example, '*The Absolute vodka is an absolute world*' [2]. Epithets are quite common means of expression in advertisement.

Gradation, using homogeneous syntactic constructions, is sometimes used in promotional texts. It can be two types, growing and falling. '*There's only one Wolfgang Amadeus Mozart. Only four immortal presidents. And only 90 rhodes scholars a year. But in any given week, nearly 28 million quality in great quantity*' [2]. There is also an example of falling gradation, '*400,000 spectators 800 matches 7,651 new balls. And one timekeeper. ROLEX*

WIMBLEDON [2]. Undoubtedly, this linguistic tool attracts customers' attention and highlights the importance of advertised goods.

Epiphora is formed on the basis of repetition of the same letters, identical parts of the word, the same words or phrases at the end of the the sentence. Advertisers also actively use anaphora in all its varieties, or repeat identical letters, parts of the word at the beginning of the sentence [2]. The reason is quite simple, because the first part of the sentence is remembered better by readers, and anaphora contributes to this process. Advertising texts are also rich in adjectives of comparative and superlative degrees.

The translation of marketing texts has a number of features, known only to translators specialized in them. These texts are rich in specific vocabulary, and translators have to be aware of the techniques used in writing promotional texts. Marketing texts are composed in such way to create a customer's desire to apply for this product or service directly to specific company. A translator has to pay attention to local traditions, customs, and mentality of the target audience. Forgetting about that, a translator risks to obtain an opposite effect.

Translators of advertising texts are faced with significant difficulties concerning transmission of the pragmatic potential of the original text. In particular, this is due to translation of facts and events in the advertisement, connected with national customs, names of dishes, details of clothing, etc. Today's realities make translators pay more attention to the translation of these texts from the point of view of their psychological impact on the target audience. As for the requirements to translated texts, they have to contain clear factual data; they should be exhaustively outlined and therefore precisely understandable for the target audience. Translating advertisement, a specialist has to take into account the purpose of the text, customer's nature, target audience, language qualities of the original text, cultural and individual opportunities in customer's cultural aspect, and many other factors.

The translation of the advertisement may be defined as an adequate one. The kind of translation is caused by its practical necessity. This approach requires translator's irreproachable knowledge of mentioned subject and his/her understanding of the communicative intention of the text [4]. Translation of the advertising text should exactly transmit original content, even if verbal form is changed.

As a result, considered examples show that creation of advertisement widely uses language tools of different levels, for instance metaphor, epithet, epiphora, anaphora, comparative and superlative adjectives, and gradation. They provide emotional color of the text, thereby attracting reader's attention. Advertisement contains a number of extra linguistic components and will be adequately perceived with their harmonious combination. Due to its specificity, an advertising text should be never translated word for word. Translator's choice depends on many factors.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернет Дж., Уэллс У., Мориарти С. Реклама: принципы и практика. Москва: Питер, 2003. 800 с.
2. Колесник Д., Тьопенко В. Сучасні засоби конструювання англomовної реклами: лінгвістичний аспект. 2009. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/6630/1/31.pdf>.
3. Краснопера О. О. Мовні особливості реклами (на основі преси Івано-Франківська). 2013. URL: http://www.confcontact.com/2013-alyans-nauk/fl4_krasnoper.htm.
4. Сітко А. В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Одеса, 2011. 19 с. URL: http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/28612/1/Автореферат_Сітко_А.В..PDF

Зіненко О. А.
(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГОЛОВКІВ У АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У сучасному світі засоби масової інформації відіграють важливу роль. Все наше життя пов'язане із інформацією, тому вплив преси, телебачення, реклами все більше зростає. Люди піддаються цьому інформаційній пропаганді, а отже можна сказати, що на даний момент питання змістовності тексту, що ми чуємо звідусіль, виступає на першу сходинку. У більшості випадків передача інформації супроводжується

прямим або завуальованим виразом оцінки, мовними засобами та прийомами, що спрямовані на привернення уваги до інформації або до точки зору, яка виражається в повідомленні.

Одне із основних завдань перекладача сьогодення полягає в тому, аби визначити та адекватно передати співвідношення власне інформації та експресивних засобів в перекладі. Мова ЗМІ відрізняється від інших типів текстів своєрідними мовними та стильовими особливостями. Зокрема до таких характеристик належить сталі вирази та кліше, журналістські штампи, метафори, стандартизовані назви та терміни, реалії, алюзіями (до літератури, історії, кіно) і цитатами [1, с. 20]. Досить широко вживають образну фразеологічні звороти, ідіоми, включаючи гру слів, каламбури, прислів'я і приказки. Крім того в мові ЗМІ використовуються такі стилістичні засоби як гіперболи, літоти, образні порівняння, метафори, метонімія, іносказання, евфемізми тощо [2, с. 171].

Однією з найдавніших форм засобів масової інформації є преса – незалежна, потенційно здатна виступати як самостійна інстанція. Вона займає важливе місце в культурному та політичному житті країни. В умовах сучасного інформаційного буму зростає прагматична роль публіцистичного заголовка. Хороший заголовок сприяє зростанню конкурентоспроможності періодичного видання. Читаючи статтю, людина спершу дивиться на заголовок, тому його оформлення, зміст відіграє величезну роль у становленні тої чи іншої газети, у її популярності тощо [3, с. 25].

Саме ця причина дозволяє сказати, що переклад публіцистичних заголовків є дуже важливим завданням, адже поганим перекладом заголовка, як і поганим його оформленням можна зіпсувати навіть найкращу статтю. Тому проблема перекладу заголовків у періодиці є актуальною для сучасного перекладача. Це нелегка справа, де не можна просто дослівно відтворити оригінал, необхідно враховувати граматичні та стилістичні особливості англійських заголовків.

Специфічні особливості перекладу заголовків обумовлюються в основному трьома факторами. По-перше, основна мета заголовка в газеті полягає в тому, щоб зацікавити читача, привернути його увагу до публікації. По-друге, заголовок має викласти зміст статті (повідомлення) в короткій формі або виділити найбільш важливі

положення. По-третє, завдання заголовка – переконати читача [2, с. 185].

На думку А. Ф. Архипова, існує два етапи перекладу заголовків: доперекладацький та власне переклад. До першого етапу відноситься виявлення актуального змісту заголовка у зв'язку зі змістом тексту, визначення більш конкретної функціональної його спрямованості, ступеня і характеру його експресивності, ролі заголовка в організації тексту. Другий включає в себе повну передачу або часткову компенсацію виявлених особливостей заголовка з урахуванням закономірностей оформлення назв аналогічних текстів в газетах і журналах. Заголовки поділяють на такі види [3, с. 26]:

1) класифікуючі – співвідносять текст лише з певним типом текстів чи тематичної сферою, зазвичай це заголовки рубрик того чи іншого ЗМІ: *Food & Drink, Entertainment & Arts*;

2) інформуючі – повідомляють в короткій формі суть події, формують основну думку тексту. Такі заголовки зустрічаються найчастіше: *US set to free Israel spy Pollard*;

3) інтригуючі – привертають увагу читача неоднозначністю їх змісту, зазвичай вираженого в експресивній формі: *Paris attacks: Is Belgium Europe's favourite gun shop?*

При перекладі англійських газетних заголовків на українську мову перекладач повинен враховувати, що для англійських і американських газет характерне переважання дієслівних заголовків: *Floods hit scotland; Johnson sends message; Sangdys goes on caribbean tour*. Нині друк дієслівних заголовків зустрічається досить рідко, для нього характерне переважання бездієслівних заголовків. Цю особливість слід враховувати при перекладі англійських і американських газетних матеріалів. Тому вищенаведені приклади повинні бути передані на українську мову бездієслівними заголовками: *Повінь у Шотландії; Послання Джонсона; Поїздка Сенгдїса до країн Карибського басейну*.

Розглянемо лексичні особливості англійських газетних заголовків, які зазвичай створюють труднощі при перекладі. Для лексики, що використовується для заголовків, характерним є часте вживання невеликого числа спеціальних слів: *ban, claim, crack, crash, cut, dash, hit, move, probe, quit, quiz, rap, rush* тощо. Ці слова характеризуються не лише

значною частотою вживання, але й універсальним характером їх семантики [3, с. 27]. Наприклад:

Ukraine claims US interest in S. Sudan motivated by oil. – Україна вважає, що інтерес США до Південного Судану пов'язаний з нафтою.

Тобто відповідно до змісту статті під час перекладу дієслова “to claim” використовується перекладацька трансформація – конкретизація, а саме дієслово «вважати».

Перекладачу необхідно бути дуже уважним перекладаючи фразеологізми, кліше, каламбур, сталі вирази, алюзії тощо. До прикладу:

Mars attacks! Morocco pelted with rocks from the Red Planet. – Марс атакує! На Марокко обрушився метеоритний дощ з Марсу (алюзія до фільму Тіма Бертона «Марс атакує!»).

Volcano emission just a drop in the ocean. – Виверження вулкана: лише крапля в морі (фразеологізм).

China growth: still up in the air. – Економічне зростання Китаю: все ще велике питання (фразеологізм).

У газетних заголовках особливо широко використовуються жаргонізми та інші лексичні елементи розмовного стилю. Навіть якщо в самій статті будь-яка ситуація описується в більш стриманому стилі, заголовки часто носить більш розмовний характер. Наприклад:

Chief Minister Sacked for Bribery. – Прем'єр-міністр Бірми звільнений за хабарництво.

Не дивлячись на серйозний характер повідомлення в англійському заголовку використовується дієслово *sack*, яке є побутово-розмовним.

Отже, переклад заголовків, інформаційних текстів тощо є складним завданням для перекладача. Він має віртуозно аналізувати зміст та підбирати відповідники. Під час перекладу слід дотримуватися одного з важливих принципів побудови інформаційної статті: спочатку головне, потім деталі, забороняється перенасичення вступного речення інформацією. Якщо вступне речення в статті містить надмірно великий обсяг інформації, доцільно використання членування, за допомогою якого інформація розподіляється між двома або кількома реченнями. При цьому перше з них має містити найбільш важливі і суттєві компоненти інформації. Зазначені вище особливості мають найбільш істотне значення для перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова А. А., Крапивницяка О. А. Специфіка перекладу англійський заголовків. *Гуманітарні наукові дослідження*. 2014. № 12. С. 20–23.
2. Глухова Ю. В., Привалова Ю. В. Особенности перевода заголовков английской прессы. *Сборник научных работ Таганрогского университета*. 2015. № 4. С. 23–27.
3. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). Москва: Высш. школа, 1990. 253 с.

*Илиади А. И.
(г. Кировоград)*

О КРИТЕРИЯХ ВЫЯВЛЕНИЯ САРМАТО-АЛАНСКОГО НАСЛЕДИЯ В ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

1. Введение. Аппеллативный вокабулярый любого известного европейского языка не является генетически однородным ни в его современном состоянии, ни тем более исторически: помимо исконных, тут всегда наличествуют элементы, воспринятые из иных языков. Причины этого очевидны. Во-первых, культурные контакты неизбежно приводят к заимствованию какого-то количества слов, удельный вес которых в лексиконе взаимодействующих языков зависит от длительности общения их носителей, их цивилизационного уровня. Во-вторых, в этногенез вложили свою лепту разные, не всегда родственные народы, потому элементы их речи сохраняются в языке этноса, сформированного при их участии.

То же касается топонимии – особого класса лексем (географических названий), отличительным свойством которого является его исторически стабильная привязка к определенной территории. Эта их замечательная особенность позволяет выделить в современном или историческом ареале какого-либо языка следы присутствия иной речевой традиции. Сей факт достаточно достоверно устанавливается методами современной лингвистики, которая в чем-то дополняет выводы об этнической ситуации

региона в древности, сделанные историками и археологами, а в чем-то опережает их. Например, историческая и современная топонимия Крыма и Северного Причерноморья, Трансильвании и Дакии дает прочные основания говорить о присутствии здесь задолго до н. э. индоарийских племен и с разной степенью вероятности восстанавливать элементы их языка, ср. [4]. Другой, не менее показательный, пример представляет отмеченная в памятниках разного времени топонимия Паннонии, чья генетическая пестрота показывает существовавшую с глубокой древности непрерывную традицию заселения этого региона самыми разными этносами, хотя историко-археологические данные умалчивают о присутствии тут некоторых из них. Яркий пример конфликта этих данных с выводами лингвистики и способы его урегулирования представляет классическая работа акад. О. Н. Трубачева [5].

Этимологически весьма неоднородной средой является восточнославянский словарь, сформированный на праславянской основе в условиях многовекторных контактов разного времени. И одним из наименее разработанных направлений в его этимологической разработке оказывается изучение сохраненных здесь следов иранского влияния, систематически начатое еще в трудах А. И. Соболевского, М. Р. Фасмера и выведенное на новый уровень В. А. Абаевым, О. Н. Трубачевым, В. Н. Топоровым и Вяч. Вс. Ивановым. Сегодня усложняется сама проблематика: поставлен вопрос о хронологической стратификации заимствований, их ареале и условиях, в которых они стали возможными, ср. напр., малоизученную проблему иранской лексической инфильтрации в славянский в рамках религиозно-этического общения двух этносов, при котором последний испытал воздействие иранского митраизма [1, с. 13–16]. Отдельная проблема встает в случае усвоения славянами иранских географических названий через посредство третьего этноса; тогда целью становится выяснение языка-медиатора и тех изменений, которые претерпела в нем оригинальная иранская форма. Решить эту сумму вопросов призван сориентированный на них комплекс процедур, в практическом аспекте представляющий собой применение ряда важных критериев.

Мы не ставим целью описание процедуры поиска иранских заимствований, что потребовало бы более основательной работы, намного превышающей объем статьи. Нашим заданием будет всего лишь акцент на нескольких ориентирах, которые можно достаточно эффективно применять для обнаружения позднего (сравнительно со скифским) слоя иранизмов, представленных в восточнославянской апеллативной и топонимической лексике сармато-аланскими элементами.

2. Обзор критериев. Лексика, проникшая в славянскую речь из диалектов восточноиранских племен, условно называемых здесь как сармато-аланские¹, или оставленная ими на ранее занимаемых территориях, может быть выделена с учетом целого ряда признаков, представленных в каждом отдельном случае разной мерой, потому все они должны учитываться комплексно. С чисто лингвистической точки зрения к этому слою относятся слова, чей звуковой облик имеет особенности, свойственные преимущественно фонетике осетинского языка, продолжающего традицию древней аланской речи, а также слова, ближайшие аналоги которым также имеются только в осетинском словаре.

2.1. Фонетические. Укажем наиболее частотные, среди которых: 1) аналаут *f*- в славянской диалектной речи подвергается замене на *n*-; 2) ауслаут *-f*, заменяется в славянском (или тюркском, если славянскому усвоению предшествовала тюркская адаптация) на *-n* (*Анзán-Тарамá* – балка п. Кальмиуса = сарм.-алан. **anz-āpa*, **anz-āf*); 3) конечное *-fa* может быть усвоено как *-хва*; 4) приставка *ra-/la-*, продолжающая праиран. **fra-*, чаще всего сохраняет свой облик в славянском произношении (*Лоханной* – третий порог на Днепре = сарм.-алан. **la-gan* < **fra-gan(a)*- ‘бьющий, разбивающий (воду)’); 5) кластеры *xs*, *fs* (из более древних *xš*, *fš*) в славянском замещаются посредством *ки*, *кс* и *ни*, *нс*; 6) кластер *ndz* отражается как *ндз* или *нж* (*Ханжа* – балка в бывш. Чистяковской волости Области Войска Донского = сарм.-алан. **xandza* ‘источник, колодец’ –

---

¹ Название *сармато-аланы* принимается вслед за советским русским археологом В. А. Кузнецовым, который понимает термин *аланы* как обозначавший сначала «какую-то этническую или скорее социальную группу внутри аорсов, затем распространившийся на все ираноязычные племена *сарматского* (курсив наш – А. И.) и сако-массагетского происхождения» [2, с. 6].

форма осетинского вида); 7) инлаутный кластер *sp* не подвергается метатезе *fs* со спирантизацией смычного (ср. *Спасхагу Су* [*Spashagu Su*] – верхний приток Ингула = сарм.-алан. **aspa-xāg* ‘конская вода’ с *aspa* ‘лошадь, конь’ – формой, предшествующей осет. *æfsæ*).

2.2. Лексические. Наиболее часто встречаемыми являются такие лексические маркеры сармато-аланского: **don* (и архаичная форма **dān*, **dānu*) ‘река’, ‘вода’, **xan*, **kan* (и озвонченное во второй части композит **gan*) ‘канал’, ‘источник’, ‘колодец’, **af*, **av* и архаичная форма **apa* ‘вода’ (ср. *Кардана* [*Kar^ldana*] – гидрообъект в бассейне Синюхи = сарм.-алан. **kard-āpa* ‘грязная вода’), **kom* (архаичное **kam*) ‘устье’, ‘ущелье, теснина’, **nadī-* ‘река, поток’, **al* ‘поток’, **taxa-*, **taka-* ‘течение’ и ‘быстрый’, **varu*, **uru* ‘широкий’, **kat*, **kaθ* ‘город, крепость’, **var* ‘укрепленный город’, **sāk* (поздняя форма **sāg*) ‘олень’, **sag(a)* ‘коза’, **mard* ‘мертвый’, **surx* ‘красный’, **asma-* ‘камень’ и пр.

2.3. Ареальный. Применяется как ориентир для локализации поисков сармато-аланского топонимического субстрата, область распространения которого отчасти накладывается на ареал сарматской археологии Волго-Донского междуречья, территорий, примыкающих к основным притокам Дона, земель Ингуло-Бужского междуречья, Среднего и Нижнего Поднепровья, отчасти Поднестровья, отдельных районов Прикарпатья, Закарпатья и Буковины. Еще не исчерпаны ресурсы топонимии Крыма, часть которой уже удовлетворительно истолкована как сарматская.

2.4. Семантический. Подразумеваются случаи ложной этимологии, исказившей первоначальную форму иранских названий и тем самым сделавшей их труднодоступными для правильной этимологической оценки. Тут уместно вспомнить предположение Е. С. Отина о том, что «Многие скифские гидронимы или забыты, или выступают инкогнито, перечисленные вследствие ложной этимологии» [3, с. 64, 65], высказанное им в отношении топонимии Подонья и Приазовья. Этот критерий подразумевает проверку с позиций вероятной семантики номинации тех славянских лексем, логика использования которых как географических названий вызывает подозрения в том, что мы имеем дело с

народноэтимологической переделкой некоей иной формы, бывшей в употреблении ранее. И задача состоит в том, чтобы восстановить ее и надлежащим образом истолковать. Например, в гидронимии бассейнов нескольких украинских рек отмечено название *Король*, едва ли имеющее отношение к известному титулу. Между тем, не исключено, что в некоторых случаях оно скрывает иранский лексический реликт-компонент **kar-al* 'большой поток' (**al* отмечено в осетинской топонимии).

3. Предварительные выводы. Представляется допустимым применить изложенные выше критерии к оценке апеллативной и проприальной лексики, которая показывает хотя бы минимальные перспективы для включения ее в контекст реликтов языка сармато-аланского населения исторических ареалов, заселенных восточными славянами. Отбор фактов и качество их этимологического анализа – необходимый подготовительный этап для построения списка этих реликтов и вытекающих из него теоретических обобщений.

ЛИТЕРАТУРА

1. Иванов Вяч. Вс. Границы митраизма в свете работ В. Н. Топорова. *Балты и славяне: Пересечения духовных культур: Тезисы докладов международной научной конференции, посвященной академику В. Н. Топорову* (Вильнюс, 14–16 сентября 2011 г.). Vilnius: Lietuvos respublikos seimo kanceliarija, 2011. С. 13–16.
2. Кузнецов В. А. Очерки истории алан: 2-е изд., доп. Владикавказ: Ир, 1992. 392 с.
3. Отин Е. С. Историческая гидронимия Северного Приазовья. *III Республіканська ономастична (гідронімічна) конференція (Тези)*. Київ: Наукова думка, 1965. С. 64–68.
4. Трубачев О. Н. *Indoarica в Северном Причерноморье*. – Москва: Наука, 1999. 320 с.
5. Трубачев О. Н. *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*. Изд. 2-е, доп. Москва: Наука, 2003. 489 с.

DIKTATE ALS ÜBUNGSMATERIAL IM PROZESS DES ERLERNENS DER DEUTSCHEN SPRACHE

In der deutschen Sprache gibt es 26 Buchstaben und 43 Laute, was einem Ausländer, der die deutsche Sprache zu beherrschen versucht, unzählige Schwierigkeiten bereitet, da sich die Schreibweise vieler deutschen Wörter von ihrer Aussprache wesentlich unterscheidet. Jeder, der nach der fehlerfreien Rechtschreibung und nach der klaren und deutlichen Standardaussprache strebt, kann als Hilfsmittel im Prozess des Erlernens der deutschen Sprache Diktate in Betracht nehmen.

Der Begriff „Das Diktat“ wird verschiedenerweise definiert. Im methodischen Kontext wird es im „Duden“ als **Gesamtheit vom Lehrer diktierter Sätze als Rechtschreibübung in der Schule** [1] erklärt; im „Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ steht, dass ein Diktat ein Text ist, der die Niederschrift eines mündlich vorgelesenen Textes ist [4, S. 509].

In der Methodik des Fremdsprachenunterrichts kommen Diktate hauptsächlich bei der Kontrolle der Hör- und Rechtschreibkompetenz zum Einsatz, wobei die wichtigste Aufgabe des Schreibenden darin besteht, den gehörten Text fehlerfrei aufzuschreiben. Doch werden während der Diktate nicht nur die Kenntnisse geprüft, sondern auch einerseits richtige Schreibweise, andererseits Betonung, Wortakzent, Sprechmelodie und Intonation trainiert. Es wird geübt, richtig zuzuhören, indem das Gehör sensibilisiert und das Gespür für die Orthografie entwickelt wird.

Die meisten Diktate sind fehlerorientiert. Das bedeutet, dass sie als andere Übungen zum Erwerb eines konkreten (zum Beispiel grammatischen) Themas im Unterrichtsverlauf eingesetzt werden können.

Die Diktate für das Üben können thematisch (Groß- und Kleinschreibung, Umlaute, s-Laute, Dehnung und Schärfung, Getrennt- und Zusammenschreibung, Fremdwörter, Zeichensetzung usw.), nach dem Schwierigkeitsgrad (Niveaustufen A1 – C2), nach der Art (Freies Diktat, Konsonantendiktat, Laufdiktat, Lückendiktat, Rückendiktat etc) geordnet werden.

Die deutsche Methodiklandschaft bietet zahlreiche Diktatsammlungen, die nicht nur für die Muttersprachler geeignet sind, sondern auch für diejenigen Lernenden, die Deutsch als Fremdsprache beherrschen. Das sind vor allem gedruckte Lehrwerke oder Nachschlagewerke für die Lehrer und Schüler: *Deutsch macht Spaß! – Arbeitsbuch Deutsch für das Germanistikstudium (DaF): Übungen zu Fehlerschwerpunkten im Bereich der deutschen Grammatik. Diktat-Texte zum Grund- und Aufbauwortschatz (2014)*, *Diktate: hören – schreiben – korrigieren (Deutsch üben) (2014)*, *Das Diktat im Rechtschreibunterricht (2007)*, *Schritte 1–4: Deutsch als Fremdsprache/Diktate (2007)* u.v.m. Im „Duden. 150 Diktate. Regeln und Texte zum Üben“ [2, S. 8] gibt es die ganze Sammlung von Diktaten, die von den Lerner selbst geschrieben werden können (ohne Deutschlehrer). Es gibt manche Varianten dieser Diktate (Eigendiktat, Schleichdiktat, Kassettendiktat). Sie werden alle gründlich erklärt und eingeweiht, z.B.: Eigendiktat: Zunächst liest du den kompletten Text einmal durch. Nimm dann ein Stück Papier oder Pappe und decke den Text so ab, dass du nur eine Textzeile siehst. Merke dir diese Zeile und schreibe sie auf. So arbeitest du dich Satz für Satz bis ans Ende durch. Wenn du fertig bist, liest du den Text noch einmal durch. Korrigiere dabei Fehler, die du entdeckst. Dann vergleichst du dein Diktat mit der Vorlage und streichst die Fehler an, am besten farbig.

Weltweit abrufbar sind diverse Internet-Seiten mit Diktaten für die Deutschlerner. Eine von ihnen ist Diktat-Truhe.de [3]. Ihre Verfasser bieten momentan 105 Diktate zu den wichtigsten Rechtschreibregeln, die von den Nutzern des Portals direkt online vorlesen oder diktieren lassen können. Es ist auch möglich, die Diktate auch als MP3s herunterzuladen. Lösungen gibt es natürlich auch. Die Diktate sind thematisch geordnet und die Navigation auf der Seite sollte recht einfach sein. Vom Schwierigkeitsgrad her sind die Diktate für verschiedene Lerner geeignet.

Außerdem beinhalten Diktate sehr häufig bestimmte landeskundliche, historische, kulturelle Informationen, was für die Deutschlerner (besonders im Ausland) von hoher Relevanz ist.

Es sei auch zu betonen, dass die Fehleranalyse ein Teil der Arbeit an einem Diktat ist. Das Ziel der Ansetzung des Diktates in Deutschunterricht ist doch nicht die Fehler der Lerner zu finden und eine schlechte Note zu geben! Wenn wir das Trainieren als wichtigste Aufgabe der Diktatübungen sehen, dann

ist die Fehlerkorrektur eine wesentliche und logische Etappe dieser Arbeit. Fehler müssen geübt und nicht ignoriert werden!

Nicht alles im Prozess des Schreibens eines Diktats hängt von dem Lernenden ab: die Länge des Diktates (die Konzentrationsfähigkeit der Lerner ist begrenzt), die Diktierweise und das Tempo des Diktierenden können den Verlauf des Diktats positiv und negativ beeinflussen, aber das muss die Bedeutung dieser Schreibübungen im Fremdsprachenunterricht nicht verringern.

Wenn der Lernende das Ziel hat, die Kompetenz zu erwerben, Schreibtempo zu trainieren, wobei auch die Handschrift lesbar bleibt, Vokale und Konsonanten richtig zu artikulieren, Wortakzent fehlerfrei zu setzen und Texte mit der richtigen Intonation zu produzieren, sind regelmäßige Diktate unverzichtbar. Mit ständigem Üben werden Diktate bestimmt zur Steigerung der Leistungen in der deutschen Sprache beitragen.

LITERATURVERZEICHNIS

1. DUDEN. URL: <https://www.duden.de/rechtschreibung/Diktat> (Abrufdatum 19.10.2018).

2. Duden. 150 Diktate. Regeln und Texte zum Üben. 5., aktualisierte Auflage. Duden-Verlag, 2014. 176 S.

3. Diktat-Truhe. URL: <http://www.diktat-truhe.de/> (Abrufdatum 18.10.2018).

4. PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen GmbH, 2006. 2509 S.

*Коротяєва І. Б.
(м. Слов'янськ)*

МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

На сучасному етапі одним із важливих моментів у процесі вивчення фразеології є метод дослідження. В даному випадку метод розуміють як засіб вичленування одиниць дослідження, виявлення таких диференційних ознак, які допомагають відмежувати фразеологічні одиниці від нефразеологічних словосполучень. Таким чином, метод виступає як засіб

виявлення природи фразеологізмів, що дозволяє визначити об'єкт дослідження і встановити межу фразеології.

В сучасній лінгвістичній літературі існує декілька поглядів на розуміння методу, завдань і об'єкта фразеології. Розмаїття цих методів викликано передусім складністю самого об'єкта, його багатогранністю [3, с. 33]. З методами тісно пов'язане також питання визначення фразеологічної одиниці. Особливої уваги заслуговує питання інтерпретації фразеологізмів з мови оригіналу мовою перекладу. Релевантними і достатніми ознаками фразеологізмів можна вважати їхню стійкість та ідіоматичність.

Серед найбільш відомих та поширених методів визначення фразеологічних одиниць сучасні дослідники виокремлюють наступні: контекстологічний метод (Н. Амосова), варіаційний метод (В. Архангельський), метод оточення (М. Тагієв), комплексний метод (І. Чернишова), метод фразеологічної ідентифікації (О. Кунін), метод фразеологічної аплікації (В. Жуков), метод "семантичного диференціалу" (О. Ахманова), комплікативний метод (С. Гаврін) та ін. [3].

Контекстологічний метод. Суть методу полягає в тому, що за допомогою аналізу вивчаються типи контексту з різновидами в рамках кожного з них: змінний, постійний та стійкий. Контекстологічний аналіз дає змогу за допомогою певних операцій виявити суть семантичної дії слів у мовленні:

а) виявлення межі сполученості слова при збереженні ним лексичного значення;

б) виявлення характеру участі лексичних значень слів, що складають даний контекст;

в) визначення ступеня закріпленості складу і структури словосполучення на основі сукупності одержаних даних до того чи іншого типу контексту [1].

Варіаційний метод. Найважливіші можливості варіаційного методу наступні:

а) вивчення реальних варіацій фразеологізмів, що спостерігаються в конкретних актах комунікації у певний хронологічний період;

б) синтез здобутків традиційного мовознавства і методів структурної лінгвістики;

в) виділення фразеологічного значення як особливої лінгвістичної категорії [2].

Метод оточення. Метод оточення – це прийом, за допомогою якого встановлюється відношення між словосполученнями та елементами, що пов'язані з ними. Метод оточення дає змогу розрізнити два види зв'язків між словами: перший ґрунтується на валентних відношеннях слів, другий не поширюється на компоненти словосполучення, словосполучення виступає одиницею класу і має властивість вступати у сполуку з іншими елементами і утворювати моделі синтаксичної конфігурації [7].

Комплексний метод. Для відмежування фразеологізму від усіх інших стійких утворень використовується комплекс критеріїв:

а) граматична структура, в якій розрізняються словосполучення та предикативні сполучення і речення;

б) спосіб утворення розмежовує одиничне поєднання компонентів, моделі і серійні блоки\$

в) значення, яке увиразнює наявність або відсутність семантичних зрушень у складі стійкого поєднання слів [8].

Метод фразеологічної ідентифікації. Цей метод ґрунтується на основних принципах, сформульованих О. Кунінім:

– опрацювання фразеологічного матеріалу з урахуванням засад діалектики;

– використання набутоків класичного мовознавства, а також структурної лінгвістики, зокрема, дистрибутивного аналізу;

– вивчення фразеологізму з огляду на єдність форми і значення (план вираження і план змісту);

– осмислення фразеології як мікросистеми;

– вивчення фразеологізмів у мовному осередку;

– виділення фразеологізмів з допомогою стійкості на фразеологічному рівні та визначення ступенів цієї стійкості;

– визначення різних типів фразеологізмів;

- виявлення функціонального оформлення обов'язкової ознаки фразеологізму;
- відмежування фразеологізмів від стійких сполук нефразеологічного типу і від складних слів;
- відмова від теорії еквівалентності фразеологізму і заміна її теорією співвідносності фразеологізму зі словом;
- лінгвістичний опис кількісних параметрів: простоти, тобто мінімального використання правил; повноти, тобто максимально можливого охоплення фразеологізмів різних структурних типів;
- вивчення фразеологізмів у синхронному плані з залученням додаткових історичних даних [6].

Метод фразеологічної аплікації. В. Жуков визначає цей метод як процес нашарування фразеологізму на вільне словосполучення того ж лексичного складу, або як співвідношення загального значення фразеологізму з системою значень слів вільного вживання, якщо не можна утворити відповідного вільного словосполучення [5].

Комплективний метод. Суть цього методу полягає в тому, що будь-яке стійке сполучення слів є семантично і функціонально ускладненим (комплективним). С. Гаврін виділяє три групи комплікаторів:

- 1) експресивно-образні;
- 2) еліптичні;
- 3) гносеологічні (афоризми, номенклатурні найменування тощо).

Найважливіший принцип комплективного методу – це вивчення семантичних і функціональних особливостей зворотів у їхньому тісному взаємозв'язку [4].

Метод семантичного диференціалу. Цей метод був уведений в науковий вжиток для об'єктивного визначення фактичного значення слова (О. Ахманова). Він передбачає застосування математичного аналізу. Значення слова з його допомогою визначається як точка в n -вимірному просторі, що є водночас опорою перетину координатної сітки. Однак, слід зазначити, що метод семантичного диференціалу не став досить поширеним серед дослідників фразеології [3, с. 45].

Усі перелічені методи передбачають, головним чином, синхронне вивчення фразеології та визначення її суті як предмету.

Слід зауважити, що у процесі сучасних лінгвістичних досліджень фразеології використовуються й інші методи: порівняльно-історичний метод (за допомогою якого вивчаються подібні явища у споріднених мовах); зіставний метод (його сутність прогнозує студії фразеології неспоріднених мов); структурно-типологічний метод (дослідження особливостей побудови фразеологічних образів та закономірностей виникнення чи подібних за своєю природою фразеологізмів, незалежно від того, чи досліджується фразеологія споріднених, чи неспоріднених мов [3, с. 46]. Кожен з методів має свої характеристики, принципи та специфіку.

Усі ці методи потребують ретельного вивчення та аналізу щодо кожної конкретної мови, що є об'єктом сучасних лінгвістичних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Москва: Едиториал УРСС, 2010. 216 с.
2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Ростов-на-Дону, 1964. 315 с.
3. Баран Я. А., Зимомря М. І., Білоус О. М., Зимомря І. М. Фразеологія: знакові величини. Навчальний посібник для студентів факультетів іноземних мов. Вінниця: Нова Книга, 2008. 256 с.
4. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка. Пермь: Пермский гос. ун-т, 1974. 269 с.
5. Жуков В. П., Жуков А. В. Русская фразеология. Учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 2006. 310 с.
6. Кунин А. В. Курс фразеологии английского языка. Москва: Высшая школа, 1996. 381 с.
7. Тагиев М. Т. Глагольная фразеология в современном русском языке. Баку: Маариф, 1966. 252 с.
8. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. Москва: Высшая школа, 1970. 200 с.

ЛІНГВОІСТОРИОГРАФІЯ ПРО ВЗАЄМОПЕРЕХІД ЧАСТИН МОВИ

Відомо, що підґрунтям наукових позицій лінгвістів є тези їхніх попередників. Видатний український учений Володимир Іванович Вернадський стверджував: «Історію науки та її минуле повинно критично переглядати кожне наукове покоління і не лише тому, що змінюються наші знання про минуле, відкриваються нові документи чи знаходяться нові прийоми відновлення минулого. Ні! Потрібно знову науково переробляти історію науки, знову з історичних позицій аналізувати минуле, тому що завдяки розвитку сучасного знання про минуле набуває значення одне і втрачає інше. Кожне покоління дослідників шукає й знаходить в історії науки відображення наукових течій своєї епохи. Рухаючись уперед, наука не лише створює нове, але й завжди переоцінює старе, пережите» [3, с. 218]. Науковець був переконаний, що вивчення минулого потрібне не лише для адекватного його сприйняття, але й для самопізнання сучасності. Звернення до історії науки неминуче призводить до «введення в людську свідомість нового» [там само, с. 242]. І. В. Арнольд акцентувала на необхідності використання минулих наукових досягнень, прагнення дослідників-початківців знаходити «вчителів серед великих учених минулого», оскільки «талановитий, а тим паче геніальний учений випереджає свій час» [1, с. 138].

На межі ХХ – ХХІ ст. особливого розвитку набуває лінгвістична історіографія – наукова дисципліна, що вивчає історію мовознавства, аналіз теорій і концепцій генезису лінгвістичної думки, зокрема, певних її аспектів і розділів науки про мову, традицій, течій, напрямів, шкіл.

Актуальність лінгвоісторіографічних досліджень зумовлена, по-перше, важливістю порушених проблем у лінгвістиці, та, по-друге, відсутністю лінгвоісторіографічного вивчення цих питань. Накопичений лінгвістичний матеріал потребує теоретичного осмислення й лінгвоісторіографічного висвітлення для подальшого його застосування. Такі наукові роботи видаються надзвичайно значущими та перспективними.

Проблема транспозиції частин мови (далі – ТЧМ) неоднозначно висвітлена в лінгвістичних студіях і належить до найбільш дискусійних у сучасному мовознавстві.

Важливою складовою при формуванні уявлення щодо частин мови є необхідність урахування того, що «межі між частинами мови є рухливими» [9, с. 249]. Треба зазначити, що без урахування явища транспозиції частин мови, по-перше, неможливо вирішити проблему класифікації частин мови – одну з актуальних і суперечливих у лінгвістиці; по-друге, поряд з науковою лінгвістичною значущістю, процеси транспозиції необхідно брати до уваги при практичному вивченні різних мов; по-третє, вирішення теоретичних проблем ТЧМ вкрай актуальне щодо розвитку сучасної лексикографії (при укладанні словників різних типів) тощо.

Щодо транспозиції як можливості переведення знака з однієї площини мовної категорії в іншу в лінгвістиці накопичений значний за обсягом фактичний матеріал, але він не систематизований, не відмежований від суміжних явищ. Небагато робіт узагальнювального характеру, переважають дослідження, у яких схарактеризовано окремі види переходу в системі частин мови. Тому виправданими, на нашу думку, можна вважати будь-які спроби систематизувати окреслений матеріал, зокрема, з лінгвістичної позиції.

Перехідні явища досліджують з різних позицій, як-от: перехід і перехідність, лексико-граматична субституція, транспозиція, конверсія, морфолого-синтаксичний словотвір, транспозиційний словотвір, деривація, взаємодія частин мови, взаємопроникність, трансформація, трансорієнтація, синкретизм, контамінація, транзитивність, транскатегоризація, трансфігурація, перекатегоризація слів, міграція частин мови, граматична гібридизація, конвертація частин мови, функціональна переорієнтація, процеси граматичної омонімії (міжчастиномовної омонімії, функціональної омонімії тощо), сучасні функціонально-граматичні дослідження тощо. Деякі вчені тлумачать перехідність частин мови і відповідно транспозицію, конверсію, граматичну омонімію тощо як суміжні явища. Отже, діапазон «транспозиційних» проблем, що студіюють у сучасному мовознавстві,

надзвичайно широкий. Вочевидь, зазначені процеси взаємопов'язані, але не є тотожними.

Пропоновані тези присвячено аналізу окремого напрямку в дослідженні переходу / перехідності серед частин мови – т. зв. взаємопереходу частин мови.

На позначення взаємореходу як мовного явища (у різних його значеннях) у лінгвістиці послуговуються такими термінами:

- *взаємоперехід частин мови* (Граматики–60, А. Є. Супрун, В. М. Никитевич, В. Хенцен, Г. В. Дагуров, А. Ф. Гайнутдінова);

- *взаємоперехід* (В. М. Никитевич, Н. М. Мединська, Н. А. Глуховська);

- *взаємоперехід однієї частини мови в іншу* (Н. А. Глуховська).

Отже, про взаємоперехід як лінгвістичне явище йдеться в наукових розвідках таких лінгвістів, як: В. М. Никитевич (засновник т. зв. теорії взаємопереходу частин мови), В. Хенцен (W. Henzen), Г. В. Дагуров, А. Є. Супрун, А. Ф. Гайнутдінова, Н. М. Мединська, Н. А. Глуховська та ін. [12; 15; 8; 13; 4; 5; 11; 6]; таку позицію поділяють автори Граматики–60 [7]. Г. В. Дагуров, зокрема, постулює, що взаємоперехід частин мови – це загальний закон, властивий мові. Він настільки очевидний, що, мабуть, ніхто не матиме сумнівів у його існуванні [8, с. 135].

М. Ф. Лукін, навпаки, стверджує, що перехідність не має зворотної дії, оскільки не спостерігається ні повернення трансформ у початкову частину мови, ні зворотної трансформації [10, с. 32]. Думку М. Ф. Лукіна поділяють В. М. Мигирін, Л. В. Борте та ін. Зокрема, Л. В. Борте вважає, що «взаємоперехід частин мови навряд чи можливий» [2, с. 100]. Дійсно, у конфігурації частин мови спостерігаємо перехідні явища: іменник → прислівник; прикметник → прислівник, іменник; дієприкметник → прикметник, дієприслівник → прислівник тощо, але не навпаки [там само].

В останні роки з'явилися розвідки, присвячені т. зв. взаємоспрямованій дериваційній транспозиції (І. С. Улуханов [14] тощо).

На сьогодні мовознавці продовжують пошуки вдосконалення традиційної теорії транспозиції з урахуванням досягнень як попередників, так і сучасних дослідників. Презентують проблеми транспозиції (різноаспектної) сучасні науковці (кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст.), а саме: В. М. Алієва, О. П. Кушлик, О. М. Ремчукова, Н. О. Бондар,

Н. В. Гуйванюк, К. С. Симонова, Т. К. Бардіна, Р. В. Вацеба,
І. В. Висоцька, С. М. Єнікєєва, Ф. С. Аухадієва, М. В. Резунова,
Л. С. Фоміних, А. Ю. Габай, Л. Ж. Норкіна, Л. І. Чигир та ін.
Перспективним і необхідним напрямом подальшого дослідження має бути осмислення їхніх наукових тенденцій у лінгвоісторіографічному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1991. 140 с.
2. Бортэ Л. В. Глубина взаимодействия частей речи в современном русском языке. Кишинёв: Штиинца, 1977. 108 с.
3. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки. Москва: Наука, 1981. 359 с.
4. Гайнутдинова А. Ф. Субстантивные прилагательные в татарском и русском языках: сопоставительное исследование: автореф. дисс. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.02; 10.02.01 / Казанский государственный университет. Казань, 2002. 19 с.
5. Гайнутдинова А. Ф. Частеречная транспозиция (субстантивация) в татарском языке в сопоставлении с русским языком: автореф. дисс. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.02; 10.02.01 / Казанский государственный университет. Казань, 2011. 40 с.
6. Глуховська Н. А. Явища перехідності в системі частин мови. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2012. Т. 25 (64), № 3, ч. 1. С. 189–193.
7. Грамматика русского языка. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. Т. 1. Фонетика и морфология. 720 с.
8. Дагуров Г. В. Переход слов и словосочетаний в междометия. *Лингвистический сборник. № 3. Ученые записки Уральского гос. ун-та им. А. М. Горького*. Свердловск, 1969. № 87, серия филологическая, вып. 12. С. 134–141.
9. Лопатин В. В., Милославский И. Г., Шелякин М. А. Современный русский язык. Теоретический курс. Словообразование. Морфология / под. ред. В. В. Иванова. Москва: Русский язык, 1989. 261 с.
10. Лукин М. Ф. Переход слов из одной части речи в другую и их трансформационные причинно-следственные связи в современном

русском литературном языке. *Проблемы словообразования русского и украинского языков*. Киев–Донецк, 1976. С. 5–33.

11. Мединська Н. М. Особливості семантики предметних та ознакових слів. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 96–103.

12. Никитевич В. М. Некоторые формализованные доказательства в теории взаимоперехода частей речи. *Республиканская межвузовская лингвистическая конференция: тезисы докладов*. Фрунзе, 1966. С. 47–49.

13. Супрун А. Е. Части речи в русском языке. Москва: Просвещение, 1971. 135 с.

14. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания. Москва: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. 264 с.

15. Henzen W. *Deutsche Wortbildung*. Tübingen: Niemeyer, 1965. 314 s.

Ніколайчук А. С.
(м. Слов'янськ)

СУРЯДНІСТЬ І ПІДРЯДНІСТЬ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УЧЕНИХ ЛЕЙПЦИЗЬКОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ШКОЛИ

Розв'язання питання історії явищ паратаксисту й гіпотаксисту в складному реченні пов'язане з діяльністю вчених Лейпцизької лінгвістичної школи (Б. Дельбрюк [2], К. Бругман [1], Г. Пауль [4] та ін.). Представники цієї школи також аналізують історію явищ сурядності й підрядності з позиції психологічного підходу.

Б. Дельбрюк зазначав: «Історичне трактування мови, як це зараз є загальноприйнятим, виходить з гіпотези, що були часи, коли в мові функціонували лише самостійні (головні) речення» [2, с. 412].

Учений стверджував, що «в епоху індогерманської мови були наявні лише незалежні речення, які стоять поряд або без вираження зв'язку, або співвідносились один з одним способом з'єднувальних слів» [там же, с. 445].

Коли Б. Дельбрюк критикував спроби вивести складне речення з відносним займенником з діалогічного мовлення, він звертав увагу на те, що підрядне речення можна перетворити на питальне тоді, коли логічні підмети в підрядному та в головному реченні різні. Проте, якщо в підрядному й у головному реченні логічний підмет одне й те саме (а це, на думку вченого, спостерігається в більшості випадків), звести підрядне до питання неможливо [там же, с. 389, 390].

У праці «Нарис порівняльної граматики індоєвропейських мов» (1893–1900) Б. Дельбрюк і К. Бругман назвали два джерела, з яких розвинулось відносно підрядне з питальним займенником в індоєвропейських мовах. Перше джерело – це гіпотетичне речення, де займенник, що став відносним, був неозначеним; друге джерело – це непряме питальне речення, що стало трактуватися як підрядне з'ясувальне [1, с. 661, 662].

Б. Дельбрюк уважав, що «цей вид речень є прогресом у з'єднанні речень, можна сказати, з них починається власне складнопідрядне речення» [2, с. 664].

На його думку, у періодах, у яких є необхідні підрядні речення, головне речення містить більш загальне, тобто вище поняття, а підрядне речення більш спеціальне, тобто нижче поняття. У наведеному вченим прикладі: ἐκ δ'έυορε κλήροϛ κννέηϛ, δὲ ῥ'ῆρ' ἦνελοϛ ἐ'υτοί – Выскочил из шлема жребий, который они как раз желали. Речення головне розповідає про якийсь жребий, який специфікується в підрядному реченні [там же, с. 665].

Отже, Б. Дельбрюк дійшов висновку, що й «для цього виду відносних речень термін Nebensatz (тобто побічне речення), хоча правда й в іншому значенні, виявляється виправданим» [там же, с. 91].

Погляди Б. Дельбрюка й К. Бругмана щодо генезису відносного гіпотаксису були розвинені В. Вондраком на матеріалі слов'янських мов.

Учений погоджувався з тим, що питальні займенники могли стати відносними за таких умов: унаслідок уживання їх у функції неозначених займенників і завдяки непрямым питальним реченням. Проте В. Вондрак уважав, що для слов'янських мов більш достовірним є перший шлях. Лінгвіст указував на те, що в давніх пам'ятках слов'янської писемності займенники *кто, что, который* у гіпотетичних і споріднених реченнях

(переважно умовних зі сполучником *аще*) виступають неозначеними займенниками. Ужиток цих займенників як відносних розвинувся, на думку В. Вондрака, під впливом складних речень зі старим відносним займенником *іже* в підрядній частині, що передує головній [37, с. 480–483].

Гіпотезу про два джерела відносного гіпотаксису за допомогою займенників, що збігаються з питальними, підтримали пізніше С. Урбанчик [6], О. С. Мельничук [3], М. С. Поспелов [5] й інші вчені.

Г. Пауль доводив, що, вступаючи у зв'язок одне з одним, навіть самостійні речення набувають відтінку підрядності. Через те що це закладено в самій природі будь-якого виду зв'язку між реченнями, впливає можливість поступового, поетапного зближення з підрядністю, причому «зближення це відбувається завдяки тому, що самодостатня значущість речення все більше відсувається на задній план, уступаючи своє місце іншій функції – слугувати визначенням до іншого речення» [4, с. 177].

Учений зазначав, що «під час висловлювання логічна підпорядкованість виявляється в індоєвропейських мовах через застосування відносних часів (імперфекта й плюсквамперфекта). Наприклад, лат. *Cincta premebantur trucibus Capitolia Gallis; Fecerat obsidio jam diuturna famem: Juppiter ad solium superis regale vocatis* «*Incipe*» ait Marti «Капиталийские холмы были окружены суровыми галлами; длительная осада уже вызвала голод: тогда Юпитер говорит Марсу перед лицом созванных к державному престолу богов: «Начинай!»: поширений у самих різних країнах тип самостійного речення з ярко вираженим логічним підпорядкуванням, яке виникає через те, що в нього введені слова тільки *що*, як *раз*, *ледве*, *уже*, *ще* й т. д або звороти типу *нім*. *Es dauerte nicht lange,..* – «прошло немного времени». Пор. *нім*. *Kaum seh' ich mich auf ebnem Plan, flugs schlagen meine Doggen an* «едва я очутился на равнине, как доги мои живо залаяли»; лат. *Vix bene desierat, currus rogat ille paternos* «Едва он закончил, как тот уже просит отцовскую колесницу» [там же, с. 177].

Г. Пауль уважав помилковим твердження, що гіпотаксис міг розвиватися лише на пізнішій стадії: «Навіть сама наявність поширених речень уже передбачає, що така деградація відбулась» [там же, с. 354].

На думку мовознавця, складнопідрядні речення розвиваються із складносурядних або утворюються в результаті простого нашарування речень, а засоби зв'язку складнопідрядних речень, сполучники, – із засобів зв'язку складносурядності або з вказівних займенників та займенникових прислівників головного речення. При цьому відбувається явище так званої реінтерпретації поверхневої структури синтаксичних одиниць, тобто пересув відносного займенника в наступне логічно залежне речення. Наприклад: Ich sehe das: er ist zufrieden > Ich sehe, dass er zufrieden ist [там же, с. 357].

ЛІТЕРАТУРА

1. Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Strassburg : Trubner, 1900. Bd. 2. 432 s.
2. Delbrück B. Vergleichende Syntax der indogermanischen Sprachen. Strassburg : Trubner, 1897. Bd. 2.
3. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / Олександр Савич Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 334 с.
4. Пауль Г. Принципы истории языка. [Пер. с немец. А. А. Холодовича]. М. : Изд-во иностр. лит, 1960. 500 с.
5. Поспелов Н. С. О грамматической природе сложного предложения. *Вопросы синтаксиса современного русского языка* : сб. научн. статей. М. 1950. С. 327–339.
6. Urbańczyk S. Wyparcie staropolskiego względnego jeń, jeńże przez pierwotnie pytajne który. – Kraków : Nakł. Polskiej Akademji Umiejętności, 1935. 238 s.
7. Vondrak W. Vergleichende Slavische Grammatik : formenlegre und Syntax. Strassburg : Trubner, 1928. Bd. 2. 760 s.

ВИКОРИСТАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

У сучасній лінгводидактиці ключовими напрямками в навчанні української мови є лінгвістичний, комунікативний, культурологічний та діяльнісний, що мають формувати у студентів різні компетенції – лінгвістичну, комунікативно-діяльнісну та лінгвокраїнознавчу. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення української мови як іноземної (УМІ) передбачає виявлення не тільки конкретної мотивації такої діяльності, але й визначення методів подачі теоретичних відомостей у підручниках з української мови як іноземної, використання систем вправ для вироблення практичних мовленнєвих умінь та навичок, добирання відповідного комплексу завдань для якісного вивчення мови [2; 6].

До важливих лексикографічних джерел належать загальні та спеціальні енциклопедії, що містять інформацію про предмети, явища, події, абстрактні поняття, видатних осіб тощо. Це передусім енциклопедії, енциклопедичні словники та довідники, біографічні словники, одномовні термінологічні словники.

У навчальному процесі продуктивними з комунікативно-діяльнісного погляду є енциклопедичні джерела: Українська радянська енциклопедія (Київ, 1977–1985; у 12 т.); Енциклопедія українознавства (Львів, 1993–2003; у 11 т.); Універсальний словник-енциклопедія (Київ, 2002), Енциклопедія українознавства (Донецьк, 2000) та ін., адже такі видання є невичерпним джерелом наукової інформації про матеріальне, культурне й політичне життя українського народу з давніх часів до сьогодні, різноманітні відомості з історії, географії, культури і народознавства України, героїчні і трагічні події в житті наших предків і сучасників. Із подібних видань можна залучити для занять такі словникові статті: Армія Української Народної Республіки, Степан Бандера, Микола Гоголь, Українська Повстанська Армія, Архістратиг Михайл тощо.

Матеріали науково-практичної Інтернет-конференції

Для практичних занять з УМІ можна вибрати також матеріал з енциклопедичного словника „Українська мова” (Київ, 2000), де систематизовано відомості про українську мову та українське мовознавство, висвітлено різні аспекти опису української мови – її будову, територіальне поширення, соціальне та стилістичне функціонування, її історичний розвиток, місце серед інших мов і контакти з іншими мовами, пам’ятки української мови і писемності, вміщено відомості про мовознавців, письменників (у тому числі й закордонних), які зробили важливий внесок у розвиток української мови, мовознавчої науки тощо.

До нових галузевих і термінологічних енциклопедичних видань належать: Економічна енциклопедія у 3 т. (Київ; Тернопіль 2000–2003), Економічний енциклопедичний словник у 2 т. (С. Мочерний, Львів, 2005–2006); Психологічна енциклопедія (О. Степанов; Київ, 2006), Українське козацтво. Мала енциклопедія (Ф. Турченко, Київ; Запоріжжя, 2006); Енциклопедія афоризмів, крилатих фраз, цитат (А. Капелюшний; Львів, 2008), Світова історія: ХХ ст. Енциклопедичний словник (за ред. І. Підкови, Р. Шуста; Львів, 2008), «100 великих постатей і подій козацької України» (О. Гуржій, Т. Чухліб; Київ, 2008), «Історія України: Неупереджений погляд. Факти. Міфи. Коментарі» (В. Петровський, Л. Радченко, В. Семененко; Харків, 2008), Енциклопедія Львова (за ред. І. Підкови; Львів, 2007–2008; Т. 1–2; видання продовжується), Енциклопедія сучасної України (Київ: НАН України, 2001 р., видання продовжується), Мала енциклопедія українського народознавства (за ред. С. Павлюка; Львів, 2007).

Під час ознайомлення студентів із вищезазначеними виданнями студентами-іноземцями можна запропонувати їм підготувати оглядові реферати з різної народознавчої тематики: «Різдво в Україні», «Українські народні музичні інструменти», «Українська кухня» та ін.

Для виконання творчих завдань варто залучати відомості з інших видань, передусім із бібліографічних словників, що подають багатий матеріал про діячів української культури, які в різний час і в різних обставинах формували і створювали духовне обличчя України. Наприклад, Українські письменники. Біобібліографічний словник: у 5 т. (за заг. ред.

О. Білецького; Київ, 1965–1970), Словник художників України (М. Бажан; Київ, 1973); Шевченківський словник: У 2 т. (Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР; Є. Кирилюк); Митці України: Енциклопедичний довідник (за ред. А. Кудрицького; Київ, 1992), «Зарубіжні письменники. Енциклопедичний словник» (ред. Н. Михальська, Б. Щавурський; 2 т.; Тернопіль, 2005–2006) та ін.

На матеріалі різних енциклопедичних джерел можна моделювати творчі вправи і завдання, які сприятимуть розвитку творчих здібностей та самостійності у студентів-іноземців. Тому викладач має спрямовувати студентів-іноземців на творчу й самостійну працю, планування особистої стратегії навчання, раціональне використання аудиторного та позааудиторного часу, виконання дослідницьких робіт тощо. Така самостійна робота повинна бути диференційованою відповідно до рівня творчих можливостей студентів-іноземців, їхніх навчальних здобутків, інтересів, потреб, навчальної активності тощо [3, с. 103–105].

Знайомство іноземців з українською лексикою на заняттях із УМІ посідає одне з чільних місць, оскільки саме лексика відіграє першорядну роль у комунікативно спрямованому навчанні. Тому, крім загальних та спеціальних енциклопедій, на заняттях з УМІ варто використовувати різні лінгвістичні словники: Короткий тлумачний словник української мови. Близько 6750 слів (за ред. Д. Гринчишина, Київ, 1988; Новий тлумачний словник української мови. 42000 слів: у 4-х томах (уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ, 1998; **Великий тлумачний словник сучасної української мови**. Близько 250 тисяч слів і словосполучень (Т. Бусел, Київ, 2001, 2005); Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я (за ред. А. Загнітка, Донецьк, 2008); **Словник української мови. У 20-ти т.** (Український мовно-інформаційний фонд НАН України; за ред. **В. Русанівського**, Київ: **Наукова думка**, 2010), який охоплює загальноживану лексику сучасної української літературної мови, поширені терміни, діалектизми, усталені словосполучення. Джерела, використані в словнику, відображають лексику текстів художньої літератури, починаючи з кінця XVIII століття до наших днів, Біблії,

народної творчості, публіцистики, науково-популярних і наукових праць, мови засобів масової інформації, мови Інтернету та ін.

Таким чином, лексикографічні джерела, як класичні, так і нові, вносять у процес навчання УМІ прийоми мовознавчого опрацювання окремого слова чи групи слів. Залучаючись до різних видів діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) та етапів навчання, такі видання в навчальному процесі сприяють формуванню у студентів-іноземців уміння розв'язувати будь-які мовленнєві завдання, пов'язані з відображенням мовної картини світу. Тому варто пропагувати енциклопедичні видання серед студентів-іноземців, адже лексикографічний матеріал – це сконденсована наукова думка, яка розкриває особливості духовної й матеріальної скарбниці українського народу і створює особливий погляд на його минуле і сучасне.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуйванюк Н. Лінгводидактичні засади викладання української мови в національних школах України. *Матеріали V конгресу Міжнародної асоціації українців. Мовознавство*: зб. наук. ст. Чернівці, 2003. С. 134–138.
2. Кровицька О. Енциклопедичні словники як лексикографічний ресурс у курсі «УМІ». *Теорія і практика викладання УМІ*. 2009. Вип.4. С. 180–183.
3. Нагаєв В. М. *Методика викладання у вищій школі*. Київ, 2007.
4. Пентилюк М., Горюшкіна О., Нікітіна А. Концепція комунікативної методики навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. 2006. № 1. С. 15–20.
5. Плиско К. М. *Принципи, методи і форми навчання української мови*. Харків, 1995.
6. Соколова С. В. *Методика формування граматичної компетенції з української мови як іноземної: навчально-методичний посібник*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 122 с.
7. Чистякова А., Селіверстова Л., Лагута Т. Диференційована організація навчання іноземців української мови. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів, 2006. Вип. 1. С. 13–22.

ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ В ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЙ МОЛОДОГРАМАТИКІВ (Г. ПАУЛЬ)

Наприкінці 70-х рр. XIX ст. розвиток порівняльно-історичного мовознавства спричинився до того, що мовознавство перетворилося на достатньо точну науку з чіткою технікою аналізу та складним методологічним апаратом. Значну роль у цьому відіграли студії молодогограматиків – учених Лейпцігської лінгвістичної школи (ми трактуємо молодогограматизм у вузькому смислі).

Лінгвістична концепція молодогограматиків містить у собі риси перехідного періоду в розвитку мовознавства, коли еволюційний, історичний підхід до мови замінювався структурним. Молодограматики трактували мову як засіб спілкування, вважали комунікативну функцію мови провідною та визнавали спостереження основним методом мовознавства. Також вони не лишали без уваги питання про стани мови. По-перше, тому, що тільки в мовному стані – в синхронії – мова є системою комунікації, що дана в безпосередньому спостереженні. По-друге, тому, що для молодогограматиків опис станів є необхідним етапом власне історичного дослідження. Для того щоб виробити для себе уявлення про історичні процеси, що відбулися, потрібно порівняти опис різних періодів розвитку мови. Саме тому в молодогограматиків намітився поворот до синхронії ще до Ф. де Соссюра [3, с. 276].

Молодограматики уявляли собі мову як індивідуальну психофізичну діяльність. Вони постулювали, що всі мовні зміни відбуваються в звичному мовленні людини. З цієї причини молодогограматики були зацікавлені саме живими мовами, оскільки за ними спостерігати легше, ніж за мертвими.

Однією з основних вад молодогограматизму є характерний для нього психологізм, прагнення пояснити всі явища мови, її розвиток з боку індивідуальної психології. Конкретні мовні явища втрачають у роботах молодогограматиків свої реальні межі. Кожне явище ніби подвоюється.

Кульмінаційним пунктом психологічного трактування мови є заперечення існування мов і діалектів як суспільно-історичних утворень [4, с. 14-15].

Видатними представниками молодогограматизму є А. Лескін (1840 – 1916), К. Бругман (1849 – 1919), Г. Пауль (1846 – 1921), Б. Дельбрюк (1842 – 1922), Г. Остхоф (1847 – 1909). К. Бругман і Б. Дельбрюк є авторами видатної праці у шести томах «Основи порівняльної граматики індоєвропейських мов» (1886 – 1900), яку більшість лінгвістів називають підсумковою для мовознавства ХІХ ст. Фонетика й морфологія висунуті в роботі на перший план.

Г. Пауль, відомий своєю працею «Принципи історії мови» (1880), називав мовознавство культурно-історичною наукою. Основним в його лінгвістичних дослідженнях було пояснення мовних змін. Адже будь-яке новоутворення в мові, на думку вченого, відбувається завдяки тому, хто є виконавцем процесу мовлення. З цими типами змін пов'язаний випадковий рівень мови, але деякі новоутворення можуть стати надбаннями національної мови. Ця трансформація зумовлена аналогією, принципом якої є уподібнення мов різних індивідуумів. Саме ця аналогія визначає стійкість мови, адже мовний індивідуум є джерелом постійних змін у мові, він не здатний абсолютно однаково відтворювати ті й самі елементи власного мовлення.

Всю науку про мову Г. Пауль розмежовував на описову граматику та історичну граматику (термін «граматика» тут використовується ще в його старому, античному значенні, покриваючи лінгвістику взагалі); порівняльна граматику розглядається як частина історичної. В працях мовознавця зазначено, що «історична граматику походить від старої, чисто описової граматики та багато від неї успадкувала». Описова граматику реєструє всі граматичні форми й правила, вживані в даній мовній спільності. Зміст такої граматики складають не факти, а лише абстракції, витягнуті з фактів, за якими спостерігають. Для різних періодів в розвитку цієї спільності дані абстракції виявляться різними. Порівняння їх показує, що в мові відбулися зміни.

За Г. Паулем, мова знаходиться в постійному русі, весь час змінюється, представлена двома тенденціями – тенденцією до стійкості й тенденцією до мінливості. Учений вважав, що повний опис мови має складатися не тільки з повного переліку складових елементів, а й з

наочного відображення їх внутрішніх співвідношень, відносної сили цих елементів, численних сполучень, які вони утворюють, ступеня близькості й міцності таких сполучень у психічних організмах носіїв даної мови [4, с. 50].

Г. Пауль стверджував, що мовознавство є історичною наукою; ніякого іншого мовознавства, окрім історичного, немає й бути не може. І дійсно, у своїй роботі «Принципи історії мови» він всіляко підкреслював, що єдиною науковою граматиною є граматика історична. Г. Пауль заявляв про своє бажання розібратися не стільки в загальних «принципах науки про мову», скільки в «принципах вивчення історії мови». У німецькому складному іменнику *Sprachgeschichte* (історія мови: Sprache – мова, Geschichte – історія) учений ставив акцент не на першій, а на другій його частині (історія).

Однак Г. Пауль не заперечував правомірності описового мовознавства та необхідності опису окремих станів мови. З його погляду, опис не суперечить історичній сутності мови. Навпаки, навіть «чистий» опис припускає історичний підхід до мовних явищ не тільки тому, що послідовний опис усіх історичних станів мови необхідно випереджає складання загальної картини його історичного розвитку. Навіть опис одного, окремо взятого стану має бути в сутності історичним. Адже описати об'єктивно будь-який стан мови – це підійти до нього з його власною міркою, не привносити в нього нічого стороннього ні з інших мов, ні з інших станів даної мови.

За Г. Паулем, для того, щоб не архаїзувати та не модернізувати мову, що описується, необхідно чітко відрізнити ті її риси, що вже історично віджили, від тих її рис, що є актуально значимими, зародки явищ від їх розвинених форм. Іншими словами, необхідно послідовно притримуватися принципу історизму. Опис стану має на увазі врахування відносного ступеня й продуктивності окремих стройових елементів, що відкриває історичну перспективу в співвідношенні елементів, які складають структуру мови в даний історичний момент [4, с. 13].

Г. Пауль постулював, що комбінаторна діяльність, яка постійно спостерігається в мові, зумовлюється входженням слів у пропорційні групи. Ця діяльність стосується синтаксису, словотвору й словозміни та виражається в утворенні за аналогією з відомими групами форм, слів,

словосполучень і речень таких, які раніше ніколи не існували. У цьому, як вважає мовознавець, виявляється відмічений ще В. фон Гумбольдтом творчий характер мовлення. Тож у лінгвістиці все більше усталюється усвідомлення творчого характеру мовленнєвої діяльності в усіх її аспектах. О. О. Потебня розвинув ідеї В. фон Гумбольдта про творчий характер сприйняття й розуміння мови, Г. Пауль розкрив творчий характер породження мови [3, с. 280].

Г. Пауль сформулював положення, в якому можна спостерігати системний підхід до мови: «Окреме мовне явище можна досліджувати лише при постійному урахуванні всієї сукупності мовного матеріалу, тільки таким шляхом можна прийти до пізнання причинного зв'язку» [4, с. 313].

Всеохоплюючий історизм і глибоке розуміння співвідношення історичного та описового мовознавства вигідно відрізняють Г. Пауля від інших представників молодого граматизму, від Ф. де Соссюра з його різким протиставленням діахронного мовознавства синхронному. Однак не слід випускати з виду, що історична концепція Г. Пауля, його трактування сутності мови, а також умов розвитку мови відрізняються серйозними методологічними вадами, які роблять історизм ученого досить обмеженим та непослідовним [4, с. 14].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 2000. 400 с.
2. Звегинцев В. А. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях: Ч. I. Москва: Учпедгиз, 1960. 406 с.
3. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии: учеб. пособие. Москва: Изд-во РУДН, 2003. 472 с.
4. Пауль Г. Принципы истории языка. Москва: Изд-во иностр. лит., 1960. 500 с.
5. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва: Просвещение, 1977. Т. 4. Вып. 2. 406 с.
6. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1977. 695 с.

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ФОНОЛОГІЧНИХ СИСТЕМ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Формування теоретико-методологічної бази історичної (діахронічної) фонології (зокрема й історичної фонології східнослов'янських мов) почалося з історико-фонетичних студій учених Харківської, Лейпцизької, Московської, Казанської та Женевської лінгвістичних шкіл. Цьому сприяло становлення принципів порівняльно-історичного дослідження (історизму, причиновості, системності та загального зв'язку явищ), розрізнення синхронічного та діахронічного аспектів вивчення мови, розкриття загальних закономірностей її розвитку, визначення сутності фонетичного закону, установлення відносної хронології мовних явищ, розрізнення понять системи та структури, парадигматики та синтагматики тощо. Розвиток емпіричної бази історичної фонології східнослов'янських мов почався з досліджень учених Харківської та Московської шкіл (концепції «кількісних змін приголосних» О. О. Потебні, зв'язку вокалізму і консонантизму в історії української мови П. Г. Житецького, взаємодії вокалізму і консонантизму в історії східнослов'янських мов О. О. Шахматова) [4].

Визнання тісного зв'язку між синхронією та діахронією (Р. О. Якобсон, М. І. Стеблін-Каменський, О. О. Реформатський та ін.), звернення до історичного аспекту дослідження фонологічної системи зумовило становлення історичної фонології як окремої наукової дисципліни. Формування понятійного апарату історичної фонології, який складається із загальнофонематичних понять та понять про зміни фонематичних сутностей, відбувалося в межах синхронічної фонології. Значний внесок у розвиток та вдосконалення теоретико-методологічної бази історичної фонології (зокрема й історичної фонології східнослов'янських мов) зробили вчені Празької лінгвістичної школи, Московської та Санкт-Петербурзької фонологічних шкіл, а також такі дослідники, як А. Мартіне, Н. ван Вейк, М. І. Стеблін-Каменський, В. І. Постовалова, В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович та ін. [3, 5]. На

особливу увагу заслуговують концепції Є. Д. Поливанова (конвергентно-дивергентна теорія звукових змін), Р. О. Якобсона (фонологічні мутації), створення формули фонетичного закону алофонного варіювання (В. К. Журавльов), відкриття фонематичного закону в його відмінності від закону фонетичного та застосування цього відкриття в практиці дослідження історії фонологічних систем ланцюга мов від праіндоєвропейської (у вигляді її протослов'янського діалекту) до сучасних східнослов'янських мов (Ю. Я. Бурмистрович).

Дослідження фонологічної «передісторії» східнослов'янських мов доцільно починати з протослов'янського та праслов'янського періодів (В. М. Чекман, В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова та ін.), зважаючи на спадковий характер мовних змін. Очевидною є гіпотетичність побудови фонологічної системи протослов'янського діалекту праслов'янської мови, чим і пояснюють неоднозначність поглядів мовознавців на реконструкцію як основного складу системи фонем, так і тих процесів, які в ній відбувалися (В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова). Аналіз низки суперечливих питань у дослідженні протослов'янської звукової системи (зокрема про, кількість рядів задньоязикових, склад придихових приголосних фонем, статус білабіальної фонемі <b>, склад підсистеми щілинних фонем (тільки <s>), статус складових та нескладових сонорних, голосних (<u>, <i>), висхідних дифтонгів тощо) з фонологічного погляду дозволив підвищити експланаторність реконструйованої моделі (О. Семерень, Т. В. Гамкрелідзе, В'яч. Вс. Іванов, Л. К. Мошинський, С. Б. Бернштейн, Ю. Я. Бурмистрович, В. А. Маслова та ін.).

Аналізуючи дослідження сучасних фонологів, зокрема В. К. Журавльова, Ю. Я. Бурмистровича, В. А. Маслової, можна не лише відтворити протослов'янські фонологічні процеси, а й установити причиново-наслідкові ланцюги, результатом яких стало формування фонологічної системи праслов'янської мови. Наявність певних протиріч, як-от відмінність у кількості проривних та щілинних фонем, підштовхнула систему до змін. Збільшення кількості щілинних фонем, а також пов'язаний із цим процес делабіалізації голосних значною мірою змінили вигляд фонологічної системи протослов'янського діалекту та запустили в

дію перші, власне праслов'янські процеси. Рефлекси таких протослов'янських та праслов'янських процесів, як делабіалізація голосних та лабіалізація (лабіовеляризація) приголосних, палаталізація та палатація приголосних, монофтонгізація дифтонгів, формування та розпад групофонем тощо послідовно простежуються у фонологічних системах сучасних східнослов'янських мов.

Спираючись на лінгвістичну спадщину своїх попередників (О. О. Шахматова, І. О. Бодуена де Куртене, Н. ван Вейка, Р. О. Якобсона та ін.), В. К. Журавльов висунув гіпотезу про групофонемну будову фонологічної системи праслов'янської мови, з появою якої стало можливим говорити про фонологію праслов'янської мови як окрему наукову дисципліну [5]. Теорія групофонем, розроблена в студіях В. К. Журавльова, є одночасно й узагальненням уже накопичених ідей, і новим словом у генетичному мовознавстві. Важливість відкриття В. К. Журавльова для дослідження праслов'янської фонологічної системи полягає в тому, що в межах теорії групофонем з'ясовано механізм та причини фактично всіх праслов'янських фонологічних процесів, зокрема палаталізацій, палатацій та йотацій, монофтонгізації дифтонгів та дифтонгічних сполучень тощо. Нове тлумачення в межах групофонемної теорії одержали й такі традиційно прасхіднослов'янські («давньоруські») процеси, як занепад редукованих, становлення категорії твердості / м'якості тощо (Ю. Я. Бурмистрович) [3].

Вивчення змін у підсистемі вокалізму східнослов'янських мов, визначення механізму та сутності цих змін, установлення причиново-наслідкових зв'язків є актуальними питаннями сучасних досліджень, зокрема й історико-діалектологічних. Аналіз низки фонологічних праць показав, що провідними процесами в підсистемі вокалізму мовознавці вважають занепад редукованих (В. В. Колесов, В. М. Марков, В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович та ін.), розвиток акання та його різновидів (Ф. П. Філін, В. К. Журавльов, Г. О. Хабургаєв, В. І. Георгієв та ін.), V-депалаталізації (В. М. Чекман, Л. Е. Калнинь, В. В. Колесов та ін.) тощо. Нове тлумачення механізму занепаду редукованих (згідно з гіпотезою про силабофонемну будову «давньоруської мови») подано в дослідженнях В. К. Журавльова та Ю. Я. Бурмистровича. Цінними для історичної фонології східнослов'янських мов є формули конвергенцій та

дивергенції для сполучень редукованих із попереднім приголосним (В. К. Журавльов), а також окремі формули для української та російської мов (Ю. Я. Бурмистрович). На сучасному етапі розвитку історичної фонології можна виділити дві гіпотези походження акання: 1) праслов'янську (В. К. Журавльов, Я. Ріглер та ін.) і 2) редуційну (В. В. Колесов, Г. О. Хабургаєв та ін.). Важливим для вивчення фонологічної історії східнослов'янських мов є встановлення зв'язків між V-депалаталізаціями та змінами в підсистемі консонантизму, зокрема становленням кореляції твердості / м'якості (В. К. Журавльов, Ю. Я. Бурмистрович та ін.).

До кінця нерозв'язаним залишається питання про наявність у підсистемі консонантизму праслов'янської та «давньоруської» мов диференціальних ознак палаталізованості, палатальності, їхнього співвідношення, а також відповідних процесів (палаталізацій, палатацій). Характерним є виникнення нової класифікації праслов'янських палаталізацій та палатацій (Ю. Я. Бурмистрович). Поряд із загальноприйнятим поглядом про становлення в східнослов'янських мовах протиставлення приголосних за ознакою палаталізованості / непалаталізованості (В. В. Колесов, В. К. Журавльов, Ф. П. Філін, Л. Е. Калнинь та ін.) було висунуто тезу про формування в «давньоруський період» кореляції палатальності / непалатальності (Ю. Я. Бурмистрович). Питання історії категорії дзвінкості / глухості в «давньоруській» та окремих східнослов'янських мовах, а також дослідження витоків гіпотези про можливість функціонування в «давньоруській» та в говорах української, російської, білоруської мов опозиції приголосних за напруженістю / ненапруженістю є актуальним для сучасних лінгвістичних досліджень (С. В. Князєв, В. А. Глущенко). Аналіз східнослов'янського діалектного матеріалу дозволив зробити висновок про наявність у фонологічній системі певних зв'язків між категоріями дзвінкості / глухості та твердості / м'якості (В. В. Колесов, Р. Ф. Пауфошима, Л. Л. Касаткін, К. В. Горшкова, Г. О. Хабургаєв, Р. Крайчович та ін.). В. В. Колесов, Р. Ф. Пауфошима, С. В. Князєв установили зв'язок між протиставленням приголосних за напруженістю / ненапруженістю та функціонуванням локального палатального ряду в підсистемі консонантизму.

Цікавою є гіпотеза К. В. Горшкової, С. В. Бромлей, С. М. Треблер про розподіл східнослов'янських діалектів на центральні (для яких характерна значна кількість новоутворень) та периферійні (з притаманними їм архаїчними мовними особливостями), яку побудовано на наявності спільних фонологічних особливостей в українських, білоруських та північноросійських говорах (Я. В. Вовк-Леванович, В. В. Колесов, Ю. Шевельов, Ю. Я. Бурмистрович та ін.). Дослідження всіх східнослов'янських діалектів у межах єдиної концепції дозволить точніше прослідити розвиток фонологічних систем української, російської та білоруської мов. Характерно, що Ю. Шевельов визнавав можливість спільного розвитку фонологічних систем південнобілоруських та північноукраїнських говорів.

Перспективним видається вивчення морфонологічних явищ східнослов'янських мов в історичному аспекті як продовження досліджень історії фонологічних систем східнослов'янських мов. На зв'язок фонологічних та морфологічних змін указував І. О. Бодуен де Куртене, теоретичне обґрунтування морфонології як окремої наукової дисципліни подано в роботах празьких лінгвістів, прихильниками «морфематизму» у фонології (переважно синхронічній) були представники Московської фонологічної школи. Торкаючись питання про закономірність протослов'янських, праслов'янських, «давньоруських» та російських фонологічних процесів, Ю. Я. Бурмистрович звернув увагу на незакономірність деяких рефлексів, особливо у флексіях граматично змінюваних слів. Особливу цінність становить узагальнення Ю. Я. Бурмистровичем низки морфологічних (грамематичних) законів, відкритих В. І. Георгієвим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. Очерки по истории лингвистики: монографія. Москва: Наука, 1975. 559 с.
2. Березин Ф. М. Русское языкознание конца XIX – начала XX вв. / отв. ред. Ф. П. Филин. Москва: Наука, 1976. 366 с.
3. Бурмистрович Ю. Я. Историческая фонемология последовательного ряда или цепи славянских языков, связанных отношениями «предок – потомок», от праиндоевропейского в лице его

протославянського діалекта до русського. Абакан: Изд-во Хакаського державного університету ім. Н. Ф. Катанова, 2001. 227 с.

4. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії мовознавства. Московська лінгвістична школа: навч. посібник для студентів філол. спеціальностей пед. ін-тів і університетів. Донецьк, 1996. 137 с.

5. Журавлєв В. К. Діахронічна фонологія. Москва: Наука, 1986. 232 с.

6. Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка: учеб. пособие для вузов. Москва: Высш. школа, 1980. 215 с.

*Пампура С. Ю.
(м. Слов'янськ)*

ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ЕТИМОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Однією з поважних проблем лінгвістичної методології є класифікація лінгвістичних методів. Для класифікації методів треба залучати аспект дослідження. Саме аспекти: синхронічний, діахронічний, функціональний, генетичний, структурний, ареальний, соціальний тощо – визначають метод чи окремі його прийоми. Кожний метод включає в себе кілька прийомів, а прийом – це сукупність технічних процедур – від вибору тексту, прочитання, запису, класифікації записаного. За твердженням В. А. Глущенко, метод «відрізняється від методики та техніки тим, що окрім технічної, процедурної частини включає також їх теоретичне усвідомлення та особливі пізнавальні принципи», він «знаходиться в єдності з певною теорією чи теоріями» [1, с. 7].

Сучасне мовознавство становить комплекс лінгвістичних наук, що вивчають різні боки мовної системи, а також їхнє функціонування та розвиток. Створити універсальний метод дослідження в лінгвістиці не вдалося. Отже, лінгвістична методологія становить сукупність науково-дослідницьких аспектів і методів дослідження. Кожний лінгвістичний напрям пов'язаний із власним методом дослідження.

Методи дослідження в етимології в основному співпадають із загальнолінгвістичними методами. Тобто до методів, які застосовуються при етимологічному аналізі, мають бути віднесеними описовий, порівняльно-історичний, історичний та зіставний методи.

Описовий метод сягає найдавнішого періоду в історії мовознавства. Це система прийомів дослідження, що застосовується для характеристики явищ мови на певному етапі її розвитку, метод синхронного аналізу. Одним із важливих напрямів описового методу є дистрибутивний аналіз, основу якого становить поняття дистрибуції. Під дистрибуцією елемента розуміють сукупність оточень, що складаються з однойменних елементів, у яких певний елемент може трапитися в мові: для фонемі – це попередні й наступні фонемі, для морфемі – попередні й наступні морфемі і т. д. Не меншого значення для етимологічного аналізу має методика семантичного поля, у центрі уваги якої – сукупність слів і виразів мови, що становлять тематичний ряд, який охоплює певне коло значень; лексична мікросистема [3, с. 348].

Основою етимологічної методики є порівняльно-історичний метод дослідження різноманітних одиниць мови, який опирається на закони фонетичних змін, морфологічних змін тощо, які є предметом вивчення порівняльної граматики. О. С. Зеленько стверджує, що у межах цього методу можна виділити цілу низку прийомів, без яких порівняльно-історичне вивчення не є можливим. У загальному мовознавстві цей метод визначається як «система науково-дослідних прийомів, що використовуються в процесі вивчення споріднених мов для відновлення історичного минулого з метою розкриття закономірностей розвитку мов, починаючи від мови-основи» [3, с. 357–359]. Найважливішими прийомами цього методу є: встановлення генетичної тотожності значущих елементів мови й відмежування фактів запозичення й субстрату; реконструкція прадавньої форми; встановлення абсолютної та відносної хронології. Наявність генетично близьких елементів у порівнюваних мовах є обов'язковою передумовою застосування порівняльно-історичного методу, адже чільним принципом цього методу є ідея про генетичний зв'язок мов [2, с. 77].

Зовнішня реконструкція – виявлення генетично тотожних морфем і слів у споріднених мовах і виявлення в них результатів регулярних звукових змін первинної мови (прамови), побудова її гіпотетичної моделі.

Внутрішня реконструкція – виявлення в системі певної мови явищ і співвідношень, які свідчать про існування певних елементів системи мови на більш ранніх етапах її існування.

Будь-яке лінгвогенетичне дослідження обов'язково враховує часовий фактор: без цього не можна побудувати надійну історію мови. Так склалися методики відносної хронології та глотохронології.

Історичний метод – це система прийомів і методики аналізу, які застосовуються при вивченні історичного розвитку окремої мови з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх закономірностей. Принципом історичного методу є встановлення історичної тотожності та відмінності форм і звуків мови. До прийомів історичного методу відносять внутрішню реконструкцію, відносну хронологізацію, культурно-історичну інтерпретацію, текстологію та діалектографію [3, с. 363].

Зіставним методом є дослідження та опис мови через її системне порівняння з іншою мовою з метою виявлення її специфічності. Він лежить в основі контрактивної та типологічної лінгвістики. Зіставний метод є найбільш ефективним за дослідження споріднених мов, їх контрастні особливості виявляються найбільш виразно на тлі спільних рис [там же, с. 367].

Окремі методи лінгвістичних досліджень варіюють залежно від характеру об'єкту, мети дослідження та обраного лінгвістом аспекту дослідження. Перспективним видається розуміння методу як складної логічної одиниці з певною структурою, яка включає три компоненти: онтологічний, операційний, телеологічний [1, с. 12].

Ефективним виявилось застосування в лінгвістичних дослідженнях актуалістичного методу. Цей метод дає можливість за допомогою сучасних знань простежити розвиток об'єкта в минулому та передбачити деякі тенденції майбутнього розвитку.

У низці наукових праць (Г. О. Подкоритов [4], Н. П. Французова [5] та ін.) актуалістичний метод визначено як загальнонауковий метод теоретичного рівня, без якого неможливе існування історіографії будь-якої науки. Він базується на тому, що об'єкти, які не стали предметом

актуальної діяльності та сприйняття, можуть бути вивчені шляхом порівняння їх з подібними об'єктами, які потрапили в поле сприйняття й діяльності суб'єкта. Об'єкти вивчають у часі, у розвитку, у становленні їх як певних систем. Минуле об'єкта досліджується на основі його відбиття в сучасному.

В. А. Глущенко першим серед лінгвістів розкрив специфіку актуалістичного методу як методу праць із лінгвістичної історіографії. Учений визначив специфіку актуалістичного методу в зіставленні з порівняльно-історичним методом, яка полягає в наявності специфічних об'єкта й предмета, у відмінностях в операційному та телеологічному компонентах [1, с. 14].

В онтологічний компонент актуалістичного методу входять принципи історизму, причиновості й системності як конкретизація та вияв принципу загального зв'язку явищ. Отже, ці принципи становлять і його методологічну основу. Вони охоплюють найважливіші загальні твердження теорії пізнання, які передбачають трактування об'єкта як системи взаємозумовлених елементів, що знаходяться в безперервному розвитку [там же, с. 12].

За Г. О. Подкоритовим, історизм у науковому пізнанні виявляється у встановленні необхідних відповідностей між розташуванням категорій у науковій системі й порядком речей, які вони відбивають, і використовується там, де має місце розвиток явища в часі [4, с. 106].

Історизм як філософський та світоглядний принцип закріпився в науці в середині XIX ст. До цього сутність явищ розглядалася як якийсь первісно даний, готовий стан. У науковому пізнанні оперували переважно неісторичними поняттями. Дослідники намагалися пізнати явища, виходячи лише з них самих, не звертаючи уваги на інші явища, що зумовили їхнє існування. У науковій термінології часто траплялися так звані «природні» поняття, які відповідали нібито незмінній сутності речей і явищ [там же, с. 107].

Важливим визнається й таке твердження Г. О. Подкоритова: «зміст знань змінюється та розвивається під впливом двох чинників: 1) змінюється сам предмет – змінюється знання про нього; 2) предмет залишається тим самим, проте зміст знань про нього розширюється й поглиблюється завдяки успіхам пізнання» [там же, с. 114].

Операційний компонент актуалістичного методу, як ми вже відзначали, є сукупністю таких *прийомів і процедур: аналіз джерел (лінгвістичних текстів) і синтез одержаних результатів, порівняння, абстрагування* та логічна *історико-наукова реконструкція*, що посідає центральне місце серед прийомів і процедур [1, с. 14].

Визначимо вихідні прийоми операційного компонента. Для досягнення результату процедура наукового пізнання повинна бути організованою. Одним із прийомів дослідження є відбір фактів із джерел (лінгвістичних текстів) і *аналіз джерел*. Наступний крок – *синтез одержаних результатів*.

Значна роль в актуалістичному дослідженні належить *порівнянню й історико-науковій реконструкції*. Сутність прийому *порівняння* полягає в спостереженні еволюції поглядів того чи іншого мовознавця; порівнюються праці різних учених тощо. Проаналізувавши лінгвістичну спадщину певного лінгвіста, дослідник отримує можливість розкрити особливості його наукового пошуку в контексті розвитку лінгвістичної науки, з'ясувати значущість наукової творчості певного мовознавця для тогочасної лінгвістики й мовознавства подальших епох, установити зв'язки сучасних концепцій з попередніми.

Особливість *історико-наукової реконструкції* полягає в реконструюванні процесу пізнання лінгвістами мовних явищ. При цьому необхідно підкреслити не лише спільність поглядів сучасних учених та їхніх попередників, а й певні відмінності.

Телеологічний компонент актуалістичного методу становить мета дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.): НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні / відп. ред. О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с. Бібліогр.: С. 183–216.

2. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. Москва: Издательство Моск. ун-та, 1962. 384 с.

3. Зеленько А. С. Загальне мовознавство : навч. посіб. 2-е вид. Київ: Знання, 2011. 380 с.

4. Подкорытов Г. А. О природе научного метода. Ленинград: Издательство Ленингр. ун-та, 1988. 224 с.

5. Французова Н. П. Исторический метод в научном познании. Москва: Мысль, 1972. 303 с.

*Погорелова А. О., Маторина Н. М.
(г. Славянск)*

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ: ЛИНГВОИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Способы словообразования – это «те “действия”, которые осуществляет язык, производя новое слово» [3, с. 3].

О. Л. Арискина в статье «Осмысление способов словообразования первыми славянскими грамматистами» отмечает: «Что касается неморфологических способов образования слов, то они в деривационной системе языка, безусловно, были, но средневековыми лингвистами, по-видимому, не осознавались» [1, с. 15]. И далее исследовательница продолжает: «Гипотетически можно говорить, что в «Адельфотисе...»¹ была предпринята попытка выделить образования неморфологической природы в подвиде производных *зиждательное имя*: ‘платонское’ и ‘платонское’, ‘конское’ и ‘конское’, ‘царское’ и ‘царское’, ‘человеческое’ и ‘человеческое’. Но даже гипотетически однозначно классифицировать данный неморфологический способ словопроизводства не представляется возможным: имеется ли здесь в виду лексико-семантический способ – и под вторыми лексемами скрывается иное значение, чем под первыми (что, конечно, более вероятно), или здесь предполагается морфолого-синтаксический способ – и это слова разных частей речи (что тоже вполне возможно). Также оправданно предположение, что из-за описки в переводе «потерялся» морфологический суффиксальный способ, согласно которому данный подвид должен был выглядеть так: ‘конь’ и ‘конское’, ‘царь’ и ‘царское’, ‘платон’ и ‘платонское’ и т. п.» [там же, с. 15–16]. Автор статьи

---

¹ Адельфотис. Грамматика доброглаголиваго еллино-словенскаго языка. Совершеннаго искусства осми частей слова. Львов: Брат. тип., 1591. 160 с.

резюмирует: «Таким образом, несмотря на существование в языке славян XVI–XVII веков и морфологических, и неморфологических способов производства, ученые доломоносовского периода осознавали лишь первые, что и было отражено в их грамматических трудах» [там же]].

В русистике описание явлений словообразования имеет давние традиции (работы И. А. Бодуэна де Куртенэ, Ф. Ф. Fortunatova, Н. В. Крушевского) и традиционно включалось в морфологию. Самостоятельным объектом изучения словообразование становится только с середины 1940-х годов XX в., а выделение его в отдельную лингвистическую дисциплину происходит примерно к концу 1960-х годов. Основы новой теории словообразования в русистике были заложены работами М. М. Покровского и Л. В. Щербы, А. И. Смирницкого и Г. О. Винокура, М. Д. Степановой и В. М. Жирмунского и особенно трудами В. В. Виноградова, показавшего тесную связь словообразования с лексикологией, с одной стороны, и с грамматикой – с другой, и впервые выдвинувшего тезис об особом месте словообразования в кругу лингвистических дисциплин.

В. В. Виноградов выделил четыре основных способа: лексико-семантический, лексико-синтаксический, морфолого-синтаксический и морфологический [2]. Эта классификация способов словообразования продолжает существовать и в настоящее время, в нее вносятся лишь уточнения и дополнения. Наиболее существенные уточнения произведены Н. М. Шанским [14], Е. А. Земской [4], Е. С. Кубряковой [6], В. В. Лопатиным [7], И. С. Улухановым [12] и нек. др.

Самыми трудными для распознавания являются неморфологические способы словообразования: лексико-семантический, лексико-синтаксический, морфолого-синтаксический.

При лексико-семантическом способе словообразования слова возникают путем семантического расщепления производящего слова или распада слова на два омонима и более:

*гнет*₁ – эксплуатация и *гнет*₂ – груз для отжима или прессования;

*подполье*₁ – нелегальное положение и *подполье*₂ – положение под полом;

*зефир*₁ – приятный легкий ветер и *зефир*₂ – род пастилы или пирожного из сбитых сливок.

Напомним, что В. В. Виноградов, рассматривая деривацию в синхроническом и диахроническом аспектах и принимая во внимание наблюдения Л. В. Щербы, пришел к заключению о том, что словообразование не может быть исчерпано учением о морфологических способах образования слов [2, с. 155], и выделил лексико-семантический способ, в результате которого новые слова образуются при распаде полисемантического слова на омонимы [там же, с. 156].

В исследованиях по синхронному словообразованию Е. А. Земской [4], З. А. Потихи [11], Н. А. Янко-Триницкой [13], В. В. Лопатина [7] и других данный способ деривации не рассматривается.

Возникновение новых значений, или лексико-семантических вариантов, вследствие метафорического переноса изучается в семантическом аспекте [5, с. 139]. Однако более масштабный взгляд на деривационные процессы, представленный прежде всего в трудах А. А. Потебни, находит своих сторонников среди современных лингвистов. Согласно учению А. А. Потебни, появление каждого нового значения слова соотносимо с появлением самостоятельного нового слова: «В словарях принято, для сбережения времени и места, под одним звуковым комплексом перечислять все его значения... При появлении каждого из этих значений создается новое слово» [10, с. 96].

Вклад в развитие данной концепции внесла работа В. М. Маркова «О семантическом способе словообразования в русском языке» [8]. Автор считает изменение значения слова равноценным словообразовательному акту и появлению в языке омонимов.

Аналогичный подход отражен в «Словаре новых слов и значений». Его создатели, отмечая появление новых лексико-семантических вариантов в современном русском языке и рассматривая деривационные процессы в диахронии, акцентируют внимание на том, что данное языковое явление представляет собой реализацию семантического способа словообразования [9, с. 9].

Вопрос об актуальности лексико-семантического (семантического) способа словообразования в современном языке рассматривается и другими исследователями. Данный подход, при котором инновационные процессы в области семантики связываются с деривационными процессами, представляется перспективным и актуальным для оценки

многих явлений, которые характеризуют деривационные процессы в русском языке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арискина О. Л. Осмысление способов словообразования первыми славянскими грамматистами. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2011. № 11(226). *Филология. Искусствоведение*. Вып. 53. С. 12–16.

2. Виноградов В. В. Вопросы современного русского словообразования. *Избранные труды: Исследования по русской грамматике*. Москва: Наука, 1975. С. 155–165.

3. Головин Б. Н. Введение в языкознание. Москва: Высшая школа, 1977. 311 с.

4. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. Москва: Просвещение, 1973. 304 с.

5. Кронгауз М. А. Семантика: учебник. Москва: Академия, 2005. 352 с.

6. Кубрякова Е. С. Словообразование. *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Сов. энциклопедия, 1990. С. 467–469.

7. Лопатин В. В. Словообразование имен существительных. *Русская грамматика*. Москва: Наука, 1982. Т. 2. С. 142–256.

8. Марков В. М. О семантическом способе словообразования в русском языке. Ижевск: Изд-во Ижевского ун-та, 1981. 29 с.

9. Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 70-х годов / под ред. Н. З. Котеловой. Москва: Русский язык, 1984. 805 с.

10. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. Москва-Ленинград, 1941. Ч. 4. 320 с.

11. Потиха З. А. Современное русское словообразование. Москва: Просвещение, 1970. 384 с.

12. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания. Москва: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. 264 с. (Лингвистическое наследие XX века).

13. Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке. Москва: Индрик, 2001. 504 с.

14. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1968. 310 с.

Присяник О. П.

(м. Харків)

МЕТОДОЛОГІЯ МОВОЗНАВСТВА ЯК БАЗОВИЙ ЧИННИК ЙОГО РОЗВИТКУ

Сучасні філософські словники та енциклопедії визначають методологію як науку про побудову людської пізнавальної діяльності [6, с. 554], [7, с. 391]. Ми вважаємо, що методологія – це перехідний тип інтелектуальної діяльності, що поєднує об'єктно-аргументаційний характер науки та суб'єктно-прагматичний характер філософії науки. Методологія це сукупність базових настанов щодо розуміння онтології об'єкта пізнання, тобто «вихідні метанаукові презумпції та переконання відносно природи об'єкта» [3, с. 69]. У лінгвістиці це настанови щодо питань, чим є мовний досвід, мова, мовлення. Сюди ж відносимо настанови щодо епістемології дослідження об'єкта, а також методики самого дослідження (стосунок лінгвіст / об'єкт його пізнання та способи здійснення лінгвістичних пізнавальних процедур відповідно). В. А. Глущенко акцентує на онтологічній складовій методології: «Онтологія виступає в ролі засобу, за допомогою якого дослідник сприймає світ як деяку певним чином розчленовану цілісність, подану йому в системі філософських категорій» [2, с. 18], виокремлюючи ті самі три складові методології, називаючи їх відповідно онтологією, телеологією і операціональною складовою: «Трактування лінгвістичного методу як складної логічної одиниці, що включає в себе онтологічний, операціональний і телеологічний компоненти, видається перспективним з погляду вивчення одиниць і категорій усіх мовних рівнів. Запропонований підхід дозволяє об'єднати у цілісній концепції методу такі різнорідні, але взаємопов'язані феномени, як принципи / підходи, операції (прийоми, процедури) та мета дослідження»

[там само, с. 19]. І. О. Голубовська вважає, що методологічний чинник «має виступати провідним при виділенні тієї або тієї „парадигми”» [3, с. 69].

Для наук, об'єкт яких не є безпосередньо емпірично даним (не є фізичним, матеріальним предметом), методологія має велике значення. Мовознавство належить саме до таких наук. Першим науковцем, хто експліцитно й однозначно узалежнив лінгвістичне дослідження від методології, був Фердинанд де Соссюр. Сам вчений не вживав термін *методологія*, а говорив про «точку зору». Усі його попередники (напр., Ф. Бопп, В. фон Гумбольдт, А. Шляйхер, Г. Штейнталь чи А. Лескін) тією чи тією мірою зосереджувалися на пошуку методів безвідносного пізнання мовного об'єкта, який вони намагалися максимально «визволити» від людини-носія. «Об'єктивне» пізнання мови як історичного духу народу, як культурної психології етносу чи як вродженої психофізіологічної функції організму потребувало опрацювання не лише різних методик аналізу матеріалу й концептуалізації даних, але й цілком відмінних методологічних підстав для такого аналізу та концептуалізації. Саме Ф. де Соссюр першим зрозумів цю залежність. Разом із І. Бодуеном де Куртене, М. В. Крушевським, О. О. Потебнею (і ще кількома лінгвістами-антропоцентристами) він не лише онтологічно концептуалізував мову як психосоціальну функцію людської діяльності, але й визначив це положення як методологічну базу дослідження. Узалежнення мови / мовлення від досвіду / діяльності людини, а пізнання мовної діяльності – від методологічних настанов вченого виразно релятивізувало лінгвістику й змусило наступні покоління мовознавців, з одного боку, усвідомити і визначити свою метарефлексивну позицію щодо об'єкта, а з іншого – усвідомити необхідність опрацювання більш гнучких методів дослідження мовного досвіду саме як людської (зокрема й власної) діяльності.

Побутує відома усім мовознавцям теза, що Ф. де Соссюр був творцем сучасної лінгвістики й «батьком» структуралізму. Якщо й погоджуватися з нею, то лише в одному: мовознавство ХХ століття (і передусім саме структуралізм в усіх його виявах) стало виразно методологічним. Ніколи до Ф. де Соссюра в мовознавчих дослідженнях так не акцентували на з'ясуванні власної методологічної позиції та методологічних дискусіях з опонентами. У цьому сенсі його можна дійсно вважати засновником якісно нової парадигми в лінгвістиці. Після нього вже

не прийнято ігнорувати роль мовознавця в лінгвістичних працях і сприймати об'єкт цієї науки як даний і незалежний від дослідника.

Мовознавці та теоретики науки завжди усвідомлювали, що конфлікти й суперечки між представниками різних течій і напрямів у лінгвістиці базуються передусім на відмінності методологічних і філософських підстав дослідження. Усе частіше лінгвістична методологія стає предметом самостійного вивчення й визнається необхідним елементом кожного мовознавчого дослідження (напр., див. праці: [4; 5; 8 та ін.]).

Методологія для мовознавства є одним із базових чинників його розвитку, але одночасно й певною точкою зіткнення науки й світогляду, проблемою, яку кожен науковець має розв'язати для себе сам, перш ніж підводити підсумки у власних дослідженнях. Про проблемність методології для пострадянського мовознавства пише Ф. С. Бацевич: «усвідомлюється гостра потреба уточнення (або прямого формулювання) епістемічних і філософсько-методологічних засад науки про мову. При цьому проблема світоглядних основ лінгвістики або поставала як центральна, або в силу різних обставин делікатно обходилась. Останнє, на нашу думку, спостерігається в даний час, принаймні на теренах колишнього Радянського Союзу. Справа в тому, що поняття «методологія» у сучасного науковця викликає неоднозначне ставлення. Особливо це стосується вчених старшого і середнього покоління, які на власному досвіді відчули значний ідеологічний прес «єдино правильної теорії», необхідність чіткого слідування постулатам діалектичного матеріалізму, причому, як правило, догматизованого, а часом і вульгаризованого» [1, с. 154].

Значною мірою поділяючи погляди швейцарського вченого, зазначимо, що дослідження мови чи мовлення стає можливим чи неможливим та набуває тієї чи тієї особливості залежно від обраної методології («точки зору»), і саме вона є одним із чинників розвитку мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Лінгвістика на зламі: спроба обґрунтування епістемічних засад. *Бюлетень Західного наукового центру. 2010* / Національна академія наук України та Міністерство освіти і науки України. Західний науковий центр. Львів: Паїс, 2010. С. 154–164.

2. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод: сучасні концепції. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. 2012. № 183. Том 195. С.17–20.

3. Голубовська І. О. Проблема методології лінгвістичних досліджень у міждисциплінарному висвітленні. *Studia Linguistica*. 2012. Вип. 6. С. 67–75.

4. Лещак О. Языковая деятельность. Основы функциональной методологии лингвистики. Тернопіль: Підручники і посібники, 1996. 446 с.

5. Методологические основы новых направлений в мировом языкознании / отв. ред. Мельничук А. С. Київ: Наукова думка, 1992. 380 с.

6. Новая философская энциклопедия: в 4 томах / Ред. совет: Степин В. С., Гусейнов А. А., Семигин Г. Ю., Огурцов А. П. и др. Москва: Мысль, 2010. Т. 2. 634 с.

7. Современный философский словарь / общ. ред. В. Е. Кемеров. Москва: Академический проект, 2004. 864 с.

8. Степанов Ю. С. Язык и метод: К современной философии языка. Москва: Языки русской культуры, 1998. 784 с.

*Саманьего Д.-М. А., Сітко А. В.
(м. Київ)*

СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТВОРІВ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Синтаксис як частина граматики описує правила сполучуваності слів та будови речень, а також включення речень до утворень вищого порядку, таких як над фразова єдність і текст.

Аналіз теоретичних праць підтвердив недостатню дослідженість граматичних характеристик художнього мовлення. Перекладачі теж звертають значно меншу увагу на синтаксис, відтворюючи художні, зокрема прозові твори, ніж на засоби інших рівнів, зокрема лексичного, хоча синтаксис є найбільш креативною сферою мови. У перекладознавчих розвідках, навіть тих, що висвітлюють лінгвістичні аспекти перекладу, зосереджено увагу на проблемах відтворення лише окремих синтаксичних явищ, у той час як найбільший комплекс граматичних проблем перекладу

пов'язаний саме з розумінням синтаксичної структури та комунікативної семантики речень [7, с. 8].

Добрим підґрунтям для проведення перекладознавчого аналізу є контрастивні дослідження (граматичні, прагматичні та стилістичні), адже навряд чи можна сумніватися в тому, що лінгвістика відіграє щонайважливішу роль у перекладознавстві [8, с. 199].

Дослідженням із проблем зіставлення у сфері синтаксису присвячено праці Г. Г. Дрінко, Ю. О. Жлуктенка, І. В. Корунця та С. О. Швачко. Проте граматичні явища тут аналізуються з погляду лінгвістики, а не з погляду перекладознавства. Найбільш корисними виявилися порівняльні дослідження, викладені в роботах В. Д. Аракіна [1] та А. В. Сітко [9], присвячені зіставному аналізу особливостей двох мов, їхніх конвергентних і дивергентних рис на морфологічному й синтаксичному та перекладознавчому рівнях.

Проблема синтаксису в контексті всебічного вивчення й опису мовно-художнього стилю письменника все ще не вирішена у філології й є одним із найважливіших її завдань, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Вивчення перекладу художньої літератури передбачає глибокий стилістичний аналіз матеріалу, який дозволив би виявити, у чому його індивідуальна своєрідність. Шляхом цього аналізу стає зрозуміло, що своєрідність авторської манери, яка проявляється у творі пов'язана із специфікою літератури як виду мистецтва. Для літератури як виду мистецтва матеріалом якого є мова, характерний особливий, часто безпосередньо тісний зв'язок між художнім образом і мовною категорією, на ґрунті якої він будується.

Поряд з образністю художню літературу від інших творів книжкового слова відрізняє смислова місткість, яка виявляється у можливості сказати більше, ніж вказує пряме значення слів у їх сукупності, примусити працювати і розум, і почуття, і увагу читача. Смислова місткість літературного твору виявляється у формах реалістичної типізації, в алегоричній інакомовності, або у загальній багатоплановості художньої мови [12, с. 269].

Ще одна характерна риса художньої літератури – це яскраво виражене національне забарвлення змісту і форми, що є в загалі

природним для літератури, і як відображення дійсності в образах, обумовлених нею. Важливим є також відбиток того часу, коли було написано твір – тісний зв'язок між історичними обставинами і образами твору, що їх відображають.

Художня проза є формою особливої композиційної організації художньої мови. Своєрідність цього стилю мовлення полягає не стільки у доборі тих чи тих мовних засобів, скільки у використанні цих засобів з метою художнього висвітлення дійсності [8, с. 200].

Специфіка кожного літературного жанру з характерними для нього мовними стилями, звичайно, відображається на умовах перекладу. При цьому велику роль відіграють особливості мовного стилю тієї мови, якою перекладається твір [4, с. 137].

Лінгвостилістична система, всі мовні ресурси художньої прози спираються на синтаксичну будову та способи текстотворення, що сприяють розкриттю стилістичного й комунікативного потенціалу мовних одиниць, їхнього естетичного змісту та експресивної семантики.

У синтаксисі найбільш повно виражається специфічність мови, тому цілком зрозуміло, що саме від того, наскільки професійно перекладач зможе своєю мовою відтворити усі можливі особливості синтаксису іншомовного художнього твору, настільки краще й швидше цей твір увійде в нову мовну картину й більш цілісніше сприйматиметься читачем.

Потрібно пам'ятати, що особливості стилю усіх перекладачів напевне найповнішим образом виявляються в синтаксисі [11, с. 656]. Найчастіші причини використання специфічних синтаксичних структури в художньому творі є не зовнішніми, як звикли вважати, а внутрішніми чинниками: духом, характером, настроєм, індивідуальними психологічними особливостями автора, розвитком сюжету твору. Елементи граматичної організації тексту – а особливо його синтаксису – утворюють повнозначну, так би мовити, картину всього художнього твору, вони фокусують думку і сприяють актуалізації окремих засобів вираження. Отже, дослідження шляхів відтворення в мові перекладу синтаксичних конструкцій пов'язане в значній мірі з його авторським використанням [10].

Головною синтаксичною одиницею є речення. Письмове речення літературної мови будується відповідно до норм літературної мови, і автор,

як правило, намагається дотримуватися цих норм. Однак на нормативні характеристики в художньому творі накладаються індивідуальні, авторські а також додаткові: експресивні, композиційні, тематичні особливості, зумовлені специфічним характером художнього мовлення. Об'єднання цих трьох факторів і дає синтаксичну картину конкретного художнього тексту [3, с. 27].

При аналізі будови контексту виявляється, що його складові одиниці – речення, група речень – не лише поєднані засобами контекстуально зв'язку, а й взаємозумовлені в розташуванні своїх складових частин.

Особливо виразно це виявляється в будові початкової частини речення, яка, будучи вихідною для подальшого контекстуального розгортання і, маючи певні детермінантні властивості, що виявляються і в порядку слів простого речення, може розглядатися як показник того чи іншого словорозташування в певному реченні та як ознака між реченнями, об'єднаними в контексті. Член речення або група членів речення, якими воно розпочинається і які зумовлюють порядок слів цього речення, а також інших, що мають з ним контекстуальний зв'язок, можна назвати синтаксичним зачином речення. Зачини можуть бути підметові, присудкові і обставинні [5, с. 138].

У лінгвістичних дослідженнях кінця ХХ – початку ХХІ ст. стилістична семантика домінує над формально-граматичним підходом до вивчення синтаксичних одиниць, а поняття «стилістичний синтаксис» та «експресивний синтаксис» стали важливою частиною теорії мови й лінгвістичного дослідження художнього твору. Науковці зазначають, що саме в синтаксичній будові мови закладені особливо великі можливості для стилістики [6, с. 657].

Різноманіття мовного складу сучасного художнього твору обумовлене потребами мистецького зображення дійсності, тому для митця не існує обмежень щодо вибору мовних засобів, використання закладених у них експресивних можливостей, надання нового значення і нових функцій експресивно незабарвленим мовним одиницям. Синтаксичні мовні засоби також активно залучаються авторами сучасних художніх творів до виконання ідейно-естетичної функції творів художньої літератури їх мистецького призначення.

Синтаксис має надзвичайно широкі експресивні можливості, які закладені в синтаксичній сполучуваності окремих слів, словосполучень, висловлень, у типах зв'язку мовних одиниць, будові речення і т. ін. Автори творів художньої літератури активно використовують ці можливості для досягнення конкретних цілей кожного художнього твору.

Останнім часом проблема використання синтаксичної будови мовлення для досягнення певної естетичної мети художнього твору все більш пов'язується з проникненням розмовних синтаксичних структур в художні тексти. Розмовні синтаксичні структури сприяють демократизації художнього мовлення, надають художньому твору певного динамізму, викликають у читача відчуття присутності та виконують багато інших функцій.

Функціонування розмовних синтаксичних структур в художніх текстах слід розглядати щонайменше в двох аспектах: по-перше, це місце і спосіб включення розмовної структури до художнього тексту; по-друге, це комплекс стилістичних функцій, які розмовна синтаксична структура виконує в художньому тексті.

Яскравим прикладом розмовних синтаксичних структур, що широко використовуються в сучасних англійських художніх текстах, є спеціальні синтаксичні структури, які ґрунтуються на особливостях синтаксичного членування. До таких структур відносять парцеляцію, номінативні речення, приєднувальні конструкції й т. п. [2, с. 78].

І все ж синтаксис є однією з найменш опрацьованих ділянок у перекладі. У більшості перекладознавчих досліджень головним чином зосереджують увагу на проблемах відтворення тільки деяких окремих синтаксичних явищ, у тому ж числі при вивченні перекладацьких трансформацій. Отже, виходячи з усього вище зазначеного подальше дослідження відтворення синтаксичних особливостей художніх текстів має досить яскраві перспективи та вагоме значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракин В. Д. Сравнительная типология английского и русского языков: учеб. пособие. 3-е изд. Москва: ФИЗМАТЛИТ, 2005. 232 с.
2. Білоус О., Зимомря М. Переклад: теорія та практика: навчально-методичний посібник. Кіровоград: Редакційно-видавничий центр КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. 114 с.

3. Колегаева И. М. Текст как единица научной и художественной коммуникации. Одесса: Редакционно-изд. отдел обл. упр. по печати, 1991. 120 с.
4. Львівська Е. Д. Теоретичні проблеми перекладу (на матеріалі іспанської мови). Москва: Вища школа, 1985. 232 с.
5. Радзівєвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ: Ін-т укр. мови АН України, 1993. 194 с.
6. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
7. Сітко А. В. Відтворення комунікативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Одеса, 2011. 19 с.
8. Сітко А. В. Використання результатів контрастивних досліджень у перекладознавстві. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 116. С. 199–203.
9. Сітко А. В. Структурні особливості англійських та українських інтерогативів. *Нова філологія*. 2013. Вип. 58. С. 187–189.
10. Татару Л. В. Синтаксис нарратива потоку свідомості та його трансформації при перекладі. *Вестн. Моск. гос. обл. ун-та. Сер.: Лингвистика*. 2008. № 2. URL: <http://www.vestnikmgou.ru/library/files/incoming/3/2008/2/issue.pdf> (дата звернення: 25.04.2015).
11. Топер П. М. Перевод художественный. *Краткая литературная энциклопедия*. Москва, 1968. Т. 5. С. 656–665.
12. Чуковський К. І. Високе мистецтво. Москва, 1975. 350 с.

Святченко В. В.
(м. Слов'янськ)

СИСТЕМНІСТЬ МОВИ В ПРАЦЯХ Ф. ДЕ СОССЮРА

Одним з найвидатніших лінгвістів світу, з ім'ям якого пов'язують перш за все утвердження системно-структурного підходу до мови, є швейцарський учений Фердинанд де Соссюр. Головною заслугою Соссюра

перед європейським і світовим мовознавством є наголошення на необхідності вивчення мови як структури, бачення того внутрішнього в мові, що визначає її суть як засобу комунікації.

Соссюр був одним з перших дослідників, які чітко усвідомили, що мова має найрізноманітніші властивості; отже, вона повинна характеризуватися з різних сторін, може отримувати різні визначення.

Мова, досліджувана з точки зору своєї функції в колективі людей, може розглядатися як засіб спілкування, спосіб вираження думок. Мова, досліджувана з погляду умов свого існування, постає як культурно-історичний феномен. Мова, досліджувана з точки зору своєї внутрішньої будови, повинна бути визначена як система, як певна структура. «Мова є не що інше, як система чистих значущостей», – писав Соссюр [16, с. 44].

Усе, що має відношення до лінгвальної системи, для Соссюра є взаємоположенням елементів системи. Лінгвіст підкреслював: «Мова – це система знаків, у якій єдино істотним є поєднання смисла й акустичного образу, причому два ці елементи знака рівною мірою психічні» [там же, с. 53]. Соссюр не випадково підкреслював цю властивість мови. Учений проводив розмежування між мовою й мовленням, які входять до складу мовленевої діяльності. Якщо мова психічна – то мовлення психофізичне.

Мова багатоформенна й різносистемна [2, с. 516]. Мова вивчається в межах різних галузей науки – фізики, фізіології, психології, лінгвістики тощо. Крім того, мова має відношення до індивідуальної та соціальної сфери діяльності людини: «Мова для нас – це мовленєва діяльність мінус сама мова», – постулював Соссюр [16, с. 47].

Надзвичайно важливим твердженням Соссюра є теза про те, що «мова є системою знаків, які виражають поняття» [там же, с. 56]. Лінгвіст впевнений: мову можна порівнювати з іншими системами знаків, які виражають ідеї, – з формами чемності, з обрядами і т. д. Він пропонує окреслити науку, яка «буде вивчати життя знаків у рамках життя суспільства»; цю науку доцільно назвати називає семіологією (від грецького *semeion* – «знак») [там же, с. 54]. Лінгвістика при цьому є лише частиною науки семіології. Одним із завдань, за Соссюром, є встановлення того, що саме дозволяє виділити мову як особливу знакову систему серед інших семіологічних явищ.

Соссюр виходить з того, що елементи мови не виступають у складі мови відокремлено [3, с. 428]. Вони є частиною системи, у межах якої кожен елемент мови співвідноситься з іншими елементами [16, с. 146]. Лінгвіст решуче висуває вимогу розглядати всі мовні факти у відповідній системі. Як наслідок Соссюр розмежовує два аспекти в мові і, відповідно, в мовознавстві: синхронію і діяхронію. Синхронія – це вісь одночасовості, де розташовуються явища, які співіснують у мові, і де немає втручання часу. Діяхронія – це вісь послідовності, де кожне окреме явище розміщується в історичному розвитку з усіма змінами. Відповідно Соссюр розрізняє дві лінгвістики: синхронічну й діяхронічну.

Подібне розрізнення існувало й до нього. На важливість синхронічного вивчення мови вказували О. О. Потебня, Г. Пауль, І. О. Бодуен де Куртене, О. О. Шахматов та інші вчені (використовуючи інші терміни), які водночас – у межах порівняльно-історичного мовознавства – досліджували мову в діяхронії. Однак Соссюр проводить це розрізнення найбільш послідовно і надає йому значення методологічного принципу.

Зрівняння синхронічної лінгвістики з діяхронічною на той час було сміливим кроком, бо описову (синхронічну) лінгвістику тоді дехто вважав ненауковою, розглядав її як практичну дисципліну, що придатна для гімназій, а не в межах університетського викладання. Соссюр, по суті, реабілітував синхронічну лінгвістику. Він стверджував: «Лінгвістика відводила надто велике місце історії, тепер їй доведеться повернутися до статичної точки зору традиційної граматики, але вже сприйнятої в новому дусі, збагаченої новими прийомами й оновленої історичним методом, який, таким чином, непрямо допомагає краще усвідомлювати стан мови» [там же, с. 120]. Ця теза свідчить, що, по-перше (усупереч твердженням деяких радянських лінгвістів), Соссюр не відривав синхронію від діяхронії і не проповідував ахронію, по-друге, в нього, як зауважує В. М. Алпатов, «ідеться не просто про зрівняння двох лінгвістик, а про новий виток спіралі, про перехід на новий рівень до переважно синхронної лінгвістики» [1, с. 89].

Уведення протиставлення синхронії й діяхронії докорінно змінило спрямованість лінгвістики ХХ ст., відкрило шлях до зосередження на

синхронічній лінгвістиці, яка відставала від діахронічної. Це допомогло мовознавству вийти з кризи, в якій воно на той час опинилося [2, с. 511].

Не можна погодитися лише з тезою Соссюра про системність синхронії і несистемність діахронії (свого часу це твердження швейцарського лінгвіста критикував М. М. Дурново). Упродовж ХХ ст. – початку ХХІ ст. на матеріалі багатьох мов різних сімей було показано, що зміни в мові мають системний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений. Москва, 2005. 368 с.
2. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. Очерки по истории лингвистики. Москва : Наука, 1975. 559 с.
3. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. История языкознания. Москва : Академия, 2005. 672 с.
4. Березин Ф. М. История лингвистических учений. М.: Высш. школа, 1975. 304 с.
5. Березин Ф. М. История русского языкознания: учеб. пособие. Высш. школа, 1979. 223 с.
6. Бомхард А. Р. Придыхательные смычные в праиндоевропейском. *Вопросы языкознания*. 1992. № 2. С. 47–55.
7. Будагов Р. А. Язык, история и современность. Москва : Изд-во МГУ, 1971. 299 с.
8. Глущенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
9. Звегинцев В. А. Очерки по общему языкознанию. Москва : Издательство Моск. ун-та, 1962. 384 с.
10. Зубкова Л. Г. Лингвистические учения конца XVII – начала ХХ вв. : развитие общей теории языка в системных концепциях. Москва : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1989. 215 с.
11. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии : Учеб. пособие. Москва: Изд-во РУДН, 2003. 472 с.
12. Иванова Л. П. Общее языкознание. Курс лекций. Научное пособие. Кхв : Освита України, 2010. 432 с.

13. Климов Г. А. Реконструкция и диахроническая интерпретация в компаративистике. *Вопросы языкознания*. 1988. № 3. С. 9–16.
14. Кондрашов Н. А. История лингвистических учений : учеб. пособие для студ. ин-тов. Москва : Просвещение, 1979. 224 с.
15. Мельничук О. С. О генезисе индоевропейского вокализма. *Вопросы языкознания*. 1979. № 5. С. 3–16.
16. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики : пер. з франц. Київ : Основи, 1998. 324 с.

*Сітко А. В., Хоружий В. В.
(м. Київ)*

СТРАТЕГІЇ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Фразеологічний фонд мови здавна привертав увагу багатьох мовознавців. Предметом вивчення фразеології є стійкі сполучення двох і більше слів, що створюють семантичну цілісність і відтворюються у процесі мовлення як готові словесні формули. Фразеологічні одиниці відзначаються низкою ознак, що дозволяє вважати їх самостійними одиницями мови, відмінними від інших лінгвістичних одиниць – від слова, звичайного вільного словосполучення, речення, – хоч вони мають з останнім немало спільного.

Найістотніші риси фразеологічних одиниць – відтворюваність у процесі спілкування і цілісність значення. Але критерії дослівної неперекладності, незмінності складу, еквівалентності слову, метафоричності, експресивно-емоційного забарвлення тощо, які підкреслюються окремими дослідниками, по-перше, не притаманні усім фразеологічним зворотам, а по-друге, не допомагають розрізняти фразеологічні й нефразеологічні одиниці мови. Це ускладнює вироблення єдиного визначення і послідовної класифікації фразеологізмів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що фразеологія тісно пов'язана з соціально-економічною, політичною, культурною сферами життя суспільства. Багато фразеологічних одиниць є у творах відомих

авторів, хоча шляхи перекладу та особливості фразеологічних одиниць залишаються малодослідженими. Лінгвісти мають різні погляди стосовно національно-специфічної лексики, оскільки визначається ступінь впливу національно-культурного компонента на конотивне значення слова, з'ясовується його естетична функція та семантика слова, а також специфіка відзеркалення культурних явищ у мові [3, с. 340].

Так, фразеологічні одиниці англійської мови відрізняються від українських не тільки образністю, а й через особливе національне забарвлення, асоціативні зв'язки, що вкладені у зміст фразеологізму. Поняття асоціації визначається як «зв'язування двох уявлень, двох об'єктів тощо, зазвичай – стимулу й супроводжуючої його реакції» і займає ключову позицію в сучасній когнітивній науці через те, що на її основі, як вважається, побудована робота чи не всієї ментальної сфери людини [5, с. 42].

У свідомості людини мають місце принаймні дві стратегії асоціювання: породження асоціацій з опорою на образне відтворення світу й асоціювання на основі вербального матеріалу [1, с. 336]. Розрізняють два типи впливу, які асоціація чинить на прийняття перекладацьких рішень. Перший тип асоціативного впливу має прагматичний характер і пов'язаний з необхідністю відтворення того кола асоціацій, які створює певний мовний матеріал на цільову аудиторію оригіналу, і які зазвичай вважаються неперекладними через свою етноспецифічну природу. Песимістичний погляд на проблему відтворення асоціацій передбачає, що у перекладі відбувається масштабне переконструювання художньої картини світу автора на художню картину світу перекладача, в ході якої певні асоціації втрачаються, а інші – замінюються.

Треба також враховувати потенційні ситуації, коли «у читача перекладу виникають не ті асоціації, яких автор очікує від читача оригіналу» [1, с. 337]. Причиною втрати асоціацій може бути те, що перекладач їх «не помітив» або те, що за своєю природою вони незрозумілі та чужі читачу перекладеного твору. У цьому сенсі проблема асоціацій тісно пов'язана з проблемою стратегії перекладу.

По відношенню до культури перекладач завжди має певний вибір: а) вважати важливішою культуру тексту оригіналу, чи б) вважати важливішою культуру цільову. Вибір на користь способу форенизації

спантеличить читача, адже культурні особливості, збережені у перекладі, привернуть значним чином увагу своєю незвичністю, а інколи і незрозумілістю. Доместикація може змінити текст оригіналу і атмосферу культури таким чином, що переклад в багатьох випадках цілковито відрізнятиметься від оригіналу. Проте будь-які вилучення культурноорієнтованих особливостей першотвору, на нашу думку, є абсолютно неприпустимим, оскільки позбавляють переклад його пізнавального значення [4, с. 145]. З тієї ж причини вважаємо недоречним і надмірні прояви доместикації культурно-специфічного матеріалу. Це, звичайно, дві крайнощі. Насправді, переклад твориться на межі між двома принципами [2].

Стратегія «золотої середини» [2] як комплементарна стратегія між доместикацією та форенізацією дозволяє зберегти мовностилістичну специфіку ВТ та сприяє адекватному сприйняттю ПТ цільовою аудиторією.

Можливості досягнення повноцінного перекладу фразеологічних одиниць (ФО) залежать в основному від співвідношень між одиницями мови оригіналу і мови перекладу:

1) ФО має у мові перекладу точний, не залежний від контексту повноцінний відповідник (відтворено смислове значення та конотації) – еквівалент: *as alike as peas in a pod* – схожі, як дві краплі води; *(as) black as a thunder cloud* (або *as sin, as thunder, as a thunderstorm*) – темний, як хмара; *buzz like a beehive* гудіти, як вулик; *(as) clear as crystal* – чистий, як кришталь; *(as) close as an oyster* – німий, як риба;

2) ФО не має у мові перекладу ні еквівалентів, ні аналогів, не перекладається у словниковому порядку, тобто фразеологізм мови оригіналу не тотожний фразеологізму мови перекладу і тому відтворюється іншими, нефразеологічними засобами.

а) Лексичний переклад застосовується, як правило, у тих випадках, коли певне поняття означене в одній мові фразеологізмом, а в іншій – словом: *(as) cool as a cucumber* – спокійний, байдужий, холоднокрівний; *(as) good as a play* – дуже цікаво, забавно, кумедно; *(as) good as pie* – дуже гарний, симпатичний; *(as) hard as nails* – твердий; загартований; *(as) mad as hell* – дуже злий, розлючений.

б) Калькуванню віддають перевагу зазвичай у тих випадках, коли не можна передати ФО у цілості її семантико-стилістичного і експресивно-емоційного значення, а у зв'язку з різними причинами бажано «довести до бачення» читача образну основу. Передумовою для калькування служить достатня вмотивованість значення ФО значеннями її компонентів.

Тобто, калькування можливе лише тоді, коли дослівний переклад може донести до читача істинний зміст всього фразеологізма (а не значення його складових компонентів): *(as) old as Methuselah* – старий, як Мафусаїл; *(as) poor as Job (Lazarus)* – бідний, як Іов, злидений, нужденний [етим. бібл.], *(as) rich as Croesus* – багатий, як Крез.

Отже, розрізняємо ФО, що мають еквіваленти у цільовій мові чи створюються перекладачем в залежності від контексту та безеквівалентні ФО. У першому випадку ФО мови-джерела перекладаються фразеологізмом у цільовій мові – фразеологічний переклад, до безеквівалентних ФО застосовують нефразеологічний переклад.

Фразеологічний переклад передбачає використання у тексті перекладу сталих одиниць різного ступеню близькості між одиницею мови-оригіналу і відповідною одиницею мови-перекладу – від повного і абсолютного еквівалента до приблизного фразеологічного відповідника [5, с. 46].

Фразеологічний еквівалент – це фразеологізм у мові перекладу, по всім показникам рівноцінної одиниці, яку перекладають.

Як правило, незалежно від контексту він повинен мати ті ж денотативні та конотативні значення, тобто між співвіднесеними ФО не повинно бути розбіжностей відносно смислового змісту, стилістичної віднесеності, метафоричності й емоційно-експресивного забарвлення, вони повинні мати приблизно однаковий компонентний склад, володіти рядом однакових лексико-граматичних показників: сполучення (наприклад, відносно вимоги істоти/неістоти), приналежність до однієї граматичної категорії, вживаність, зв'язком з контекстними словами-супутниками і т. ін.; і ще одним – відсутністю національного колориту.

Кількість ФО, спільних для української й англійської мов, незначна, особливо якщо розглядати їх у порівняльному плані. Неповним (частковим) фразеологічним еквівалентом називають таку одиницю мови перекладу, яка являється еквівалентом, повним і абсолютним,

співвідсною багатозначній одиниці у мові оригіналу, але не в усіх значеннях. Частою відмінністю можна вважати неоднаковий лексико-семантичний зміст окремих компонентів. В інших випадках еквівалент може відрізнитися від початкової фразеологічної одиниці компонентним складом [5, с. 47–48].

Нефразеологічний переклад відтворює ФО за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів мови перекладу. Його зазвичай використовують, лише переконавшись, що жодним із фразеологічних еквівалентів чи аналогів скористатися неможливо. Такий переклад, на думку А. В. Тарасової, враховуючи навіть компенсаційні можливості контексту, важко назвати повноцінним: завжди є певні втрати (образність, експресивність, конотації, афористичність, відтінки значень), що і змушує перекладачів звертатися до нього лише у випадку надзвичайної необхідності [5, с. 42]. До нефразеологічних способів перекладу, за класифікацією С. Флоріна і С. Влахова [1], належать: *лексичний переклад*, *переклад калькою та описовий переклад*.

Під час перекладу відбувається зіткнення не тільки двох різних мов, але і лінгвокультур. При комунікативному підході до перекладу, тобто в рамках міжмовної комунікації, переклад розглядається як процес і результат перекладу, при цьому враховується сукупність мовних та позамовних чинників, що визначають можливість і характер комунікації між людьми, що належать до різних лінгвокультур.

Отже, відтворення фразеологізмів в перекладі здійснюється різними способами, виходячи із тієї ролі, яку вони відіграють, та враховуючи характер самих текстів та цілі перекладу. Те, що є беззаперечно очевидним для носія однієї мови, може бути зовсім незрозумілим для носія іншої мови. Тому переклад таких словосполучень та слів залежить від багатьох факторів: своєрідності сприйняття оригіналу перекладачем, різносистемності мов, відмінностей середовища існування та проживання та ін. При перекладі фразеологізмів потрібно намагатися підбирати вислови та мовні кліше, які відповідають саме менталітету та культурі мови перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Высш. шк., 1986. 416 с.

2. Коптілов В. В. Першотвір і переклад (Роздуми і спостереження). Київ: Дніпро, 1972. 215 с.

3. Сітко А., Скавронська А. Етномовний компонент українських народних казок як проблема перекладу. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: IX міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 квітня 2016 р.: тези доп.* Київ, 2016. С. 340–344.

4. Сітко А., Данилюк Ю. Комунікативно-прагматичні аспекти перекладу художніх творів для дітей. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: зб. наук. праць.* Київ: Аграр Медіа Груп, 2018. С. 142–146. URL: <http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/35753/1/сборник%20НАУ%202018.pdf>

5. Тарасова А. В. Відтворення англійських компаративних фразеологізмів в українських перекладах: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Херсонський державний університет. Херсон, 2017. 220 с.

*Сорока Т. В.
(м. Ізмаїл)*

AXIONOMEN COMMUNICATION IN LINGUISTIC DEFINING

Axionomen *communication*¹ is a specific form of human interaction in the process of cognitive and working activities. The human forms of communication are mainly characterized by language functioning as the most important means of intercourse. In communicative function language manifests its tool-sign essence, due to which communication becomes the most important device of making a man a social personality, a guide of directions of a given society, forming individual and group lines. Individual motivations and forms of behaviour may be accepted by society, if they are variations within some limits. Communication is a means of correcting an individual or group non-social manifestation. Being a social process, communication serves the formation of the society as a whole, performing a connecting function in it.

---

¹ The term axionomen proposed and put into scientific practice by the author of the article is qualified as a determined linguistic unit denoting a spiritual value.

Communication consists of communicative acts (a unit of communication) in which communicants participate in generating utterances (texts) and interpreting them. The initial and final stages of communication by means of a national language (producing and interpreting text, understanding) go back to the internal speech devices, its deep structures at the level of a universal subject code of thinking, where national language specificity is neutralized with general human schemes of sense formation. On the contrary in surface structures communication is realized in utterances (text) where all the constituents form a national language verbalized product with a purpose of informing about some ideas; interests, emotions of communicants [1, p. 174]. Communication also includes non-verbal components, e.g. gestures, mimicry, etc.

Communication in any case is conditioned by extralinguistic factors (situational concreteness, presupposition, national culture tradition). It may be realized with the means of secondary semiotic systems (science languages, musical notation, the rules of games, Morse code, programme languages in the dialogue with electronic calculation machines) and computers or by means of primary languages (pantomime, sign system).

The notion of communication (synonym to intercourse) is also used in the theory of communication, in investigations connected with the problem of “artificial intellect”, the tasks of making up dialogue systems “man-computer”.

Most linguistic approaches recognize the central role played by the communicative factors of setting, participants and activity.

The particular time and place in which people interact will exercise its influence on the kind of communication that may occur – or whether communication is permitted at all. In institutionalized settings, such as a church or a court of law, the effect on language use is clear enough. But in many everyday situations, and especially in cultures we find alien, the relationship between setting and language can be very difficult to discover. At dinner parties, funerals, interviews, council meetings, weddings, and on other occasions, linguistic norms of behaviour need to be intuitively recognized if people are to act appropriately, but they are not always easy to define. For example, how would one begin to define the optimum length of an afterdinner speech, or the proportion of humour its subject matter should contain? In different times and places we may be obliged, permitted, encouraged or even forbidden to

communicate; and the quality or quantity of the language we use is subject to social evaluation and sanction.

Telephone conversations provide one of the clearest examples of the influence of setting upon language, because of the lack of visual. The opening and closing phases of such conversations are particularly distinctive, with rules governing sequences of acceptable and unacceptable utterances.

The simple opposition of message “sender” and message “receiver” needs considerable refinement if we are to classify communicative events satisfactorily. Normally a single person acts as a sender, or addresser.

Similarly, a single person is the usual receiver, or addressee of a message; but here too we must allow for variations. We may address someone directly, or through an intermediary, such as a secretary, interpreter, or spokesperson. A third party may overhear what we are saying, or see what we have written, and we may consider this desirable or undesirable. And speech addressed to a group of people is common enough in everyday conversation, as well as in more formal contexts, such as sermons, toasts, and lectures, and the whole range of circumstances that define the world of spoken and written mass communication.

All of these contexts can influence the language used by the speaker. For example, to know that one is being overheard by one's superior can lead to marked alterations in speech, even to the extent of adopting a completely different stylistic level. One may need to defer to the broader audience by altering pronoun forms and using various politeness strategies, as well as by modifying non-linguistic behaviour (such as body movements and eye contact).

When two people with different social background meet, there is a tendency for their speech to alter, so that they become more alike – a process known as accommodation or convergence. Modifications have been observed in several areas of language, including grammar, vocabulary, pronunciation, speech rate, use of pause, and utterance length. Everyday examples are the slower and simpler speech used in talking to foreigners or young children; the way technical information is presented in a less complex manner to those who lack the appropriate background; the rapid development of catch phrases within a social group; and the way many people cannot stop themselves unconsciously picking up the accent of the person they are talking to. Speech divergence also

takes place when people wish to emphasize their personal, social, religious, or other identity. There may be quite elementary reasons for the divergence, such as a dislike of the learner's appearance or behaviour; or there may be more deep-rooted reasons, such as the deliberate use of a minority language or ethnically distinctive accent or dialect.

The kind of activity in which we engage will directly influence the way we communicate. At one level, our activities reflect the social status we have and the roles we perform. But status and role are very general notions, within which it is possible to recognize a much more specific notion of “activity type”. For example, priests have a well-defined status and role within a community; but while exercising their role as priests, they engage in a wide range of activities, such as leading a service, giving a sermon, exorcizing spirits, hearing confession, baptizing and visiting the sick. Many other occupations involve a similar variety; and in all cases there are linguistic consequences of the shift from one activity to another. Linguistically distinct activities are often referred to as genres or registers, though these terms are sometimes used to refer to all the contextually influenced varieties.

Activity influence is not restricted to occupational environments. We also engage in many kinds of activity in everyday speech and writing, such as gossiping, discussing, quarrelling, petitioning, visiting, telephoning, and writing our lists. Here too there are linguistic norms and conventions, although they are usually more flexible, and the genres are not always as easy to define as those associated with more formal activities.

Of the many types of communicative act, most study has been devoted to conversation, seen as the most fundamental and pervasive means of conducting human affairs. These very characteristics, however, complicate any investigation. Because people interact linguistically in such a wide range of social situations, on such a variety of topics, and with such an unpredictable set of participants, it has proved very difficult to determine the extent to which conversational behaviour is systemic, and to generalize about it.

There is no doubt that such a system exists. Conversation turns out, upon analysis, to be a highly structured activity, in which people tacitly operate with a

set of basic conversations. A successful conversation is not a game but a mutually satisfying linguistic exchange.

The interaction among the above mentioned factors – setting, participants, activity – produces a set of constraints on several features of language, notably [2, p. 300]:

1. Channel. The medium chosen for the communication (e.g. speaking, writing, drumming) and the way it is used.

2. Code. The formal systems of communication shared by the participants (e.g. spoken English, Ukrainian, etc., deaf sign languages).

3. Message form. The structural patterns that identify the communication, both small scale (the choice of specific sounds, words, or grammatical constructions) and large scale (the choice of specific genres).

4. Subject matter. The content of the communication, both explicit and implicit.

Each of these plays a crucial part in the identification of a communicative event. E.g., a sermon (activity) is normally given in a church (setting), by a preacher addressing a congregation (participants), primarily using speech (medium), in a monologue in a single language (code), involving religious forms and genres (message form), and about a spiritual topic (subject matter). This kind of characterization needs immediate refinement. Some sermons permit dialogue as well as monologue; some use chant and song alongside speech; some introduce different languages.

But an initial simplified analysis is useful, because it enables a comparison to be made between different kinds of communicative events, which points the way towards a typology of communication. The success of a conversation depends not only on what speakers say but on their whole approach to the interaction.

BIBLIOGRAPHY

1. Полюжин М. М. Курс лекцій з лінгвоісторіографії: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей. Вінниця: Фоліант, 2005. 272 с.

2. Barker L. L. Communication. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. 481 p.

ПИТАЛЬНЕ РЕЧЕННЯ У СТРУКТУРІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

Розвиток комунікативного синтаксису зумовлює зростаючий інтерес лінгвістів до питальних речень, пов'язаних з особливостями реалізації та функціонування мовних одиниць у мовленні. Опис мовленнєвих особливостей мовних одиниць є одним з найважливіших аспектів сучасної лінгвістики. Проблема комунікативно-функціональної характеристики тексту, окремих мовних одиниць розглядається більш широко в плані співвідношення мови і мовлення, мови і мислення, мови і об'єктивної дійсності.

Для лінгвістики досить актуальним є дослідження питальних речень, з точки зору їхньої структури, а також комунікативного змісту, що реалізується в процесі спілкування для адекватної передачі змісту оригіналу і оптимального відтворення прагматичних характеристик тексту. Варто зазначити, що проблема питальності є однією з центральних у сучасній лінгвістиці, дослідженням якої присвячені праці С. Ф. Гедз, С. В. Невзорової, А. В. Сітко, В. П. Ніколаєва, О. М. Малюги [3; 5; 9; 7; 4].

Як відомо, специфіка мови найповніше виявляє себе у синтаксичній організації текстів, оскільки, з одного боку, у створенні синтаксичних одиниць беруть участь усі мовні засоби нижчих рівнів, з другого – саме синтаксичні одиниці – речення – слугують задля формування і вираження думки, саме в них знаходять вияв прагнення і почуття, комунікативна функція мовлення здійснюється саме через посередництво синтаксичних конструкцій, які є носіями ментального простору індивіда, а тому синтаксис виступає щодо змісту головним організуючим і впорядковуючим фактором.

Питальне речення необхідно аналізувати не тільки з погляду його структури, але й прагматики [10, с. 3]. А так як англійське речення є прагматично мобільним, то це створює проблеми при його розумінні та передачі інтерогативу українською мовою. Проблема питальності полягає

у тому, що наразі існують тільки дослідження окремих її аспектів і вона не є повністю розкритою, має багато суперечливих моментів. Саме тому ця тема потребує подальшого дослідження.

Основна увага вчених, які займалися вивченням проблеми питальності найчастіше зосереджується на одній із складових: або на проблемі питальних речень у структурі діалогу (І. А. Королькова, О. Г. Почепцов, Н. Н. Самсонова, тощо), або на проблемі реплік у відповідь (Т. М. Власова, Р. І. Гафт, тощо), або на проблемі відтворення питальних речень (А. В. Сітко). При цьому відзначається особлива роль інтерогативів у розгортанні процесу спілкування: питання виступає як елемент, який спонукає співрозмовника до повідомлення інформації, стимулює розгортання контексту, активізує мовленнєву дію в діалозі, виражає відношення комуніканта до предмета запиту та співрозмовника [11].

Діалог як тип і форма мови, безумовно, має свої, тільки йому притаманні особливості комунікативного розгортання. Ці риси й особливості обумовлені тим, що діалогічна єдність як комунікативна одиниця створюється зусиллями двох партнерів завдяки їх кооперації, координації міжособистісної діяльності.

На думку В. В. Бузарова, основною одиницею аналізу є не окреме, ізольоване речення, а діалогічна єдність, тобто мовленнєвий утвір, формально-змістовні характеристики якого зумовлені ситуацією безпосереднього спілкування учасників комунікативного акту [2, с. 149]. Саме діалогічне мовлення представляє собою осередок структурно-семантичних і функціонально-комунікативних особливостей природної мови [5, с. 19].

Реченнями питальної модальності в діалогічному мовленні своєрідно виражається спонукання, адресоване особі, від якої вимагають, щоб вона висловилась, повідомила про те, що становить інтерес для самого мовця або його співрозмовника.

Питальні речення можуть бути як повноскладовими, так і неповноскладовими (еліптичними). Повноскладові питальні речення функціонують у розмовній мові, як правило, в ролі ініціюючих реплік

діалогічної єдності запитання-відповідь. Еліптичні спеціальні запитання в переважній більшості мають ретроспективний характер завдяки їх семантичному злиттю з попередньою реплікою діалогічної єдності (ось чому діалогічна єдність, до складу якої входить еліптичне спеціальне питання у функції реактивного не може бути менш ніж трьохчленною). У ході мовленнєвого спілкування еліптичні питальні речення проявляють високу частотність.

Еліптичність зазвичай притаманна спеціальним питальним реченням. Питальне слово як невід'ємний компонент будь-якого спеціального питання вказує не лише на те, що рема його невідома, але є одночасно індикатором того лексико-граматичного поля, в межах якого адресату слід шукати відповідь на елемент X, яка корелювала б з тим чи тим питальним словом. При цьому повноскладове спеціальне питальне речення характеризується наявністю експліцитно вираженої теми, в той час як еліптичне питання цього ж типу має в своєму складі лише індикатора відсутньої реми (як зазначалось вище, таким індикатором є, як правило, питальне слово).

Ми підтримуємо думку І. В. Борисюк про те, що контекстуально-ситуативні умови спілкування можуть впливати на знецінення тематичних елементів питання настільки, «що їх участь у передачі функціонального спрямування питального висловлення стає факультативною» [1, с. 66]. Відсутність теми в еліптичному спеціальному питальному реченні спричинює неадекватність плану вираження планові змісту, чим пояснюється неможливість встановлення семантико-функціональної спрямованості такого запитання. У цьому випадку для виявлення його семантичного змісту залучається ліва дистрибуція [7, с. 8].

В окремих випадках неповноскладовими, або еліптичними можуть бути не лише реактивні репліки, оформлені як питальні, але й ініціюючі репліки діалогічної єдності також. При цьому їх синтаксична будова суттєво відрізняється від синтаксичної будови еліптичних спеціальних питань, ужитих з метою уточнення, або з'ясування якогось елементу попередньої репліки. Відмінність полягає у тому, що у цьому разі експліцитного вираження набуває лише семантично найвагомійший елемент

питального висловлення, у розкритті якого мовець відчуває особливу потребу. Всі ж інші компоненти (включаючи питальне слово як основний атрибут спеціального питання) не називаються адресантом у зв'язку з тим, що їх досить легко вивести з конкретної мовленнєвої ситуації.

Структурна неповнота характерна не лише для спеціальних питальних речень, але й для відповідей на них [6, с. 9]. Важливо наголосити на цьому у зв'язку з тим, що у процесі викладання англійської мови як іноземної вчителі, як правило, вимагають повноструктурної відповіді-реакції, не звертаючи увагу при цьому на те, що такого роду відповіді надають діалогу стилістичний відтінок офіційності, або ж підкреслюють значимість чи категоричність думки, яка є відповіддю на запит, поданий у формі спеціального питального речення [7, с. 14].

Статистичний аналіз свідчить, що повні стандартні речення-репліки на спеціальні питання значно поступаються в кількісному відношенні еліптичним реченням-реплікам, їх відсоткове співвідношення таке: 90 % проти 10 %. Отже, відповідаючи на спеціальне питання, адресату потрібно пам'ятати про комунікативно-функціональну мету такого різновиду запиту: з'ясувати якийсь невідомий елемент відомої ситуації. Адресанту достатньо, щоб адресат назвав лише цей X-елемент, адже тоді його незнання буде ліквідоване [3, с. 7].

Дослідження комунікативної функції речення, орієнтоване на визначення його прагматичних значень, дає підстави вважати, що прагматичне значення входить до семантичної структури речення як його невід'ємна частина та може мати, як і когнітивне значення, прямі, непрямі та приховані форми вираження [4, с. 76].

Таким чином, дослідження показало, що вторинні функції питальних речень слід розглядати на фоні комунікативної та соціальної взаємодії мовців, з урахуванням їх рольових стосунків та особистісних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисюк І. В. Взаємовідношення раціонально-експресивного та комунікативного рівнів у питальному висловленні. *Мовознавство*. Київ, 1977. № 1. С. 60–67.

2. Бузаров В. В. Изучение диалогической коммуникации – основная задача коммуникативной грамматики. *Вестник Московского университета*. 2002. № 1, Сер. 9. С. 148–152.

3. Гедз С. Ф. Комуникативно-прагматичні особливості висловлювань з інтерогативним значенням у сучасній англійській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / КНЛУ. Київ, 1998. 15 с.

4. Малюга Е. Н. Функционально-прагматические аспекты английских вопросительных предложений: На основе сопоставления британского и американского деловых и художественных текстов: монографія. Москва: МАКС Пресс, 2001. 296 с.

5. Невзорова С. В. Структурно-семантическая и сравнительно-типологическая характеристика сложносочиненного вопросительного предложения: автореф. ... докт. филол. наук: 10.02.20 / Моск. гос. обл. ун-т. Москва, 2004. 40 с.

6. Нешумаев И. В. Типология преобразования структуры предложения при переводе: автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Моск. гос. лингв. ун-т. Москва, 1991. 22 с.

7. Николаев В. П. Реплики в диалогических группах специальных вопросов в современном английском языке: автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский нац. ун-т им. И.И. Мечникова. Одесса, 1984. 22 с.

8. Прохожаева Л. П. Неполные вопросы в современном английском диалоге: автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Калинин. гос. ун-т. Калинин, 1972. 22 с.

9. Сітко А. В. Англійське питальне речення в рамках теорії мовленнєвої діяльності. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. Київ: ІВЦ Держкомстату України, 2005. Вип. 10. С. 120–128.

10. Сітко А. В. Відтворення комуникативної семантики англійських інтерогативних конструкцій у перекладі : автореф. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Одеса, 2011. 19 с.

11. Сітко А. В. Прагматична інтерпретація вторинних функцій англійських інтерогативних конструкцій як проблема перекладу. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/560/1.pdf>

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ЗАГАДКИ ЯК ЛІТЕРАТУРНОГО ЖАНРУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ЗАГАДОК З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

Свого часу народ дуже влучно дав визначення загадці: “Без лиця в личині.” Народність жанру казки особливо підкреслює побутова тематика багатьох із них, національно-обумовлена типовість прив’язки до побуту й реалій життя того чи того етносу, особливості його ментального, матеріального та духовного розвитку, специфіка образного мислення тощо. Широке використання такого типу загадок дало підстави вважати, що будь-яка з них є розгорнутою метафорою. Проте це визначення вузьке та не охоплює всього багатства образно-зображальних засобів та поетичних форм у загадці.

Оксфордський словник і тлумачний словник сучасної української мови надають такі пояснення *загадки*: це 1) жартівливе, дотепне запитання; 2) художнє зображення істот, предметів, явищ через несподіване зближення їх із іншими істотами, предметами, явищами [4].

На мою думку, загадка – це мудроване запитання, подане у формі хитромудрого лаконічного та, зазвичай, ритмічно організованого опису будь-якої істоти, предмета чи явища. Існує думка, що загадки – це зведення знань і досвіду народу про зовнішній світ, своєрідне світобачення народу. Загалом, це так, але таке твердження повною мірою не розкриває всієї специфіки загадки. Основне значення жанру загадок полягає у тому, що вони розвивають у людини кмітливість, допитливість, жагу до знань. Найчастіше іносказання переносить загаданий предмет у зовсім іншу область матеріального світу. Наприклад: 1) “*Червоні чобіточки лежать у горщечку.*” – *Буряк* уподібнюється червоному чобітку; 2) “*Which creature walks on four legs in the morning, two legs in the afternoon, and three legs in the evening?*”. Відповідь – *людина*: у дитинстві повзає, у дорослому віці – ходить на двох ногах, а у похилому – із палицею. Ранок, день та вечір тут представлені у метафоричному образі, символізуючи життєвий цикл людини.

Інша функція загадки полягає у тому, що вона поетизує те, що, на перший погляд, не можливо передати метафорично. Наприклад: “*Наче й не князь по породі, а ходить у короні*” – (півень).

Загадка розкриває матеріальне багатство світу природи, який можна відчувати, побутових предметів, явищ, що безпосередньо стосуються життя й праці народу.

Визначаючи *загадку* не лише за формою, але й за її суттю, можна дати їй таке тлумачення: поетичний мудрований опис будь-якого предмета чи явища з метою випробувати кмітливість людини, та водночас прищепити їй поетичний погляд на навколишню дійсність.

Звернення до вивчення *англійських* народних загадок дозволяє розглянути взаємодію мовної системи та етносу в динаміці, із нової позиції осмислити мовленнєвий феномен народної культури та його вплив на сучасну творчість, на розвиток творчого мислення в молоді.

Як зазначає І. П. Березовський, в усній художній творчості кожного народу живе й постійно розвивається, активно функціонує загадка як засіб розвитку уважності, тямучості, випробування розумових здібностей людини [2, с. 16]. На сучасному етапі відгадування перетворилося в розвагу, гру, відпочинок. Наприклад:

*Clean, but not water,
White, but not snow,
Sweet, but not ice-cream,
What is it?*

(Sugar)

Типова англійська загадка являє собою певне запитання, що містить парадокс. Відомо, що англійські загадки беруть свій початок з часів англо-саксонського періоду (450–1050 рр.) розвитку літератури та культури. Давньоанглійські загадки народною англійською мовою – жанр, представлений у згаданий період тільки в Ексетерському кодексі або, як його прийнято називати у зарубіжному літературознавстві, Ексетерській книзі (Exeter Book, Codex Exoniensis). Цей кодекс є найбільшим з чотирьох збірників давньоанглійської літератури, що збереглися до наших днів. У цілому загадки Ексетерського кодексу охоплюють найрізноматніші теми: космологічні, зоологічні, сільськогосподарські. Поетична форма англійської загадки отримала найбільшу популярність за вікторіанських

часів. Загадка зазвичай складалася з декількох римованих рядків. У кожному рядку одне зі слів містило букву, яка входила до назви відповіді. Останній же рядок найбільше підказував слухачам, про що або про кого йдеться мова. Говорячи більш узагальнено, англійська загадка являє собою певне питання парадоксального характеру.

Усна народна творчість своїм корінням сягає первісних часів періоду творення мови, панування міфологічного світогляду, як-от: *The Moon is my father, the Sea is my mother; I have a million brothers, I die when I reach land. (A wave on the ocean).*

У загадках відбився життєвий досвід людини, її трудова діяльність, що є наскрізною темою цих малих фольклорних жанрів.

Н. Шумада підкреслює, що, хоча загадки й відбивають особливості суспільно-побутового життя тільки свого народу, вони мають багато спільного – аж до прямих збігів – із загадками інших народів. Вона вважає, що певною мірою тут має місце запозичення, але основна причина подібності загадок у різних народів полягає в дещо іншому [3, с. 6]. М. Рибнікова стверджує, що достатньо народам мати однаковий рівень свідомості та схожі культурні умови, щоб на різних широтах зовсім самостійно виникли схожі між собою загадки [1]. Подібні явища природи, предмети, знаряддя праці тощо викликають схожі асоціації. Н. Шумада наводить приклади майже однакового звучання загадок на ту саму тему (про очі) у фольклорі різних народів: *Two brothers live across the street and never see each other.*

Будучи універсальною системою, загадки в той самий час несуть у собі великий національний заряд, без осмислення якого неможливе сприйняття здобутків інших культур. Так, скажімо, в Україні здавна існував звичай загадувати загадки під час масових ігор та розваг – перед широким колом слухачів, наприклад, молоді на вечорницях.

Українські загадки, на відміну від англійських, представлені в основному у вигляді непрямого питання, хоча українські загадки також можуть формулюватися як питання. Однак найчастіше в українських загадках питання не виражене у прямій формі, тож вони несуть метафорично-описовий характер.

Важливим компонентом загадки виступає текст як невід’ємна частина культури. За формою текст загадки тісно переплітається із

ритуалом, а за змістом – із грою. Отож, у тексті загадки віддзеркалюються фантазії та домисли, реальні та нереальні події, де водночас згадаються події минулого та створюються нові картини світу. За своїми рисами тексти загадки є різноманітними: інформативні та неінформативні, емоційні та неемоційні, великі та малі, усні та письмові тощо.

У парадигмі текстових одиниць часто виокремлюють так звані “*малі форми*”, до яких відносяться загадки як семіотичні знаки специфічної синтактики, семантики та прагматики. Питання в них приймає вербальну та невербальну форму.

Нетиповість є прозорою у подачі блоків теми та реми, їх реверсії. Тема імплікується, залежить від пошуків з боку адресатів, їх креативного менталітету. Блок реми подається у пролонгованій формі, у препозиції до імплікованої теми, яка знаходиться за межами першої частини загадки. Тут немає ані фабули, ані заголовків. Тут текст тяжіє до еволютивності, експресивності та інших стилістичних критеріїв.

За своєю формою загадки – це комунікативні одиниці, їхнє призначення у тому, щоб активізувати сему запитання, а за прагматикою загадки відносять до творчого пошуку відповіді. Адресат зацікавлений у тому, зоб адресант віднайшов відповідь. Адресат не є автором запитання, але він веде діалог, включається в словесну гру, веде її за правилами, використовуючи при цьому соціальний та індивідуальний досвід. Елементи словесної гри дуже цікаві та захоплюючі складові загадки.

Загадки – результати народної творчості, що є зразками різних тематичних парадигм, фразеологічне розмаїття та багатство поетичного слова. Вони стимулюють уяву в когнітивному процесі, виконують виховну функцію. Загадки залишаються актуальними завдяки тому, що вони стимулюють у людини кмітливість, допитливість, слугують засобом розваги та певним чином “випробовують” людину на знання в тій чи тій галузі. Поетична римована форма загадки сприяє запам’ятовуванню.

Загадки належать до вторинної дериваційної когнітивної зони. Вона створюється завдяки досвіду порівняння, аналізу та абстрагування. Наприклад: *Хто найраніше встає?* (півень).

Специфіку загадок становить точність теми, лаконічний зміст, усталеність традиції та образності. Так, трапляється, що загадки мають риси анаграм. Наприклад: *Я з переду і заду, посередині – порода коня,*

разом буде назва країни. (Я-поні-я). A seasoning, the opposite of first – (salt, last).

Розкрити теми, що препаруються в рематичному блоці загадки, допомагає механізм послідовного виключення частного із загального типу. Наприклад: *Білий, а не сніг, твердий, а не камінь, солодкий, а не мед.* (Цукор). У поверхневій структурі діалогічна інтеракція представлена двома блоками. Ритмічна організація та симетричність загадки нагадує дитячі короткі віршики.

Загадки продовжують зберігати свою високу продуктивність в різних сучасних культурах та мовах, що свідчить про надзвичайну стійкість цього жанру, насамперед усної народної творчості, а у деяких випадках і письмово зафіксованої творчості. Саме загадки відтворюють ті фундаментальні когнітивні процеси, які є найбільш характернішими для людини і тому носять універсальний характер, відтворюючись протягом тисячоліть і зберігаючи свою актуальність.

Загадки різняться за рівнем складності, віковими категоріями адресантів, за типом логічного завдання, характером розумової операції. Тому загадки умовно розподіляють за трьома групами: загадки першого рівня складності, загадки другого рівня складності, загадки третього рівня складності.

Загадки першого рівня складності – загадки, де потрібно перелічити ознаки предмета, явища (наприклад, призначення, розмір, колір, запах, смак, звучання і т. ін.); а також загадки з переліком ознак, де заримоване слово є відповіддю. Щоб відгадати такі загадки, треба просто виділити ознаки та об'єднати їх в одне ціле. Достатня кількість ознак дозволяє проаналізувати їх та дати правильну відповідь.

Загадки другого рівня складності – це загадки, де дається характеристика предмета, а також такі, в яких за декількома ознаками треба відновити цілісний образ предмета; загадки, які засновані на запереченні або зіставленні предметів, на порівнянні предметів або явищ. Щоб відгадати такі загадки, треба зуміти виділити предмет, асоціативно зв'язати його з іншими ознаками, що не називались у загадці. Тут потрібно мати знання про те, що загадується (явище чи предмет).

Загадки третього рівня складності – це метафоричні загадки. Щоб відгадати такі загадки, треба вслухатись у зміст метафори, знайти загальні риси в предметах і явищах.

Для відтворення при перекладі закодованої дійсності в загадках перекладачеві варто завжди пам'ятати про амбівалентність, яку приховує зовнішня акустична форма висловлювання (лінгвальна) або ж внутрішні семантичні зв'язки (метафорична). Лінгвальну амбівалентність створюють різні граматичні процеси, що відбуваються на фонологічному, морфологічному та синтаксичному (або ж одночасно на кількох) рівнях мови. Внаслідок морфологічних змін в англійських загадках фонемно тотожними стають здебільшого морфемно дивергентні іменники та прикметники, в українських — іменники, дієслова та числівники, експліковані в арифметичних запитаннях, а також омоформи іменників та дієслів. Автори англійських загадок зашифровують приховані референти також ключовими лексемами, що вирізняються своєю однаковою акустикою з кореневими, афіксальними та псевдоморфемними словами. Українські загадки рідко послуговуються морфологічною амбівалентністю, побудованою на омофонії словотворчих корневих, афіксальних морфем і на незалежних лексичних одиницях.

Усі названі фактори становлять певні труднощі під час перекладу, і тому треба звертати увагу на способи відтворення структурно-семантичної побудови англійських та українських загадок у перекладі.

Загадки визначаються як художнє алегоричне зображення певної істоти, предмета або явища шляхом несподіваного зближення її з іншою істотою, предметом або явищем. Існує п'ять можливих способів перекладу загадок:

1) переклад частковим відповідником, коли загадка мови перекладу еквівалентна загадці мови оригіналу за образним значенням, але відрізняється своїм змістом та стилістичним забарвленням;

2) переклад повним відповідником (еквівалентом), коли в мові перекладу є загадка, яка тотожна за змістом, функцією та стилістичними характеристиками загадці в мові оригіналу. Метафора, закріплена в ній, повинна спиратися на ідентичні образи. Повні еквіваленти часто зустрічаються у так званих інтернаціональних загадках, які беруть свій початок від міфічних або біблійних джерел;

3) загадки, що не мають ні повних, ні часткових відповідників у більшості випадків перекладаються дослівно. Здебільшого це стосується неметафоричних загадок-запитань;

4) разом із дослівним перекладом загадок досить часто вживається контекстуальна заміна, завдяки якій загадка відтворюється відповідно до мовленнєвих норм і традицій мови перекладу.

5) так званім “псевдодослівним” відповідником, коли перекладач вважає за потрібне вжити загадку мови оригіналу, або при відсутності в мові перекладу повного або часткового еквіваленту. У цьому випадку перекладач “винаходить” загадку та відтворює без модифікацій або з незначними змінами образний зміст загадки оригіналу, зберігаючи у такий спосіб її зміст.

Труднощі при перекладі загадок полягають саме у тому, що перекладач повинен уміти їх розпізнати і віднайти відповідний український варіант.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабанова Н. В. О логической структуре некоторых русских загадок. К вопросу об основной функции народных загадок и их научной классификации. *Паремнологические исследования: сборник статей*. Москва, 1984. С. 96–104.

2. Березовський І. П. Загадаю – відгадай!.. Загадки. Київ: Дніпро, 1987. 48 с.

3. Приходько А., Мамедова А. Система концептів у когнітивно-семантичному просторі німецької народної загадки. *Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка. Серія Філологічні науки (Мовознавство)*. КДПУ, 2009. Випуск 81 (3). С. 17–22.

4. The Oxford Dictionary / compiled by J. M. Howking, A. Delahunty, F. McDonald. Oxford University Press. 1998. 21728 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ананьян Еліна Львівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Бондар Костянтин Віталійович – кандидат філологічних наук (доктор філософії), науковий співробітник, Центр досліджень діаспори, Тель-Авівський університет (Ізраїль).

Глуценко Володимир Андрійович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Голуб Олена Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Дегтярь Єлизавета Романівна – студентка IV курсу спеціальності «Філологія (переклад)», Національний авіаційний університет (м. Київ).

Зіненко Ольга Анатоліївна – студентка IV курсу спеціальності «Філологія (переклад)», Національний авіаційний університет (м. Київ).

Іліаді Олександр Іванович – доктор філологічних наук, професор Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (м. Кіровоград).

Капніна Галина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Коротяєва Ірина Борисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Маторін Борис Іванович – старший викладач кафедри російської мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Маторіна Наталя Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Ніколайчук Анна Сергіївна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Оліфіренко Леся Вадимівна – кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, Мовно-інформаційний фонд Національної академії наук України.

Ольховська Юлія Дмитрівна – здобувач кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Орел Анна Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Пампура Світлана Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Погорелова Альона Олегівна – магістрантка І курсу російсько-українського відділення філологічного факультету ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Присяник Оксана Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри управління соціальними комунікаціями; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця.

Рябініна Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Саманьего Діана-Марія Аланівна – магістрантка кафедри англійської філології і перекладу, Національний авіаційний університет (м. Київ).

Святченко Вікторія Володимирівна – аспірантка кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Сітко Алла Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу, Національний авіаційний університет (м. Київ).

Сорока Тетяна Вячеславівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл).

Тищенко Катерина Анатоліївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ).

Толпига Анастасія Вячеславівна – магістрантка кафедри англійської філології і перекладу, Національний авіаційний університет (м. Київ).

Хоружий Віталій Вікторович – магістрант кафедри англійської філології і перекладу, Національний авіаційний університет (м. Київ).

Шепель Юрій Олександрович – доктор філологічних наук, професор кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (м. Дніпро); академік Академії наук вищої освіти України.

**Шановні науковці, молоді вчені, аспіранти, здобувачі, магістранти,
студенти!**

Кафедра германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ Донецької обл., Україна) започаткувала проведення науково-практичних конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства. У 2010 р. проведено Міжнародну науково-практичну конференцію «Методи лінгвістичних досліджень» (18–19 листопада 2010 р., м. Слов'янськ), у 2013 р. – «Методологія та історіографія мовознавства» (23–25 травня 2013 р., м. Слов'янськ).

З 2016 р. кафедра германської та слов'янської філології оголосила про започаткування періодичних науково-практичних Інтернет-конференцій з актуальних проблем методології та історіографії мовознавства:

2016 р. → «Актуальні проблеми методології та історіографії мовознавства»: науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 19–20 жовтня 2016 р.);

2017 р. → «Актуальні проблеми лінгвістичної методології та історіографії як найважливіших галузей науки про мову»: науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 18–19 жовтня 2017 р.);

2018 р. → «Методологія та історіографія мовознавства»: V науково-практична Інтернет-конференція (м. Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 р.).

За результатами роботи конференцій в мережі Інтернет публікуються матеріали тез доповідей.

Робочі мови конференції – слов'янські, англійська, німецька.

Тему, напрямки роботи чергової конференції, а також детальну інформацію щодо її організації можна знайти на сайті ДВНЗ «Донбаський

державний педагогічний університет» на сторінці Загальна інформація про конференцію.

Для того щоб узяти участь у роботі чергової конференції, необхідно виконати пункти, зазначені на сторінці Умови участі в конференції.

Матеріали (списки учасників, теми їх доповідей і безпосередньо тексти доповідей) поточної Інтернет-конференції можна буде побачити вже в перший день її проведення в розділі Архів конференцій.

Для участі в VI науково-практичній Інтернет-конференції «**Методологія та історіографія мовознавства**» необхідно до **20 жовтня 2019 р.** виконати такі кроки:

1) детально ознайомитися з Вимогами до оформлення тез доповідей;

2) підготувати необхідні наукові матеріали;

3) підготувати файл-заявку учасника конференції (шаблон заявки є на сторінці Заявка на участь у конференції);

4) надіслати на адресу metody.slv@gmail.com у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc наукові матеріали, сформовані відповідно до вимог: файл «Іваненко_І.І._заявка» і файл «Іваненко_І.І._тези». При надсиланні матеріалів у темі повідомлення необхідно зазначити «На конференцію».

Виконавши зазначені кроки, Вам залишиться чекати на on-line опублікування матеріалів конференції.

Увага! Погоджуючись узяти участь у нашій Інтернет-конференції, автори висловлюють згоду на опублікування матеріалів своїх доповідей у мережі Інтернет. При використанні матеріалів конференції третіми особами посилання на автора є обов'язковим! Передрук матеріалів можливий лише зі згоди автора публікації!

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ДОПОВІДЕЙ

Редактор Word, шрифт Times New Roman, кегль 14, інтервал 1 (41 рядок на сторінці), абзац півтора сантиметри, розмір берегів – по 3 сантиметри праворуч, ліворуч, зверху й знизу. Посилання на літературу даються із вказівкою номера джерела в алфавітному списку; після номера джерела ставиться кома, потім мала буква с із крапкою: [14, с. 32]. Примітки даються внизу сторінки, використовуються індекси із суцільною нумерацією.

Прізвище автора й ініціали, що йдуть за ним, даються жирним курсивом з вирівнюванням праворуч, під прізвищем у дужках жирним курсивом наводиться назва міста: *(м. Київ)*; *(м. Таганрог, Росія)*, *(м. Познань, Польща)* тощо. Нижче у центрі великими буквами жирним шрифтом дається назва доповіді. Потім після пропуску одного рядка йде текст. Після тексту пропускається один рядок і в центрі великими буквами жирним шрифтом набирається слово ЛІТЕРАТУРА. Нижче з абзацу з нумерацією за алфавітом подається використана література із вказівкою загальної кількості сторінок для книг і початкової й кінцевої сторінок для статей. Література оформлюється згідно з вимогами, викладеними в наказі ВАК України № 63 від 26.01.2008 р.

Зразок структури тез доповіді

*Іваненко І. І.
(м. Київ)*

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Виклад основного матеріалу. Посилання на літературу [1, с. 34].

ЛІТЕРАТУРА

Ілюстративний матеріал набирається курсивом. Розмежуюються тире й дефіс. У низці випадків використовується нерозривний пробіл: О. С. Мельничук, Ф. Бопп, Русанівський В. М., Шлейхер А., м. Київ, с. 5, С. 12, 380 с., 256 р., № 4, т. 6, Т. 2, Вип. 17, вип. 3, Ч. 2, ч. 3, і т. д., і т. п. тощо.

Орієнтовний обсяг доповіді – від 3 до 5 сторінок.

Доповідь подається в електронному варіанті без нумерації сторінок у вигляді прикріпленого файлу у форматі *.doc (у разі використання нестандартних шрифтів просимо надіслати їх додатково).

ЗАЯВКА
на участь у VI науково-практичній Інтернет-конференції
«Методологія та історіографія мовознавства»
(23–24 жовтня 2019 р.)

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Місце роботи, посада	
Науковий ступінь, учене звання	
Назва доповіді	
Телефон, e-mail	

ДО ЗУСТРІЧІ!

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРИОГРАФІЯ МОВОЗНАВСТВА

*Матеріали V науково-практичної
Інтернет-конференції*

Слов'янськ, 24–25 жовтня 2018 року

Відповідальний редактор

В. А. Глущенко, доктор філологічних наук, професор

Науково-технічний редактор, макет і верстка

Н. М. Маторіна, кандидат філологічних наук, доцент